

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS  
VIEŠOJO VALDYMO IR VERSLO FAKULTETAS**

**VALENTINA PRANINSKIENĖ**

**NETIKRŲ NAUJIENŲ (ANGL. FAKE NEWS) E.  
ERDVĖJE SKLAIDOS ĮTAKA NACIONALINIO  
SAUGUMO UŽTIKRINIMUI: PASAULINĖS PATIRTIES  
ANALIZĖ**

**Magistro baigiamasis darbas**

**Vadovas  
Prof. dr. T. Limba**

**VILNIUS, 2023**

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS  
VIEŠOJO VALDYMO IR VERSLO FAKULTETAS**

**NETIKRŲ NAUJIENŲ (ANGL. FAKE NEWS) E.  
ERDVĖJE SKLAIDOS ĮTAKA NACIONALINIO  
SAUGUMO UŽTIKRINIMUI: PASAULINĖS PATIRTIES  
ANALIZĖ**

**Kibernetinio saugumo valdymo magistro baigiamasis darbas  
Studijų programa 6211LX066**

**Recenzentas**

**2023**

**Vadovas**

**Prof. dr. T. Limba**

**2023**

**Atliko**

**KSVvmis21-1 gr. sud.**

**V. Praninskienė**

**2023 04 09**

**VILNIUS, 2023**

## TURINYS

<b>ĮVADAS</b> .....	<b>8</b>
<b>1. NETIKRŲ NAUJIENŲ E. ERDVĖJE SKLAIDOS TEORINIAI ASPEKTAI</b> .....	<b>11</b>
1.1. Netikrų naujienų sampratos, tipologijos ir sklaidos kanalų apžvalga .....	11
1.2. Netikrų naujienų sklaidos įtaką nacionaliniam saugumui .....	18
1.3. Nacionalinio saugumo užtikrinimo būdai netikrų naujienų sklaidos kontekste.....	21
<b>2. LIETUVOS SITUACIJOS VERTINIMAS NETIKRŲ NAUJIENŲ E. ERDVEJE SKLAIDOS KONTEKSTE</b> .....	<b>28</b>
2.1. Lietuvos situacijos apžvalga .....	28
2.2. Netikrų naujienų sklaidos įtaką Lietuvos nacionaliniam saugumui .....	33
2.3. Netikrų naujienų e. erdvėje sklaidos valdymas Lietuvoje.....	37
<b>3. TYRIMO METODOLOGIJA</b> .....	<b>43</b>
3.1. Tyrimo metodai .....	43
3.2. Tyrimo dalyvių atrankos strategija .....	46
3.3. Kiekybinio tyrimo organizavimas, instrumentas ir statistinės analizės metodai .....	48
<b>4. NETIKRŲ NAUJIENŲ E. ERDVĖJE SKLAIDOS ĮTAKOS NACIONALINIAM SAUGUMUI VALDYMO PASAULINĖS PATIRTIES ANALIZĖ</b> .....	<b>51</b>
5.1. Teisniai netikrų naujienų sklaidos reguliavimo aspektai .....	52
5.2. Faktų tikrinimo ir netikrų naujienų aptikimo iniciatyvų analizė .....	55
5.3. Profesionalios ir nepriklausomos žurnalistikos lygio, medijų raštingumo ir strateginės komunikacijos analizė .....	58
5.4. Finansinių paskatų reklamoje mažinimo, politinės reklamos skaidrumo užtikrinimo analizė .....	61
5.5. Internetinės atskaitomybės skatinimo analizė.....	62
5.6. Netikrų naujienų sklaidos valdymo priemonių apibendrinantys aspektai .....	64

<b>5. SOCIALINIŲ TINKLŲ AUDITORIJOS NETIKRŲ NAUJIENŲ SUVOKIMO IR SUPRATIMO APIE ATSAKOMĄSIAS PRIEMONES LIETUVOJE TYRIMAS .....</b>	<b>66</b>
<b>5.1. Demografinė respondentų charakteristika .....</b>	<b>66</b>
<b>5.2. Respondentų netikrų naujienų bei jų sklaidos kanalų suvokimas .....</b>	<b>67</b>
<b>5.3. Respondentų požiūris į netikrų naujienų sklaidos grėsmę.....</b>	<b>71</b>
<b>5.4. Respondentų priemonių netikrų naujienų sklaidai sumažinti vertinimas .....</b>	<b>73</b>
<b>6. MODELIO KONSTRAVIMAS.....</b>	<b>78</b>
<b>6.1. Modeliavimo metodologija .....</b>	<b>78</b>
<b>6.2. Modelio analizė.....</b>	<b>79</b>
<b>IŠVADOS.....</b>	<b>81</b>
<b>PASIŪLYMAI.....</b>	<b>83</b>
<b>LITERATŪRA.....</b>	<b>84</b>
<b>ANOTACIJA.....</b>	<b>94</b>
<b>ANNOTATION.....</b>	<b>95</b>
<b>SANTRAUKA .....</b>	<b>96</b>
<b>SUMMARY .....</b>	<b>97</b>
<b>PRIEDAI.....</b>	<b>98</b>
<b>1 FAKTŲ TIKRINIMO PROJEKTŲ PALYGINIMAS .....</b>	<b>98</b>
<b>2 PRIEDAS. MEDIJŲ RAŠTINGUMO INICIATYVŲ PALYGINIMAS .....</b>	<b>100</b>
<b>3 PRIEDAS. STRATEGINĖS KOMUNIKACIJOS PALYGINIMAS.....</b>	<b>102</b>
<b>4 PRIEDAS. ANKETA „NETIKRŲ NAUJIENŲ (ANGL. FAKE NEWS) SKLAIDOS POVEIKIS“ .....</b>	<b>104</b>

## LENTELĖS

<b>1 lentelė.</b>	<b>Netikrų naujienų sąvokos.....</b>	<b>11</b>
<b>2 lentelė.</b>	<b>Netikrų naujienų tipai.....</b>	<b>14</b>
<b>3 lentelė.</b>	<b>Kovos su netikrų naujienų sklaidą priemonės.....</b>	<b>22</b>
<b>4 lentelė.</b>	<b>Lietuva Pasaulio spaudos laisvės reitinge.....</b>	<b>38</b>
<b>5 lentelė.</b>	<b>Tyrimo instrumentarijus.....</b>	<b>45</b>
<b>6 lentelė.</b>	<b>Facebook populiarumas tarp skirtingų kartų Lietuvos gyventojų (per dieną)....</b>	<b>47</b>
<b>7 lentelė.</b>	<b>Nagrinėjamų valstybių teisės aktų netikrų naujienų tema palyginimas.....</b>	<b>52</b>
<b>8 lentelė.</b>	<b>Nagrinėjamų valstybių netikrų naujienų aptikimo projektų palyginimas.....</b>	<b>57</b>
<b>9 lentelė.</b>	<b>RSF 2022 m. Pasaulio spaudos laisvės indeksas pagal pasirinktas šalys.....</b>	<b>59</b>
<b>10 lentelė.</b>	<b>Internetinės atskaitomybės palyginimas.....</b>	<b>63</b>
<b>11 lentelė.</b>	<b>Netikrų naujienų sklaidos valdymo priemonių palyginimas.....</b>	<b>64</b>
<b>12 lentelė.</b>	<b>Respondentų demografinių požymių dažnių lentelė.....</b>	<b>66</b>
<b>13 lentelė.</b>	<b>Respondentų nuomonė apie netikrų naujienų platintojus, dažnių lentelė.....</b>	<b>70</b>
<b>14 lentelė.</b>	<b>Kovos su netikromis naujienomis priemonių faktorinės analizės rezultatai.....</b>	<b>74</b>

## PAVEIKSLAI

<b>1 pav.</b>	<b>Pagrindiniai naujienų šaltiniai 2022 m.....</b>	<b>13</b>
<b>2 pav.</b>	<b>Netikrų naujienų sklaidos kanalai.....</b>	<b>17</b>
<b>3 pav.</b>	<b>Netikrų naujienų kaina.....</b>	<b>19</b>
<b>4 pav.</b>	<b>Pasitikėjimas naujienų informaciniais šaltiniais.....</b>	<b>24</b>
<b>5 pav.</b>	<b>Internetu besinaudojantys asmenys (proc. nuo populiacijos).....</b>	<b>28</b>
<b>6 pav.</b>	<b>Namų ūkiai turintys interneto prieigą.....</b>	<b>29</b>
<b>7 pav.</b>	<b>Naudojimosi internetu dažnumas.....</b>	<b>29</b>
<b>8 pav.</b>	<b>Pagrindinės interneto naudojimo priežastys Lietuvoje.....</b>	<b>30</b>
<b>9 pav.</b>	<b>Netikros ar abejotinos informacijos matomumas internete.....</b>	<b>31</b>
<b>10 pav.</b>	<b>Asmenys, kurie tikrino internete matytos informacijos tikrumą.....</b>	<b>31</b>
<b>11 pav.</b>	<b>Priežastys, dėl kurių asmenys netikrino internete matytos informacijos tikrumo..</b>	<b>32</b>
<b>12 pav.</b>	<b>Informacinių incidentų skaičius pagal metus.....</b>	<b>33</b>
<b>13 pav.</b>	<b>2021 m. kibernetinėse-informacinėse atakose prieš LR naudoti melagingi pranešimai.....</b>	<b>34</b>
<b>14 pav.</b>	<b>Valstybės institucijų ar viešųjų įstaigų interneto svetainių naudojimas.....</b>	<b>35</b>
<b>15 pav.</b>	<b>Lietuvos gyventojų naudojimas socialiniais tinklais (bent kartą per savaitę).....</b>	<b>35</b>
<b>16 pav.</b>	<b>Netikro profilio socialiniuose tinkuose naudojamas.....</b>	<b>36</b>
<b>17 pav.</b>	<b>Europos medijų raštingumo indeksas.....</b>	<b>39</b>
<b>18 pav.</b>	<b>Medijų raštingumo iniciatyvų auditorija.....</b>	<b>40</b>
<b>19 pav.</b>	<b>Lietuvos 15-74 m. amžiaus grupių nuolatinių gyventojų skaičius 2020 m.....</b>	<b>48</b>
<b>20 pav.</b>	<b>Kiekybinio tyrimo anketos struktūra.....</b>	<b>49</b>
<b>21 pav.</b>	<b>Interneto vartotojai nerimaujantis dėl melagingos informacijos internete.....</b>	<b>51</b>
<b>22 pav.</b>	<b>Aktyvus faktų tikrintojai pagal metus.....</b>	<b>56</b>
<b>23 pav.</b>	<b>Melagingos informacijos/naujienų atpažinimo dažnumas (proc.).....</b>	<b>67</b>
<b>24 pav.</b>	<b>Netikrų naujienų šaltiniai.....</b>	<b>68</b>
<b>25 pav.</b>	<b>Respondentų dalijimosi netikromis naujienomis patirtis.....</b>	<b>69</b>
<b>26 pav.</b>	<b>Netikrų naujienų platintojų reitingas.....</b>	<b>70</b>
<b>27 pav.</b>	<b>Skirtingų netikrų naujienų tipų daroma žala.....</b>	<b>71</b>

<b>28 pav. Labiausiai nukentėjusios nuo netikrų naujienų sklaidos socialinio-politinio gyvenimo sritys.....</b>	<b>72</b>
<b>29 pav. Aktoriai atsakingi už netikrų naujienų sklaidos valdymą.....</b>	<b>73</b>
<b>30 pav. Netikrų naujienų sklaidos valdymo priemonių efektyvumas.....</b>	<b>75</b>
<b>31 pav. Respondentų netikrų naujienų valdymo būdai.....</b>	<b>76</b>
<b>32 pav. Modelių tipai.....</b>	<b>78</b>
<b>33 pav. Netikrų naujienų sklaidos valdymo modelis.....</b>	<b>79</b>

## IVADAS

**Temos aktualumas.** Netikrų naujienų visuomenėje sklaidos problema nėra nauja. Tačiau, internetui evoliucionuojant, kai pasaulinio kompiuterinio tinklo prieinamumą „neriboja nei laikas, nei erdvė“ (Sługocki ir Sowa, 2021, p. 65), atsirado daugiau galimybių gauti melagingą informaciją ir ją skleisti (Brown, Hannon ir de Ridder, 2021; Manzoor, Singla ir Nikita, 2019; Kaźmierczak, 2017). Visas sąlygas netikrų naujienų sklaidai sudaro ir šiuolaikinio informacijos perdavimo greičio spartėjimas, kai žinutės tarptautiniu mastu plinta per kelias sekundes (Vasu, Ang, Terri-Anne-Teo, Jayakumar, Faizal ir Ahuja, 2018), bei turimos informacijos kiekio ir šaltinių įvairovės augimas (Kaźmierczak, 2017).

Eurostato (2021) duomenimis, 2021 metais 47 proc. visų 16 – 74 metų ES gyventojų naujienų svetainėse ar socialiniuose tinkluose matė tikrovės neatitinkančią, abejotiną informaciją, tačiau tik apie ketvirtadalį (23 proc.) žmonių patikrino informacijos ar turinio autentiškumą.

International Telecommunication Union (toliau – ITU) (2021) duomenimis, 2021 metais internetu naudojami 4,9 milijardo žmonių arba maždaug 63 proc. pasaulio gyventojų. Tai yra beveik 17 proc. daugiau nei 2019 metais, kai prie interneto prisijungė beveik 800 milijonų naujų vartotojų. Pateikta statistika rodo tendenciją, kad interneto vartotojų kiekis ateityje tik augs - daugės netikrų naujienų gavėjų skaičius.

Didėjantis skaitmeninių technologijų ir socialinės žiniasklaidos naudojimas pakeitė žmonių įpročius dėl informacijos ir naujienų gavimo būdo. Kitaip nei tradicinė žiniasklaida, socialinė žiniasklaida garantuoja tiesioginę prieigą prie informacijos be filtrų. Kaina, kurią mes mokame už tokį patogų būdą gauti informaciją, yra didėjanti rizika kartu gauti ir netikras naujienas, kurių dėka galima manipuliuoti žmonėmis (The European Union Agency for Cybersecurity (toliau - ENISA), 2021).

Visi aukščiau išvardinti veiksniai yra ne visada naudingi demokratijai (Amazeen, 2020; Nagasako, 2020) ir sudaro visas sąlygas auditorijai suklaidinti (Bölükbaşı ir Mohammed, 2020). Todėl, anot autorių, galima teigti, kad netikrų naujienų sklaida yra vienas iš didžiausių mūsų laikų iššūkių (Skarzauskienė, Mačiulienė ir Ramasauskaitė, 2020; Suntwal, Brown ir Patton, 2020).

Nacionalinio saugumo kontekste netikrų naujienų sklaidos tikslai yra prasiskverbti į patikimus informacijos šaltinius ir paveikti bei atitraukti visuomenės dėmesį, (socialinę) žiniasklaidą ir spaudą. Taip bandoma sėti nepasitikėjimą, kenkiant plačiai pripažintoms visuomenės bei demokratinėms vertybėms, ir, galimai, daryti įtaką svarbių įvykių, tokių kaip rinkimai, rezultatams. Tokios atakos gali būti puikiai užmaskuotos po didžiuliu viešai prieinamos informacijos kiekiu, kurią žmonės „vartoja“ kasdien. Dėl to



šias atakas sunku aptikti ir sušvelninti (ENISA, 2017). Informacija visada buvo svarbus išteklius, o tobulėjant komunikacijos technologijoms, leidžiančioms ją efektyviau panaudoti, ji priskiriama strateginių išteklių kategorijai (Kaźmierczak, 2017). The Lloyd's Register Foundation (2019) pateikta internetinė apklausa, kurios metu buvo atlikta daugiau nei 150 000 interviu 142 šalyse, parodė, kad 57 proc. interneto vartotojų mano, kad melagingos naujienos kelia didžiausią grėsmę.

Pažymėtina, kad netikros naujienos iš prigimties yra internetinė rizika, kuri yra iššūkis kibernetinio saugumo valdymui ir ekosistemai. Siekiant visiškai apsaugoti ES skaitmeninę infrastruktūrą, išsaugoti informacijos saugumą ir garantuoti ES piliečiams saugią bei patikimą internetinę aplinką, ES turi tuo pačiu metu spręsti dezinformacijos ir kibernetinio saugumo klausimus (EU DisinfoLab, 2021).

**Mokslinis naujumas.** Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamentas (2021) įvardino, kad vis didesnę grėsmę kelia galimai užsienio žvalgybos tarnybų inicijuojamos informacinės kibernetinės operacijos, kurių metu pasinaudojant kibernetinėmis priemonėmis (įsilaužimais į naujienų portalus, suklastotų laiškų siuntinėjimas) platinama melaginga informacija, siekiama sumenkinti Lietuvos, jos institucijų bei sąjungininkų reputaciją ir susilpninti visuomenės pasitikėjimą.

Išanalizavus įvairią mokslinę literatūrą pastebėta, kad nagrinėjant netikrų naujienų temą autoriai savo tyrimus nukreipia į trys dimensijas arba į dvi jų sintezę: komunikaciją, informatiką arba politikos mokslus. Atitinkamai galima teigti, kad yra nepakankamai atskleista atsako į netikras naujienas e. erdvėje pasaulinės patirties pritaikymo per aukščiau išvardintų dimensijų prizmes tema, ir nėra pateikta komplekso priemonių, kuriomis siekiama kovoti su netikromis naujienomis, apžvalgos.

Atsižvelgiant į pateiktus argumentus, formuluojama **mokslinė problema**: *Kokios priemonės gali sumažinti netikrų naujienų e. erdvėje sklaidos įtaką Lietuvos nacionaliniam saugumui pasaulinės patirties kontekste?*

**Tyrimo objektas.** Netikrų naujienų e. erdvėje sklaida.

**Tyrimo hipotezė.** Lietuvoje yra nepakankamas netikrų naujienų sklaidos valdymas.

**Tyrimo tikslas.** Įvertinus Lietuvos pajėgumus, išanalizuoti kokios priemonės gali sumažinti netikrų naujienų e. erdvėje sklaidos įtaką Lietuvos nacionaliniam saugumui pasaulio patirties kontekste ir sukonstruoti netikrų naujienų e. erdvėje sklaidos valdymo modelį Lietuvai.

**Tyrimo uždaviniai:**

1. Išnagrinėti teoriniu aspektu netikrų naujienų sampratą, netikrų naujienų e. erdvėje sklaidos įtaką nacionaliniam saugumui bei priemonės nacionaliniam saugumui užtikrinti.
2. Nustatyti netikrų naujienų sklaidos įtaką Lietuvos nacionaliniam saugumui bei išanalizuoti jos valdymo būdus Lietuvoje.

3. Išanalizuoti bei palyginti netikrų naujienų e. erdvėje sklaidos įtakos nacionaliniam saugumui valdymo pasaulinę patirtį.
4. Empiriškai identifikuoti subjektyvų Lietuvos socialinių tinklų auditorijos netikrų naujienų suvokimą, netikrų naujienų sklaidos poveikio bei valdymo būdų supratimą.
5. Sukonstruoti netikrų naujienų sklaidos valdymo modelį.

**Tyrimo praktinis reikšmingumas.** Tyrimo rezultatai gali būti pritaikyti tobulinant atsaką į netikrų naujienų e. erdvėje sklaidą Lietuvoje.

**Duomenų rinkimo metodai:**

1. Sistemine mokslinės literatūros analizė, palyginimas.
2. Antrinių dokumentų apžvalga.
3. Anketinė apklausa (kiekybinio tyrimo strategija).

**Duomenų analizės metodai:**

1. Kokybinė turinio (anglų k. *Content*) analizė.
2. Kiekybinio tyrimo rezultatų statistinė analizė ir interpretavimas.
3. Lyginamoji gautų duomenų analizė.

**Darbo struktūra.** Magistro baigiamąjį darbą sudaro šeši pagrindiniai skyriai. Pirmame skyriuje yra nagrinėjama mokslinė literatūra, atskleidžiant netikrų naujienų sampratą, tipologiją bei sklaidos kanalus, siekiama identifikuoti netikrų naujienų grėsmės nacionaliniam saugumui aspektus bei saugumo užtikrinimo būdus netikrų naujienų sklaidos kontekste. Antrame skyriuje yra identifikuojama Lietuvos situacija netikrų naujienų sklaidos valdymo srityje. Trečiame skyriuje pateikiami tyrimo metodai bei instrumentai, supažindinama su tyrimo eiga, procesu, tyrimo imtimi. Ketvirtame skyriuje yra analizuojama netikrų naujienų e. erdvėje sklaidos valdymo priemonių pasaulinė patirtis bei pateikiamos išvados. Penktame skyriuje analizuojamas kiekybinio tyrimo respondentų požiūris į netikras naujienas, jų sklaidos poveikį bei atsakomąsias priemones. Šeštame skyriuje yra pateikiamas sukonstruotas netikrų naujienų sklaidos Lietuvoje valdymo modelis.

Darbą sudaro 33 paveikslai, 14 lentelių. Darbo apimtis yra 109 lapai.

# 1. NETIKRŲ NAUJIENŲ E. ERDVĖJE SKLAIDOS TEORINIAI ASPEKTAI

## 1.1. Netikrų naujienų sampratos, tipologijos ir sklaidos kanalų apžvalga

Netikrų naujienų reiškinys nėra tik šių dienų problema. Kaip pavyzdį galima paminėti 1835 m. laikraštyje „New York Sun“ paskelbta seriją melagingų straipsnių apie tai, kad mėnulyje yra gyvybė (Allcott ir Gentzkow, 2017). Dabartinėje istorijoje netikrų naujienų fenomenas sulaukė didžiulio dėmesio per 2016 m. Amerikos prezidento rinkimus (Dame Adjin-Tettey ir Johnston 2022; Molina, Sundar, Le ir Li, 2021). Jų metu teiginiai, kad kandidatė nuo demokratų Hillary Clinton „pardavė ginklus ISIS“ ir „popiežius Pranciškus palaimino Donaldo Trumpo kandidatūrą rinkimuose“ (Hughes ir Waismel-Manor, 2021) iškilo į viešąją erdvę. Šios netikros naujienos sulaukė didesnio rezonanso nei naujienos iš oficialių šaltinių.

Šiuolaikiniai autoriai pastebėjo, kad nors pats reiškinys yra pakankamai senas, bet su laiku keitėsi jo sąvoka, todėl surasti bendrą, visiems tinkanti apibrėžimą, yra tikras iššūkis (Baptista ir Gradim, 2022). Tandoc, Lim ir Ling (2018) pažymi, kad „ankstesniuose tyrimuose šis terminas buvo naudojamas apibrėžiant susijusius, bet skirtingus turinio tipus, tokius kaip parodija, politinė satyra ir propaganda“ (p. 2). Dabartiniame pasaulyje netikros naujienos tapo labai populiariu žodžiu, kurio yra apibūdinamos *internete* plintančios melagingos arba pusiau melagingos istorijos (Tandoc et al., 2018).

Kaip ir teigia autoriai, analizuojant mokslinę literatūrą pastebėta, kad vieno universalaus netikrų naujienų sąvokos apibrėžimo nėra, definicija priklauso nuo dimensijos, kurią naudoja mokslininkai tiriant šį reiškinį. 1 lentelėje yra pateiktos netikrų naujienų sąvokos, kurios buvo aptiktos nagrinėjant mokslinę literatūrą bei atliktas jų palyginimas siekiant išgryninti netikrų naujienų apibrėžtį:

**1 lentelė. Netikrų naujienų sąvokos**

Sąvoka	Melaginga informacija	Intencija suklaidinti	Platinama internete	Sklaidos motyvai	Autoriai/Šaltiniai
„Netikros naujienos yra melagingi pranešimai apie įvykius, kurie yra parašyti ir skaitomi interneto svetainėse.“	<input checked="" type="checkbox"/>		<input checked="" type="checkbox"/>		Oxford Advanced Learner's Dictionary, 2017

1 lentelės tęsinys kitame puslapyje

1 lentelės tęsinys

Sąvoka	Melaginga informacija	Intencija suklaidinti	Platinama internete	Skaidos motyvai	Autoriai/ Šaltiniai
Netikros naujienos - tai „bet kokios rūšies klaidinanti informacija, kuri gali būti klaidingai laikoma tikslia, nepaisant mechanizmų, kurie paskatino jos plitimą“.	<input checked="" type="checkbox"/>				Loos ir Ivan, cituojama pagal Dumitru, Loos ir Ivan, 2022
„Patikrinamai melaginga ar klaidinanti informacija, kuri yra sukuriama, pateikiama ir platinama siekiant ekonominės naudos arba tyčia suklaidinti visuomenę ir gali pridaryti žalos“.	<input checked="" type="checkbox"/>	<input checked="" type="checkbox"/>		<input checked="" type="checkbox"/>	Europos Komisija, 2018
„Naujiena yra laikoma netikra, kai joje yra melagingų ar klaidinančių teiginių, ji imituoja tradicinės naujienų žiniasklaidos formatą ir jos kūrėjai neketina perduoti tikrų teiginių.“	<input checked="" type="checkbox"/>	<input checked="" type="checkbox"/>			Brown, Hannon ir de Ridder, 2021, p. 2
„Netikros naujienos yra žurnalistinio - informacinio diskurso žanras, perteikiantis klaidingą informaciją kaip tiesa, siekiant tam tikroje bendruomenėje sukelti tam tikros rūšies veiksmą.“	<input checked="" type="checkbox"/>	<input checked="" type="checkbox"/>		<input checked="" type="checkbox"/>	Terian, 2021, p. 117
Netikros naujienos tai naujienos, kurios daro žalą tiesai, yra klaidingos arba klaidinančios ir yra platinamos siekiant apgauti.	<input checked="" type="checkbox"/>	<input checked="" type="checkbox"/>			Jaster ir Lanius, 2018
Netikros naujienos yra išgalvotos ir sąmoningai sukurtos naujienos siekiant suklaidinti ar apgauti, jos paprastai platinamos svetainėse, kurios apsimeta tikrais naujienų portalais ir dažnai yra kopijuojamos oficialios žiniasklaidos.	<input checked="" type="checkbox"/>	<input checked="" type="checkbox"/>	<input checked="" type="checkbox"/>		Buckingham, 2019
Netikros naujienos apibrėžiamos kaip tyčinė melaginga informacija, skleidiama spaudoje, radijuje ar socialiniuose tinkluose.	<input checked="" type="checkbox"/>		<input checked="" type="checkbox"/>		Watson, 2018

Šaltinis: parengta autorės

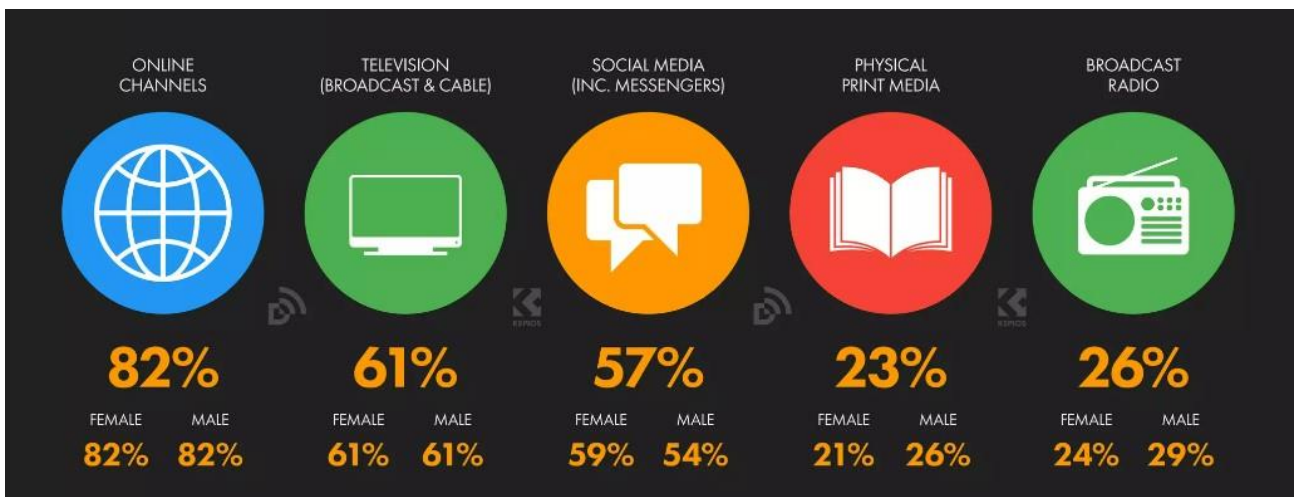
Nors mokslininkai naudoja įvairias formuluotes, „melagingi pranešimai“ (Oxford Advanced Learner’s Dictionary, 2017), „išgalvota informacija“ (Europos Komisija, 2018; Buckingham, 2019), „melagingos istorijos“ (Tandoc et al., 2018), „klaidinanti informacija“ (Europos Komisija, 2018; Terian, 2021; Jaster ir Lanius, 2018), „melagingi ar klaidinantys teiginiai“ (Brown, Hannon ir de Ridder, 2021), bet jie sutinka, kad netikrų naujienų pagrindas yra *melaginga informacija*. Baptista ir Gradim (2022) papildo kolegų mintį teigdami, kad apibrėžiant netikras naujienas yra svarbu pažymėti, kad patikrinant ir pateikiant tikrus faktus melagingą informaciją galima paneigti. Tuo tarpu Tandoc et al. (2018) pažymi, kad melagingos

informacijos skleidimo tikslas yra dezinformuoti žmones arba gauti finansinės naudos, kas pasiekama tiesiogiai *apgaunant žmones*, įtikinant, kad melas yra tiesa.

Nagrinėjant apibrėžimus pastebėta ir netikrų naujienų sklaidos *motyvų* (Terian, 2021; Europos Komisija, 2018), kurios tyrė visa eilė autorių: Allcott ir Gentzkow (2017), Rohera et al. (2022), Kumar ir Singh (2022), Kutscher (2022), Bauer ir Wilson (2022), Van Heekeren (2019); Europos Komisija (2018) ir Watson (2018), skirstydami jos į finansinius (ekonominius) bei ideologinius (politinius).

Pasak Allcott ir Gentzkow (2017) netikros istorijos, kurios populiarėja būtent dėl savo turinio, suteikia žinučių platintojams „paspaudimus“, kuriuos galima konvertuoti į pajamas iš reklamos. Kita dalis netikrų naujienų skleidėjų sukuria netikras žinutes, siekdami reklamuoti konkrečias idėjas ar žmones, kuriems jie pritaria, dažnai diskredituodami kitus.

Apibrėžiant šiuolaikinę netikrų naujienų sąvoką negalima pamiršti kaip naujienų pasaulį pakeitė *internetas*: Reuters Instituto tyrimo centro duomenimis, 2022 metais pats populiariausias pasaulyje naujienų šaltinis buvo Internetas - tokį atsakymą pateikė net 82 proc. respondentų (žr. 1 pav.):



Šaltinis: DataReportal, 2022 pagal Reuters Institute for the Study of Journalism (2022)

### 1 pav. Pagrindiniai naujienų šaltiniai 2022 m.

Tuo tarpu European Association for Viewers Interests (2017) pabrėžė, kad „didėjantis skaitmeninių technologijų ir socialinės žiniasklaidos naudojimas pakeitė būdą, kuriuo žmonės pasiekia informaciją ir naujienas. Kitaip nei tradicinė žiniasklaida (pvz., laikraščiai, televizija), socialinė žiniasklaida garantuoja tiesioginę prieigą prie informacijos be filtrų“.

Tokias tendencijas pastebi ir mokslininkai. Anot Heuer (2018), bendravimas internete leidžia greitai ir nevaldomai keistis informacija ir kurti „spaudimo grupes“ [*grupės, kuri bando paveikti viešąją politiką tam tikros priežasties labui – aut. past.*]. Jiems pritaria Apuke ir Omar (2021) teigdami, kad „socialinės žiniasklaidos naudotojai gali skleisti naujienas dalindamiesi, pažymėdami „Patinka“ arba siųsdami *retweet*, todėl jie visada yra veikiami nekontroliuojamos informacijos, ypač naujienų, gaunamų iš nepriklausomų autorių“ (p. 1).

Nagrinėjant mokslinius šaltinius buvo aptikti tokie netikrų naujienų tipai:

**2 lentelė. Netikrų naujienų tipai**

Tipas	Autoriai
<b>Satyra/Parodija</b>	Tandoc et al., 2018; Botha ir Pieterse, 2020; Hangloo ir Arora, 2021; Verstraete, Bambauer ir Bambauer, 2017; Collins, Hoang, Nguyen ir Hwang 2021; Shahid, Li, Staples, Amin, Hakak ir Ghorbani, 2022
<b>Fabrikacija</b>	Tandoc et al., 2018; Botha ir Pieterse, 2020; Fraga-Lamas ir Fernández-Caramés, 2019
<b>Manipuliavimas vaizdais</b>	Tandoc et al., 2018
<b>Propaganda</b>	Tandoc et al., 2018; Botha ir Pieterse, 2020; Hangloo ir Arora, 2021; Fraga-Lamas ir Fernández-Caramés, 2019; Verstraete et al., 2017; Collins et al., 2021; Bhatele et al., 2019
<b>„Klikbaitas“</b>	Botha ir Pieterse, 2020; Hangloo & Arora, 2021; Guo, Ding, Sun, Ma, Li ir Yu, 2021; Collins et al., 2021
<b>Šališkos naujienos</b>	Botha ir Pieterse, 2020
<b>Aplaidi žurnalistika / klaida</b>	Botha ir Pieterse, 2020; Hangloo ir Arora, 2021; Fraga-Lamas ir Fernández-Caramés, 2019; Guo et al., 2021
<b>Reklama ir viešieji ryšiai/ Remiamas turinys</b>	Tandoc et al., 2018; Botha ir Pieterse, 2020;
<b>Dezinformacija</b>	Hangloo ir Arora, 2021; Fraga-Lamas ir Fernández-Caramés, 2019; Guo et al., 2021; Shahid et al., 2022
<b>Gandai ir apgaulės</b>	Hangloo ir Arora, 2021; Fraga-Lamas ir Fernández-Caramés, 2019; Verstraete et al., 2017; Guo et al., 2021; Collins et al., 2021; Botha ir Pieterse, 2020
<b>Gilioji klastotė (angl. Deepfake)</b>	Shahid et al., 2022; Li et al., 2022; Güera ir Delp, 2018; Botha ir Pieterse, 2020

Šaltinis: sudaryta autorės

Kaip matome iš 2 lentelės, autoriai išskiria vienuolika netikrų naujienų tipų, kurios ir apžvelgsime toliau.

**Satyra/Parodija** yra netikrų naujienų forma, kurioje naudojamas humoristinis stilius arba perdėjimas, siekiant pateikti auditorijai informaciją (Tandoc et al., 2018) imituojančią tikras naujienas (Hangloo ir

Arora, 2021). Šiuos naujienos yra sukurtos vien pramoginiiais tikslais, neketinant padaryti žalos (Botha ir Pieterse, 2020; Verstraete et al., 2017).

**Sufabrikuotos** yra **naujienos** „kurios neturi faktinio pagrindo, bet yra paskelbtos naujienų straipsnio stiliumi, siekiant sukurti tikrų naujienų išpūdį“ (Tandoc et al., 2018, p. 7). Tokio pobūdžio naujienos yra 100 proc. melagingos ir yra sukurtos apgauti ir pakenkti (Botha ir Pieterse, 2020).

Anot Tandoc et al (2018) **manipuliavimas vaizdais** yra, kai vaizdo ar vaizdo įrašo pagalba siekiama sukurti melagingą istoriją. Šis netikrų naujienų tipas išsiskiria iš kitų tuo, kad ši kategorija apima vaizdines naujienas.

**Propaganda** yra naujienos, kurias kuria politinis subjektas siekdamas paveikti visuomenės nuomonę (Tandoc et al., 2018; Hangloo ir Arora, 2021), „suklaidinti auditoriją arba propaguoti šališką požiūrį“ (Botha ir Pieterse, 2020; Verstraete et al., 2017) nepriklausomai nuo finansinio atlygio (Verstraete et al., 2017).

„**Klikbaitas**“, pasak Botha ir Pieterse (2020), apima naujienas, kurios yra specialiai sukurtos siekiant pritraukti daugiau svetainės lankytojų ir padidinti svetainių reklamos pajamas. Sensacingos antraštės dažnai naudojamos kaip masalas, siekiant pritraukti auditorijos dėmesį ir paskatinti juos spustelėti ir taip nukreipti skaitytoją į kitą svetainę (Hangloo ir Arora, 2021; Guo et al., 2021). Paspaudus nuorodą, tos nuorodos savininkas gaus pajamų už paspaudimą (Collins et al., 2021).

**Šališkos naujienos**, Botha ir Pieterse (2020) teigimu, yra naujienos, kurios remiasi žurnalistų šališkumu ir įsitikinimais, kai pateikti faktai gali būti iškraipyti arba išgalvoti.

**Aplaidi žurnalistika/klaida** apima naujienas sukurtas naudojant nepatikimą informaciją arba nepatikimus šaltinius, kurie gali suklaidinti skaitytojus (Botha ir Pieterse, 2020; Hangloo ir Arora, 2021).

Netikrų naujienų terminas taip pat yra naudojamas **reklaminei** medžiagai arba **pranešimui spaudai** apibūdinti, kurie pristatomi kaip tikros naujienos: „viešųjų ryšių specialistai perima žurnalistų praktiką siekdami įterpti rinkodaros ar kitus įtikinamus pranešimus į naujienas“ (Tandoc et al., 2018, p. 9), „bei gali suklaidinti skaitytojus“ (Botha ir Pieterse, 2020, p. 2) - kadangi jie gali nesuprasti, kad tai yra reklama.

**Dezinformacija** yra „tyčia skleidžiama“ (Guo et al., 2021, p. 2), „klaidinga arba neišsami informacija, kuri platinama siekiant manipuluoti faktais ir suklaidinti tikslią auditoriją“ (Hangloo & Arora, 2021, p. 2).

**Gandai ir apgaulės** yra pakaitomis vartojami terminai nurodant tyčinę informacijos, kuri yra sukurta taip, kad atrodytų teisinga, falsifikavimas (Hangloo ir Arora, 2021; Guo et al., 2021; Collins et al., 2021). „Autoriaus tikslas – suklaidinti skaitytojus, kad jie patikėtų neteisinga informacija“ (Verstraete et al., 2017, p. 7).

**Gilioji klastotė (angl. Deepfake)** yra netikrų naujienų tipas (Shahid et al., 2022), „kuris naudoja galingas mašininio mokymosi ir dirbtinio intelekto technologijas, kad būtų galima manipuliuoti arba generuoti apgaulingą turinį“ (Li et al., 2022, p. 2). Su Li et al. sutinka Güera ir Delp (2018) bei papildo, kad *deepfake* yra „manipuliuojami vaizdo klipai, socialinės žiniasklaidos svetainės ir vieša vaizdo medžiaga, siekiant įterpti kažkieno veidą į jau esamus vaizdo įrašus kadras po kadro“ (p. 1). ENISA (2022) savo ruožtu pabrėžia, kad sukurtas vaizdo įrašas ar vaizdas „tikroviškai atspindi bet kurių žmogų pasaulyje, net jei jie niekada nebuvo atlikę to veiksmo arba neištarė tos frazės“ (p. 27), su šia nuomone pilnai sutinka ir Europos Parlamento tyrimų tarnyba (2021). Technologijos sparčiai vystosi, todėl vis lengviau vyksta netikrų naujienų kūryba ir sklenda, auditorija negali būti tikra ar skaito/girdi/mato nesuklastotą informaciją, ypač, kai yra kalbama apie *deepfake*.

Svarbu paminėti, kad nors netikrų naujienų tikslinė auditorija yra žmonės, bet skleisti melagienas gali ne tik realūs asmenys. The Left in the European Parliament (2021) pateiktoje studijoje minima, kad „prie netikrų naujienų plitimo, ypač per socialinę žiniasklaidą, prisideda sparti technologijų, tokių kaip robotai ir kiti dirbtinį intelektą naudojantys metodai, pavyzdžiui, automatiškai valdomos socialinės žiniasklaidos paskyros, pažanga“ (p. 7).

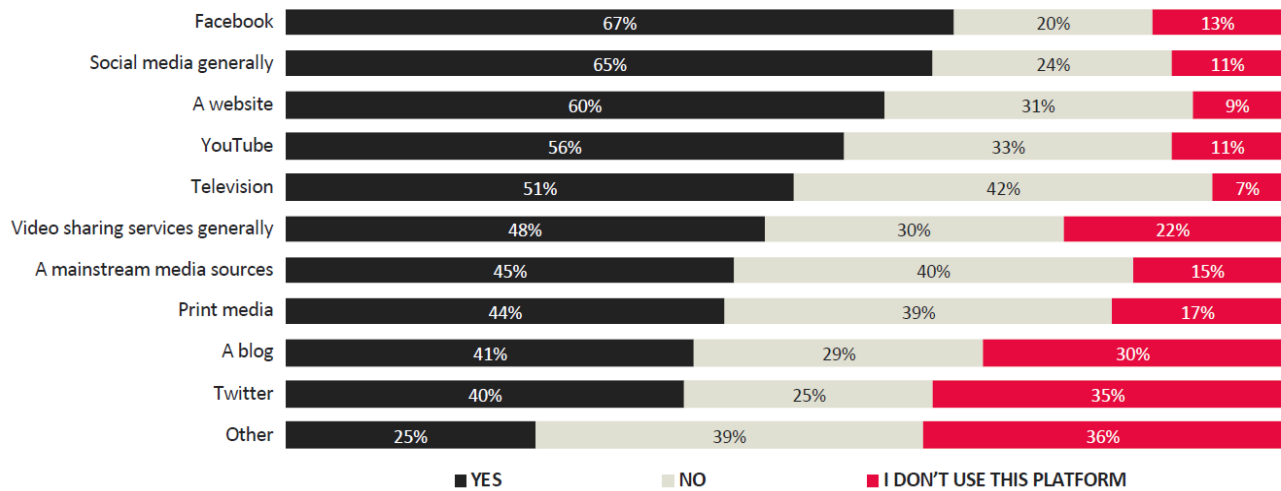
Kumar ir Singh (2022) teigimu, yra trys netikrų naujienų platintojų tipai:

- *Socialinis botas* yra automatinė paskyra (robotas), kuris yra naudojamas bendrinti pranešimus, įkelti nuotraukas ar susisiekti su plačių vartotojų ratu socialinėje žiniasklaidoje (de Lima Salge ir Berente, 2017). Visi robotai nebūtinai yra kenksmingi, priklauso nuo to, kaip jie užprogramuoti. Dažniausiai jie yra mokomi apgauti žmogaus mąstymą ir skleisti klaidingą informaciją socialiniuose tinkluose.
- *Troliai* yra tikri asmenys, kurie dažnai turi tikslą išprovokuoti žmones skleidžiant apgaulingą informaciją.
- *Kiborgai* yra išgalvoti žmonės, kurių gebėjimai tobulinami naudojant programas. Jų naudojimo pranašumas yra tas, kad sukčiai registruoja paskyrą kaip tikri žmonės, tačiau norint veikti socialiniuose tinkluose naudojamos kompiuterinės programos.

ENISA (2021) duomenimis, robotai gali sudaryti nuo 5 iki 15% vartotojų ir yra atsakingi už dezinformacijos kampanijas, sukčiavimo atakas, manipuliavimą rinka ir rinkimais.

2019 metais Centre for International Governance Innovation buvo atliktas tyrimas, kuris parodė per kokį informacijos sklaidos kanalą auditorija gauna daugiausia netikrų naujienų (žr. 2 pav.):





Šaltinis: Centre for International Governance Innovation, 2019

## 2 pav. Netikrų naujienų sklaidos kanalai

Šios apklausos rezultatai atskleidė, kad netikras naujienas respondentai dažniausiai aptikdavo „Facebook“ (67 proc.), socialinėje žiniasklaidoje (65 proc.) ir apskritai internete (60 proc.). Netikros naujienos daug rečiau aptinkamos tradiciniuose žiniasklaidos šaltiniuose - respondentai tvirtino, kad niekada nesusidūrė su netikromis naujienomis spausdintoje žiniasklaidoje (39 proc.), televizijoje (42 proc.) ar pagrindinėje (*angl. mainstream*) žiniasklaidoje (40 proc.). Pateikti duomenys dar kartą patvirtina aptartą tendenciją, kad pats populiariausias netikrų naujienų sklaidos kanalas yra elektroninė erdvė.

Apibendrinant galima teigti, kad šiuolaikinės netikros naujienos yra melaginga arba klaidinanti informacija, kuri gali būti skleidžiama tiek žmonių tiek robotų pagalba ir kurios tikslas yra suklaidinti arba apgauti socialinės žiniasklaidos auditoriją, siekiant pasipelnyti arba pasiekti ideologinių (politinių) tikslų. Netikros naujienos turi daugybę apraiškų, kurios pateikiamos teksto, nuotraukų, garso arba vaizdo įrašų formatais arba jų sinteze. Populiarėjant socialinei žiniasklaidai auditorija pakeitė naujienų gavybos šaltinį: internetas tapo pagrindiniu resursu informacijai gauti. Tačiau didžioji dalis internete pasirodančios informacijos yra abejotinos kokybės ir reikia rimtai vertinti su netikrų naujienų sklaida susijusias grėsmes. Šį reiškinį plačiau aptarsime kitame poskyryje.

## 1.2. Netikrų naujienų sklaidos įtaką nacionaliniam saugumui

Šiais laikais vienas iš labiausiai aptariamu netikrų naujienų diskursų yra tas, kuris įrėmina problemą kaip nenuginčijamą grėsmę saugumui (Neo, 2021). Taip atsitinka, kai jos pradeda griauti nacionalinės valstybės pagrindus - socialinę sanglaudą, viešąsias institucijas, taiką ir tvarką (Hacıyakupoglu, Hui, Suguna, Leono ir Rahman, 2018), kadangi melagingos naujienos gali būti suvokiamos kaip tikros, o iš pažiūros nedidelė problema gali tapti dideliu incidentu (ENISA, 2021).

Neo (2021) pažymi, kad nacionalinio saugumo tema vysto nacionalinės valstybės institucijos ir įstatymų leidėjai bei žmonės, kurie nori atkreipti politikos formuotojų dėmesį. Įvairių pasaulio šalių teisės aktuose pabrėžiama, kad netikros naujienos yra neatidėliotina grėsmė saugumui, kurią reikia svarstyti ir traukti į nacionalinio saugumo darbotvarkę. Analogiškai, Pasaulinių rizikų ataskaitoje, kurią pateikė Pasaulio Ekonominis Forumas (2022), netikrų naujienų skleidimas yra vertinamas kaip vienas iš didžiausių pavojų. Nagrinėjant netikrų naujienų reiškinį tampa aišku, kad jis yra labai sudėtingas ir daugialypis (The Left in the European Parliament, 2021).

Vasu et al. (2018) teigimu nacionalinio saugumo kontekste netikros naujienos gali būti suprantamos kaip įvairūs reiškiniai:

***Dezinformacijos kampanija, skirta pakirsti nacionalinį saugumą*** – netikros naujienos naudojamos kaip priemonė organizuoti dezinformacijos kompanijoms, kuriomis siekiama destabilizuoti visuomenę, paveikti demokratinius procesus, rinkimų eigą. Ši kategorija turi didžiausią poveikį nacionaliniam saugumui.

***Dezinformacija dėl vidaus politinės darbotvarkės*** apima virusinius gandus arba melagingą informaciją, pusiau tiesą, formuojančią nacionalinę nuomonę arba įtakojančią valstybės veikėjų politinį atsparumą, nedalyvaujant piktybinėms jėgoms iš išorės.

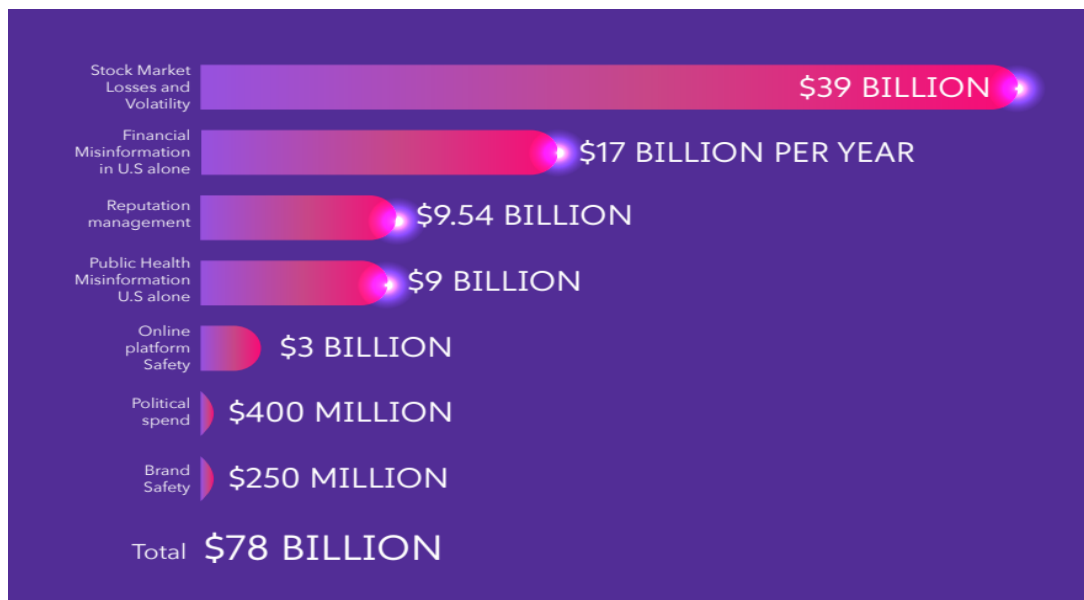
***Išplitusi nepolitinė dezinformacija.*** Ši kategorija susijusi su visiškai kitokio pobūdžio virusiniais melais, pavyzdžiui, plačiai paplitusiais po nelaimės ar teroro išpuolio.

***Melas dėl pramogos*** - netikrų istorijų kūrimas pramogoms. Gali pasirodyti, kad ši kategorija neturi nieko bendro su nacionaliniu saugumu, bet iš pažiūros humoristinė informacija kartais gali tarnauti blogam tikslui. Asmenys gali panaudoti ironiją savo ekstremistinių idėjų ar įsitikinimų įprasminimui, užmaskuodami juos satyra.

***Melas dėl finansinės naudos.*** Netikros istorijos yra platinamomis siekiant gauti pajamų iš reklamos arba manipuliuoti akcijų rinka. Ši kategorija yra mažiausiai pavojinga, atsižvelgiant į jos nepolitinę motyvaciją, tačiau vis dėlto yra svarbi dėl galimo poveikio socialinei sanglaudai.

Pažymėtina, kad netikrų naujienų sklaida gali turėti neigiamą įtaką šalies ekonomikai, kuri yra neatsiejama nacionalinio saugumo dalys. 2021 metais įsigaliojusioje Lietuvos Respublikos Nacionalinėje saugumo strategijoje pabrėžiama, kad „Lietuvos Respublikos nacionaliniam saugumui yra būtina jos vidaus gyvenimo sričių pažanga, užtikrinanti tvarią demografinę ir ekonominę raidą, <...> viešąjį, informacinį ir kibernetinį saugumą“. Tuo tarpu Europos Sąjunga (2019) netikras naujienas pristato kaip problemą, „kilusią dėl sudėtingų ir greitų socialinių ir ekonominių pokyčių. Europos demokratijoms dabar būdingas ryškus visuomenės susiskaldymas, kurį piktybiniai veikėjai gali siekti išnaudoti“ (p. 13).

Netikrų naujienų sklaida turi ir apčiuopiamą finansinę išrašą - nuostolius, kurias visuomenė patiria dėl to, kad buvo įvykdytas nusikaltimas ar išpuolis susijęs su netikrų naujienų sklaida, kas patvirtina studija atlikta Kibernetinio saugumo kompanijos CHEQ ir Baltimoro universiteto 2019 metais (žr. 3 pav.):



Šaltinis: Kibernetinio saugumo kompanija CHEQ ir Baltimoro universitetas, 2019

### 3 pav. Netikrų naujienų kaina

2019 m. didžiausią nuostolį patyrė pasaulinės finansų rinkos, kadangi netikros naujienos sumažino akcijų rinkos vertę (39 mlrd. USD), toliau seka finansų patarėjai, teikiantys melagingą ir klaidinančią informaciją, kuri JAV kainavo mažiausiai 17 mlrd. USD. Kitos išlaidos apima ekonominius nuostolius dėl dezinformacijos apie sveikatą (9 mlrd. USD), reputacijos valdymą (9 mlrd. USD), *Online* platformos saugumo pastangas (3 mlrd. USD) ir prekės ženklo reklamos praradimą dėl netikrų naujienų (235 mln. USD). Bendrai netikros naujienos pasaulio ekonomikai kainavo 78 mlrd. USD.

Ekonominiai nuostoliai rodo, kad netikrų naujienų sklaida yra viena iš didžiausių pasaulinių rizikų, kuri daro žalą pagrindiniams sektoriams, įskaitant sveikatos priežiūrą, politiką, prekybą, žiniasklaidą ir finansus.

Socialinė žiniasklaida yra papildoma įvairaus turinio – nuo asmeninio iki politinio. Yra daug atvejų, kai vyriausybės ir (arba) viešųjų ryšių įmonės slaptai arba atvirai sudaro sutartis su politiniais ar komerciniais veikėjais (UNESCO, 2018). Tuo tarpu pasaulyje yra daugybė liudijimų, kai internetas ir žiniasklaida tampa objektais, kurių vardu radikalios organizacijos pritraukia rėmėjus ir skleidžia propagandą bei netikras naujienas (Belova ir Georgieva, 2018), o „socialinės žiniasklaidos kampanijos kuria alternatyvias realijas, kuriomis siekiama destabilizuoti politines bendruomenes“ (Rühle ir Roberts, 2021).

Valstybės savo geopolitinius tikslus pasiekia ne tik tradiciniais įrankiais, tokiais kaip karinė jėga, bet ir slaptai, kibernetiniais įrankiais, įskaitant kišimąsi į vidinius demokratinius procesus. Europos Komisija (2017) pažymi, kad visuomenėje yra plačiai pripažįstama, kad kibernetinė erdvė yra aktyviai naudojama hibridiniam karui: „dezinformacijos kampanijos, netikros naujienos ir kibernetinės operacijos, nukreiptos į svarbiausią infrastruktūrą, tampa vis dažnesnės ir reikalauja atsako“. Tuo tarpu ENISA (2021) papildo, kad „dezinformacijos atakos yra viena iš parengiamųjų veiksmų, kuriais grindžiamos kitos atakos (pvz., sukčiavimas, socialinė inžinerija, užkrėtimas kenkėjiškomis programomis). Be to, tokios grėsmės dažnai naudojamos kartu su kitomis kibernetinio saugumo grėsmėmis, todėl atsiranda pažangių hibridinių grėsmių“.

Apibendrinant galima teigti, kad pirmame poskyryje mokslinėje literatūroje apžvelgti netikrų naujienų motyvai, finansiniai (ekonominiai) bei ideologiniai (politiniai), visiškai atitinka netikrų naujienų sklaidos poveikio nacionaliniam saugumui sritis. Didžiausias ir augantis netikrų naujienų sklaidos poveikis yra juntamas ekonomikos bei politikos srityse. Svarbu pažymėti, kad vis didesnę grėsmę kelia informacinės-kibernetinės operacijos, kurių metu kibernetinių priemonių pagalba platinama melaginga informacija, kuri gali sumenkinti demokratinių visuomenių pagrindus: pasitikėjimą institucijomis, laisva žiniasklaida, pilietine visuomene, pasitikėjimą sąžiningais rinkimais bei sveikatos priežiūros sistema.

### 1.3. Nacionalinio saugumo užtikrinimo būdai netikrų naujienų sklaidos kontekste

Netikros naujienos nuolat įrodo savo grėsmę skaitmeninėje erdvėje. Pasak Caramancion (2020), dezinformacijos plitimas ir saugojimas, ypač socialiniuose tinkluose, šiuo metu yra viena didžiausių problemų. Šis reiškinys yra daugialypis ir besivystantis, neturintis vienos pagrindinės priežasties ir vieno sprendimo (Directorate-General for Communication Networks, Content and Technology, 2018). Todėl viso pasaulio vyriausybės naudoja įvairias taktikas siekiant sulaikyti netikrų naujienų sklaidą, kurią gali lemti skirtingi motyvai (Haciyakupoglu et al., 2018). Šalys taiko priemones, priklausomai nuo netikrų naujienų pobūdžio ir atitinkamų vidaus bei geopolitinių sumetimų (Vasu et al., 2018).

Europos Komisijos (2018) nuomone, kovojant su netikra informacija turėtų būti vadovaujama šiais pagrindiniais principais ir tikslais:

- **Skaidrumo** padidinimas (informacijos kilmė, jos rengimas, rėmimas, platinimas ir tikslinimas), siekiant sudaryti sąlygas piliečiams įvertinti internetinių naujienų turinį bei atskleisti galimus bandymus manipuliuoti.
- Informacijos **įvairovė**. Paskatinti piliečių kritinį mąstymą per aukštos kokybės žurnalistiką, žiniasklaidos raštingumą ir informacijos kūrėjų bei platintojų santykių pusiausvyrą, kad žmonės galėtų priimti pagrįstus sprendimus.
- Ugdyti informacijos **patikimumą**, nurodant indikacijas ar verta tikėti pateiktomis naujienomis. Šį tikslą galima pasiekti padedant patikimiems *flagmanams*, ir gerinant informacijos atsekamumą bei įtakingų informacijos teikėjų autentifikavimą.
- Formuoti **visaapimančius** sprendimus. Norint turėti veiksmingus ir ilgalaikius sprendimus reikia didinti informuotumą, žiniasklaidos raštingumą, visapusišką suinteresuotųjų šalių dalyvavimą, valdžios institucijų, internetinių platformų, reklamuotojų, žurnalistų ir žiniasklaidos grupių bendradarbiavimą.

Analizuojant įvairią mokslinę literatūrą, išryškėjo autorių išskirtos priemonės netikrų naujienų sklaidai sumažinti (žr. 3 lent.):

3 lentelė. Kovos su netikrų naujienų sklaidą priemonės

Priemonės	Autoriai
Teisinės priemonės	Baade, 2018; Fraga-Lamas ir Fernández-Caramés, 2019; Vasu et al., 2018; Wardle, 2017; Helm ir Nasu, 2021; Xie, Asini, Alsagoff ir Hoon, 2021;
Faktų tikrinimas	Renda, 2018; Botha ir Pieterse, 2020; Rashkin, Choi, Jang, Volkova ir Choi, 2017; Xie et al., 2021; Nyilasy, 2020; Brandtzaeg, Følstad ir Chaparro 2018; Stencel, 2019; Fischer, 2020; European Commission, 2018
Netikrų naujienų aptikimas	Li et al., 2022; Hacıyakupoglu et al., 2018; Renda, 2018; Rühle ir Roberts, 2021; Botha ir Pieterse, 2020; Vasu et al., 2018; Collins et al., 2021; Rashkin et al., 2017; Nyilasy, 2020; Europos Komisija, 2018
Profesionalios ir nepriklausomos žiniasklaidos ir žurnalistikos stiprinimas	Fraga-Lamas & Fernández-Caramés, 2019; Wardle, 2017; Xie et al., 2021; Brogi ir Bleyer-Simon, 2021; Europos Komisija, 2018
Medijų raštingumas	Dame Adjin-Tettey, 2022; Renda, 2018; Fraga-Lamas ir Fernández-Caramés, 2019; Vasu et al., 2018; Wardle, 2017; Buckingham, 2019; Kaźmierczak, 2017; Xie et al., 2021; Europos Komisija, 2018; Claesson, 2019
Strateginė komunikacija	Hacıyakupoglu et al., 2018; Vasu et al., 2018; Nyilasy, 2020; Europos Komisija, 2018
Finansinių paskatų reklamoje mažinimas/skaidri reklama	Vasu et al., 2018; Wardle, 2017; Xie et al., 2021; Europos Komisija, 2018
Internetinės atskaitomybės skatinimas	Europos Komisija, 2018

Šaltinis: sudaryta autorės

Pirmoji autorių pasiūlyta priemonė yra *teisinė*. Reaguodamos į netikrų naujienų plitimą vyriausybės reformuoja esamus reglamentus ir baudžia už melagingas naujienas arba sukuria naujus įstatymus (Xie et al., 2021), tuo siekdamas sumažinti arba pašalinti neigiamą melagingos informacijos poveikį. Šios priemonės įgyvendinimas nėra paprastas dėl jų suderinamumo su saviraiškos ir žodžio laisve (Helm ir Nasu, 2021). Tuo tarpu Europos Komisija (2018) tiesiogiai neįvardija teisinių priemonių, kaip kovos su netikromis naujienomis būdo, bet pažymi, kad „pagrindinė valstybės veikėjų pareiga, susijusi su žodžio laisve ir žiniasklaidos laisve, yra susilaikyti nuo kišimosi ir cenzūros bei užtikrinti palankią aplinką įtraukioms ir pliuralistinėms viešoms diskusijoms“ (p. 1). Renda (2018) pabrėžia, kad pusiausvyrą tarp netiktų naujienų plėtros teisinio reguliavimo ir žodžio laisvės įmanoma pasiekti tokiais būdais:

- skatinant atsakingą elgesį perduodant informaciją galutiniams vartotojams;
- žiniasklaidos pliuralizmas ir pagerintas įvairaus turinio pateikimas galutiniams vartotojams;
- skatinti medijų raštingumo iniciatyvas ir vartotojų elgsenos palaikymą.

Baade (2019) sutinka su kitų autorių išsakytais teiginiais bei papildo, kad netikrų naujienų reguliavimas gali būti teisėtas tik iki tam tikro taško: dvigubų standartų sukūrimo, kai netikros naujienos

yra „nelegalios“ tik tada, kai jas įdarbina „kiti“, reikia vengti bet kokia kaina. Bet kurio atveju vien tik teisinio netikrų naujienų sklaidos reguliavimo nepakanka, reikia derinti ir kitus būdus (Vasu et al., 2018).

Antra priemonė, kurią mini autoriai, yra **faktų tikrinimas**. Internete atsiranda vis daugiau svetainių, kurios teikia paslaugas siekiant padėti atpažinti ir ištaisyti melagingą arba netikslią informaciją. Europos Komisija (2018) pažymi, kad faktų tikrintojai tapo neatsiejama žiniasklaidos dalimi: jų patikrinti ir įvertinti faktai ir įrodymai, išanalizuoti informacijos kūrimo bei sklaidos šaltiniai pagrendžia naujienų patikimumą. Nepriklausomybė, etiškumas ir skaidrumas yra patikimo tikrintojo vertybės. Stiprių ir nepriklausomų faktų tikrintojų tinklas yra pagrindinis sveikos skaitmeninės ekosistemos reikalavimas. Brandtzaeg et al. (2018) suskirsto faktų tikrinimo paslaugas į dvi kategorijas: faktų tikrinimo ir patvirtinimo:

- *faktų tikrinimo paslaugos* – asmenys arba organizacijos analizuoja ir nustato pareiškimų ir viešojo turinio tikslumą bei padeda vartotojams suprasti ar pateikta informacija yra patikima.
- *patvirtinimo paslaugos* yra įrankiai palaikantys internetinio turinio elementų, pvz., teksto, vaizdų ir vaizdo įrašų, autentifikavimo procesą. Kad patvirtinimo procesas būtų efektyvesnis ir tikslesnis dažniausiai yra taikomi algoritmai.

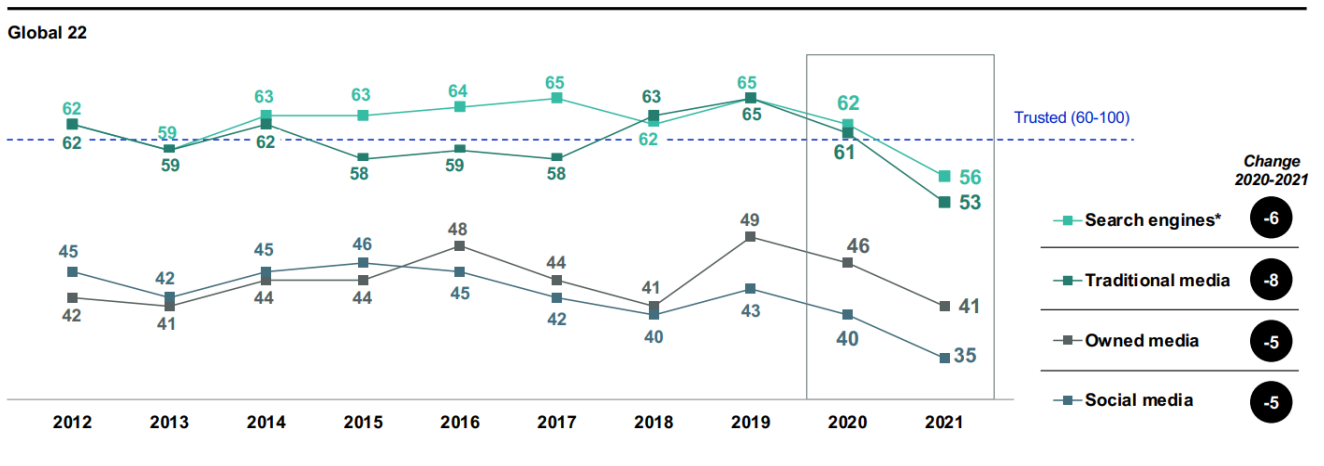
Faktų tikrinimo svetainių visame pasaulyje nuo 2014 m. padaugėjo beveik keturis kartus (Stencel, 2019), dabar jų yra apie 300 (Fischer, 2020). Su autoriais sutinka ir Jang ir Mortensen (2019) bei papildo, kad „faktų tikrinimo svetainių bumas daro faktų tikrinimo procedūras naudotojams vis patogesnes“ (p. 3), kas atneša apčiuopiamą naudą kiekvienam bandančiam nepasiklysti (ne) tikrų naujienų sraute.

Trečioji siūloma priemonė yra **netikrų naujienų aptikimas**. Autorių minimi du netikrų naujienų aptikimo būdai: tradicinis, funkcijomis pagrįstas metodas, ir giluminis, mokymusi pagrįstas metodas (Li et al., 2022; Hangloo ir Arora, 2021). Pasak Li et al. (2022), *funkcijomis pagrįstas metodas* aptinka netikrus vaizdo įrašus nustatydamas svarbias funkcijas, tokias kaip teksto ypatybės (pvz. rašymo stilius), žiniomis pagrįstas funkcijas (rankinis faktų patikrinimas), komunikacija pagrįstas funkcijas (informacijos perdavimo tinkle būdas) ir šaltiniu pagrįstas funkcijas (informacijos šaltinio patikimumas). *Gilus mokymosi metodas* optimizuoja ir transformuoja modelį pagal pačių duomenų ypatybes. Tokios daug žadančios technologijos, kaip dirbtinis intelektas ir natūralios kalbos apdorojimo įrankiai, suteikia mokslininkams galimybes sukurti sistemas, kurios galėtų automatiškai aptikti netikras naujienas. Tačiau aptikti netikras naujienas yra sudėtinga užduotis, nes reikia modelių, kurie apibendrintų ir palygintų naujienas, kad galima būtų priskirti jas prie tikrų arba netikrų. Be to, palyginti siūlomas naujienas su originaliomis yra sunki užduotis, kadangi ši informacija yra subjektyvi (Thota, Tilak, Ahluwalia ir Lohia, 2018). Anot Ruchansky, Seo & Liu (2017), „sunkumas iš dalies kyla ir dėl to, kad net žmogaus akis negali tiksliai atskirti tikrųjų naujienų nuo melagingų“ (p. 797).

Europos Komisija (2018) šį kovos su netikromis naujienomis būdą pateikia kitu kampu ir įvardija kaip *naujų technologijų panaudojimą*: naujos technologijos gali atlikti pagrindinį vaidmenį kovojant su melaginga informacija: „dirbtinis intelektas, kurį tinkamai prižiūrės žmogus, bus labai svarbus tikrinant, identifikuojant ir žymint dezinformaciją, <...> o pažinimo algoritmai, apdorojantys kontekstui svarbią informaciją, įskaitant duomenų šaltinių tikslumą ir kokybę, pagerins paieškos rezultatų tinkamumą ir patikimumą“ (p. 11).

Ketvirtoji priemonė yra *profesionalios ir nepriklausomos žiniasklaidos ir žurnalistikos stiprinimas*. Anot Snoddy (2018), žiniasklaidos pramonė ir kokybiška žurnalistika yra gyvybiškai svarbi pagalba nuo informacijos priklausomai visuomenėji, o „žiniasklaidos laisvė ir žiniasklaidos pliuralizmas pripažįstami kaip šiuolaikinės demokratijos ramsčiai“ (Brogi ir Bleyer-Simon, 2021, p. 531). Europos Komisija (2018), kaip ir mokslinės literatūros autoriai, kaip vieną iš kovos su netikromis naujienomis būdu įvardija *kokybišką žiniasklaidą*, kuri atlieka svarbų vaidmenį teikiant piliečiams aukštos kokybės ir įvairią informaciją. Pliuralistinė ir įvairi žiniasklaidos aplinka sukuria galimybę atskleisti, atsverti ir sumenkinti dezinformaciją.

Tuo tarpu Edelman (2021) atlikto tyrimo duomenimis, žiniasklaidos įvaizdis auditorijos nuomone yra labai prastas (žr. 4 pav.):



Šaltinis: Edelman, 2021

#### 4 pav. Pasitikėjimas naujienų informaciniais šaltiniais

Kaip matome iš pateiktų duomenų, pasitikėjimas visų rūšių naujienų šaltiniais dinamika yra mažėjanti ir 2021 metais pasiekė savo istorinį minimumą: pvz. pasitikėjimas socialiniais tinklais nukrito net iki 35 proc. Šis tyrimas buvo atliktas 28 šalyse ir net 59 proc. respondentų mano, kad žurnalistai tikslingai bando



suklaidinti žmones, o naujienų organizacijos yra labiau suinteresuotos palaikyti konkrečią politinę poziciją, o ne informuoti visuomenę.

Siekdama pakeisti susiklosčiusią situaciją Europos Komisija palaiko įvairius projektus, remia iniciatyvas, skatinančias žiniasklaidos laisvę ir pliuralizmą, kokybišką žiniasklaidą ir žurnalistiką, įskaitant žurnalistų mokymą, naujų technologijų bei bendradarbiavimo platformų taikymą.

Penktąją priemonę kovojant su netikrų naujienų sklaida tiksliausiai apibūdino Lietuvos nacionalinė UNESCO komisija, kuri savo požiūrį išdėstė taip: *dėl įvairių naujų technologijų įtakos ir komunikacijos priemonių – medijų (radijo, televizijos, interneto, spaudos) – plitimo žymiai pakito žmonių komunikacijos procesai ir elgsena. Todėl šiomis sąlygomis vienas svarbiausių visuomenės gebėjimų – medijų raštingumas, kurio būtina siekti žmonėms suteikiant reikiamų kompetencijų (žinias, įgūdžius, požiūrį): suvokti medijų vaidmenį ir funkcijas demokratinėje visuomenėje, suprasti sąlygas, kuriomis medijos gali atlikti savo funkcijas; kritiškai vertinti medijų turinį; bendradarbiauti su medijomis skleidžiant demokratiją ir išreiškiant save; turėti įgūdžių (ir naudoti IT). Visuomenės medija raštingumas reiškia galimybę atskirti autentišką ir patikimą informaciją, kritiškai įvertinti ir patikrinti naujienų tikrumą, suprasti kada ir kaip jas naudoti (Dame Adjin-Tettey, 2022; Xie et al., 2021). Vasu et al. (2018), Jones - Jang ir Mortensen (2019) papildė kolegų mintį: medija raštingumas padeda pastebėti šališkumą, skatina smalsumą gauti informaciją iš įvairių šaltinių ir logiškai vertinti duomenys bei apsvarstyti alternatyvius požiūrius prieš darant išvadas, kas lemia didesnę galimybę atpažinti netikras naujienas. Europos Komisija (2018) iš savo puses pabrėžia, kad visą gyvenimą trunkantis skaitmeninių gebėjimų ugdymas, ypač kas liečia jaunimą, yra labai svarbus siekiant sustiprinti mūsų visuomenės atsparumą melagingos informacijos plėtimui. Šiam požiūriui visiškai pritaria Wardle (2017) ir Hacıyakupoglu et al. (2018) bei pažymi, kad nereikia pamiršti ir apie senjorų edukaciją.*

Šeštoji autorių įvardijama priemonė yra **strateginė komunikacija**. „Kalbant apie gynybą ir saugumą, strateginė komunikacija laikoma itin svarbia informacinėje aplinkoje“ (Archetti, 2018, p. ), šis procesas apima skaidrų, savalaikį ir tikslų bendravimą siekiant išsklaidyti neaiškią, klaidinančią informaciją pagal iš anksto sukurtą krizių komunikacijos planą (Hacıyakupoglu et al., 2018). Nyilasy (2020) svarsto, kad vyriausybės rolė teikiant patikimą ir aiškią oficialią informaciją yra didžiulė, kovojant su netikromis naujienomis, nors ji dažniausiai vengia bendravimo norėdama apsaugoti save arba išvengti panikos. Tačiau patikima oficiali informacija yra labai svarbi norint sumažinti netikrų naujienų sklaidos poveikį. Europos Komisijos (2018) irgi aiškina apie valdžios institucijų komunikacijos ir informuotumo didinimo svarbą bei apie tinkamo informavimo reikalingumą netikrų naujienų kontekste: „tai ypač svarbu, nes ES dažnai yra dezinformacijos kampanijų, skirtų pakenkti jos institucijoms, politikai, veiksams ir vertybėms, taikinyms.“

Tokios veiklos šaltiniai gali būti vietiniai arba išoriniai, veikėjai – privatūs arba viešieji – ir jie savo veiklą vykdo tiek ES teritorijoje, tiek trečiojoje šalyse“ (p. 15).

Septintoji priemonė yra *finansinių paskatų reklamoje mažinimas*. Pastebėta, kad daugelį netikrų naujienų kūrėjų skatina pelnas, kurį galima gauti platinant melagingo pobūdžio informaciją (Verstraete et al., 2017). Autoriai (Vasu et. al 2018; Wardale, 2017; Verstraete et al. (2017)) siūlo pašalinti finansinį motyvą jas kurti. Tačiau Vasu et. al (2018) pažymi, kad šis metodas reikalauja, kad privatus ir viešasis sektoriai bendradarbiautų ieškodami sprendimo, kaip pakeisti reklamos pajamų generavimo internete būdą. Wardale (2017) papildoma kolegas, siūlydama kartu su šią priemonę taikyti ir teisinės sankcijas, tai yra reguliuoti reklamos tinklus: „nors platformos imasi veiksmų, kad sukurtos „naujienų“ svetainės neuždirbtų pinigų, kiti tinklai imasi priemonių, kad užpildytų nišą. Valstybės turėtų parengti įstatymų projektus, kad šiose svetainėse nebūtų rodoma reklama“ (p. 82). Europos Komisija (2018) iš savo pusės ragina internetines platformas veikti greitai ir efektyviai siekiant apsaugoti vartotojus nuo melagingos informacijos: jos nuomone nėra užtikrinamas pakankamas politinės reklamos ir remiamo turinio skaidrumas, nėra pateikta užtektinai informacijos apie informacijos skleidėjus. Situacijai pagerinti yra siūloma ženkliai sustiprinti reklamos kontrolę, siekiant sumažinti dezinformacijos platintojų pajamas ir apriboti politinės reklamos taikymo galimybes. Kitas sprendimas yra užtikrinti remiamo turinio, ypač politinės ir aktualios reklamos, skaidrumą: vartotojas turi gauti nuorodą į šaltinį, kur bus pateikiama išsami informacija apie, pvz., faktinę rėmėjo tapatybę, išleistas sumos ir t.t. Šios priemonės yra taikytinos tam, kad vartotojai suprastų kodėl jiems buvo skirta tam tikra reklama.

Paskutinė priemonė, kuria aptarsime nebuvo paminėta nagrinėjamos mokslinės literatūros autorių, o Europos Komisija ją įvardijo kaip *internetinės atskaitomybės skatinimas*. Siekiant skatinti atsakingą elgesį internete bei didinti pasitikėjimą informacijos teikėjais būtina identifikuoti netikrų naujienų šaltinius bei jos sekti melagingos informacijos paskleidimo metu. Pavyzdžiui, vartotojas gali pasirinkti bendrauti internetinėse platformose tik su tais asmenimis, kurie save identifikavo. Norint palengvinti piktavališko elgesio internete tyrimą Europos Komisija skatina 6-osios interneto protokolo versijos (IPv6) adaptavimą, kuri leidžia vienam interneto protokolo adresui priskirti vieną vartotoją. Ši priemonė padeda sumažinti kibernetinių atakų skaičių, kurios dažnai derinamos su dezinformacijos kampanijomis hibridinių atakų metu.

Be jau aptartų priemonių kovojant su netikromis naujienomis, ENISA 2018 metais savo specializuotose rekomendacijose išskyrė dar dvi:

**Ataskaitos apie reputaciją ir skaidrumą.** Internetinės platformos turėtų apsvarstyti galimybę pasitelkiant atliktų netikrų naujienų analizių rezultatus pateikti galutiniam vartotojui patikimą ir aiškia informaciją. Šis metodas turėtų sustiprinti galutinių vartotojų pasitikėjimą pateikiamų turiniu.

**Panešimo pateikimo galimybė.** Internetinėse platformose turėtų būti aiškiai nurodyta, kur vartotojas gali pateikti pranešimą jei įtaria, kad mato netikras naujienas. Internetinės platformos savininkai turi laiku išnagrinėti pranešimus bei imtis atitinkamų veiksmų.

ENISA (2017) pažymi, kad internetinės platformos turėtų skirti visus reikiamus išteklius tam, kad būtų užtikrintas savalaikis ir tikslus netikrų naujienų sklaidos problemos valdymas.

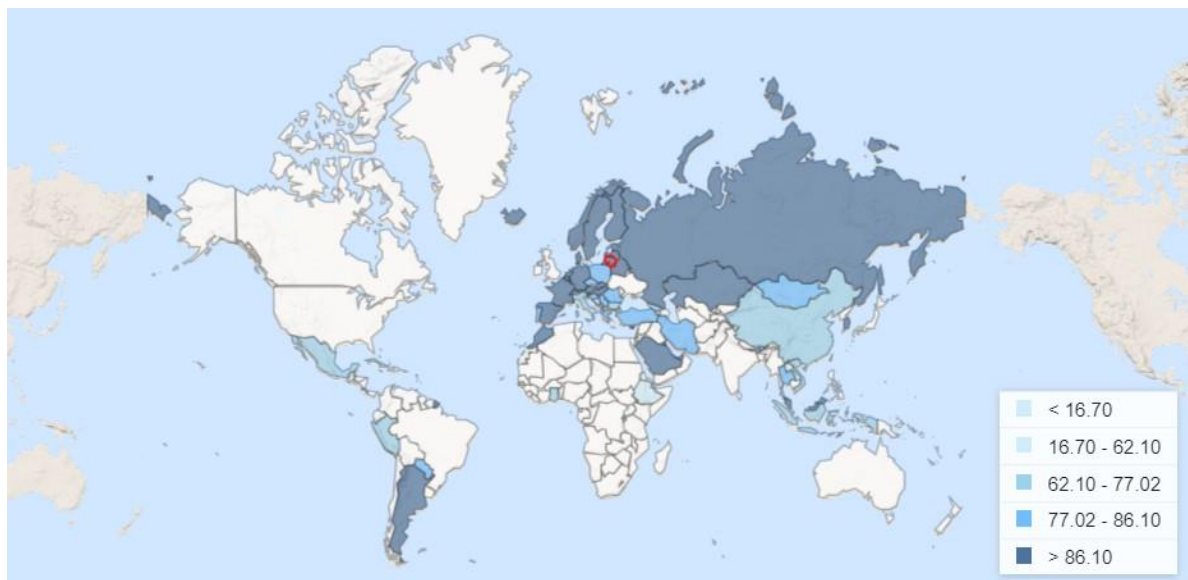
Paminėtina, kad naujausiam, 2022 metais išleistame, Europos Komisijos dokumente „Sustiprintas dezinformacijos praktikos kodeksas“ (*angl. The Strengthened Code of Practice on Disinformation*) yra ypatingai pabrėžiamas **bendradarbiavimo** įvairiuose lygiuose tarp suinteresuotų šalių svarbumas. Šiai nuomonei pritaria ir Huff (2018), teigdamas, kad visos suinteresuotosios šalys turėtų būti remiamos kuriant skaidrias iniciatyvas, „skirtas geriau suprasti melagingų naujienų poveikį demokratijai, žodžio laisvei, žurnalistikai ir pilietinei erdvei, taip pat tinkamas reakcijas į šiuos reiškinius“ (p. 3).

Apibendrinant galima teigti, kad valstybes strategija kovos su netikrų naujienų atžvilgių turi sudaryti įvairių priemonių kompleksas. Kiekviena priemonė yra svarbi ir reikalinga: techninės priemonės, kaip, pavyzdžiui, netikrų naujienų aptikimas, padeda pažaboti melagingų naujienų plitimą internete; faktų tikrinimas gelbsti aptinkant ir taisant melagingą arba netikslią informaciją; profesionali ir nepriklausoma žiniasklaida ir žurnalistikos stiprinimas atskleidžia ir sumenkina dezinformaciją; medių raštingumas ugdo gebėjimą suvokti, analizuoti ir vertinti žiniasklaidos turinį; teisinis reglamentavimas - baudžia už melagingas naujienas; strateginės komunikacijos paskirtis yra teikti patikimą aiškia oficialią informaciją; finansinių paskatų reklamoje mažinimas pašalina finansinį netikrų naujienų kūrimo motyvą, o internetinės atskaitomybės skatinimas padidina atsakingą elgesį internete bei pasitikėjimą informacijos teikėjais.

## 2. LIETUVOS SITUACIJOS VERTINIMAS NETIKRŲ NAUJIENŲ E. ERDVEJE SKLAIDOS KONTEKSTE

### 2.1. Lietuvos situacijos apžvalga

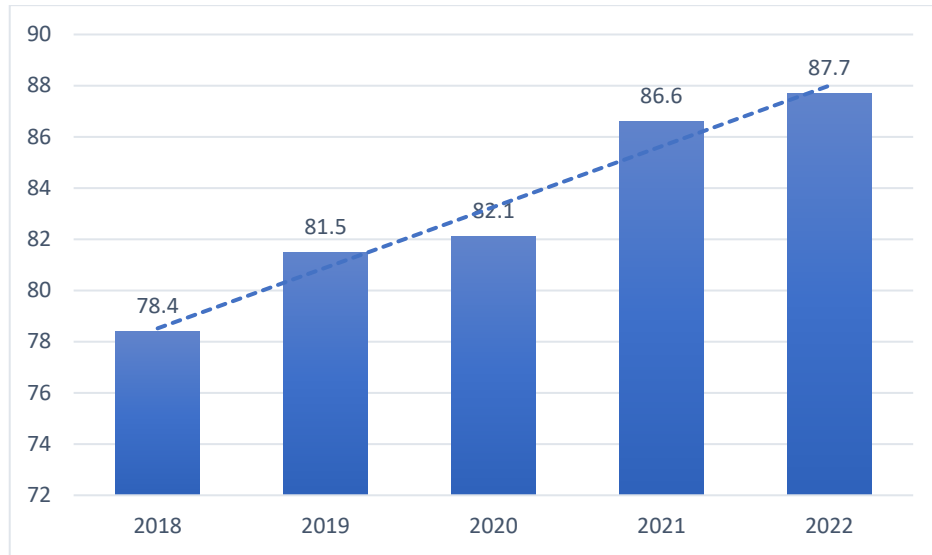
Šiuolaikiniame pasaulyje internetas tampa svarbiausiu viešosios informacijos šaltinių. Prieiga prie interneto pakeitė žmonių gyvenimo būdą tiek bendravimo, tiek darbo srityse. Pastaraisiais metais pastebimas smarkus interneto vartotojų skaičiaus augimas, ITU apskaičiavo, kad 2022 m. internetu naudojosi maždaug 5,3 milijardo žmonių – arba 66 proc. pasaulio gyventojų, kas yra 24 proc. daugiau nei 2019 m.



Šaltinis: International Telecommunication Union (ITU) World Telecommunication/ICT Indicators Database, 2021

#### 5 pav. Internetu besinaudojantys asmenys (proc. nuo populiacijos)

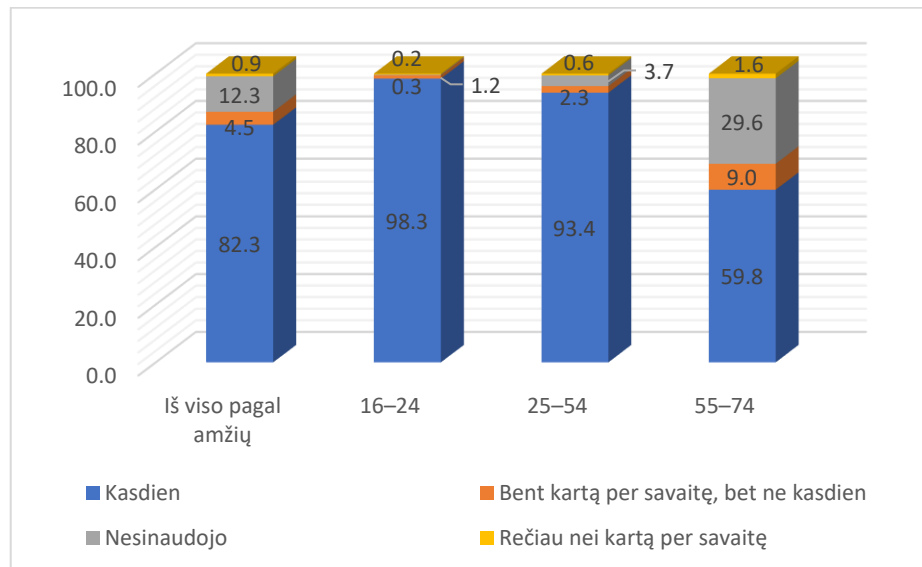
Pasaulio kontekste Lietuva gali pasigirti pakankamai aukštu procentinių rodyklių tarp valstybių, kurios turi daugiausiai interneto vartotojų (žr. 5 pav.) - virš 86,10 proc. nuo populiacijos. Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2022 m. internetu naudojosi 88 proc. 16–74 metų amžiaus gyventojų. Iš 16–24 metų amžiaus gyventojų internetu naudojosi 100 proc., o iš 65–74 metų amžiaus – 57 proc., kas yra ženkliai daugiau už pasaulio vidurkį, kuris yra 66 proc.



Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas

### 6 pav. Namų ūkiai turintys interneto prieigą

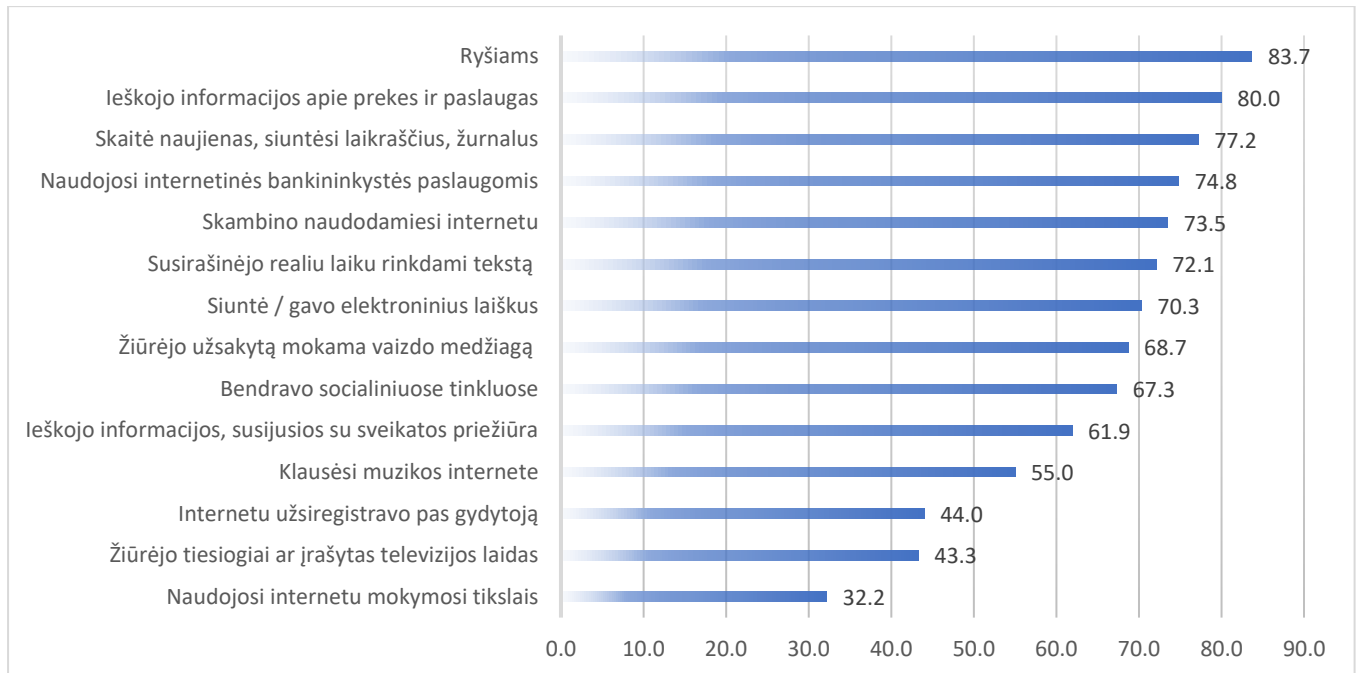
Akivaizdu, kad interneto naudotojų skaičius Lietuvoje yra augantis (žr. 6 pav.) – 2018 m. internetu naudojosi 78,4 proc. 16–74 metų amžiaus gyventojų, o 2022 metais šis rodiklis išaugo 9,2 proc. ir dabar siekia 88 proc.



Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas

### 7 pav. Naudojimosi internetu dažnumas

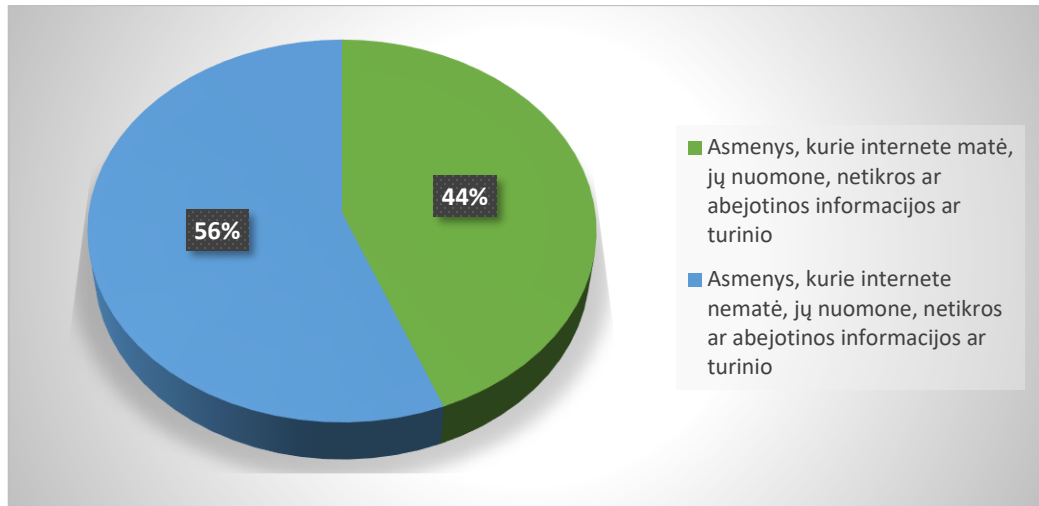
7 paveiksle matome, kad net 82 proc. 16–74 metų amžiaus gyventojų internetu naudojami kasdien (94 proc. tokio amžiaus interneto naudotojų), 4,5 proc. – bent kartą per savaitę, bet ne kasdien (5 proc.). Taigi, ne rečiau kaip kartą per savaitę internetu naudojami 87 proc. 16–74 metų amžiaus gyventojų, arba 99 proc. tokio amžiaus gyventojų.



Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas

### 8 pav. Pagrindinės interneto naudojimo priežastys Lietuvoje

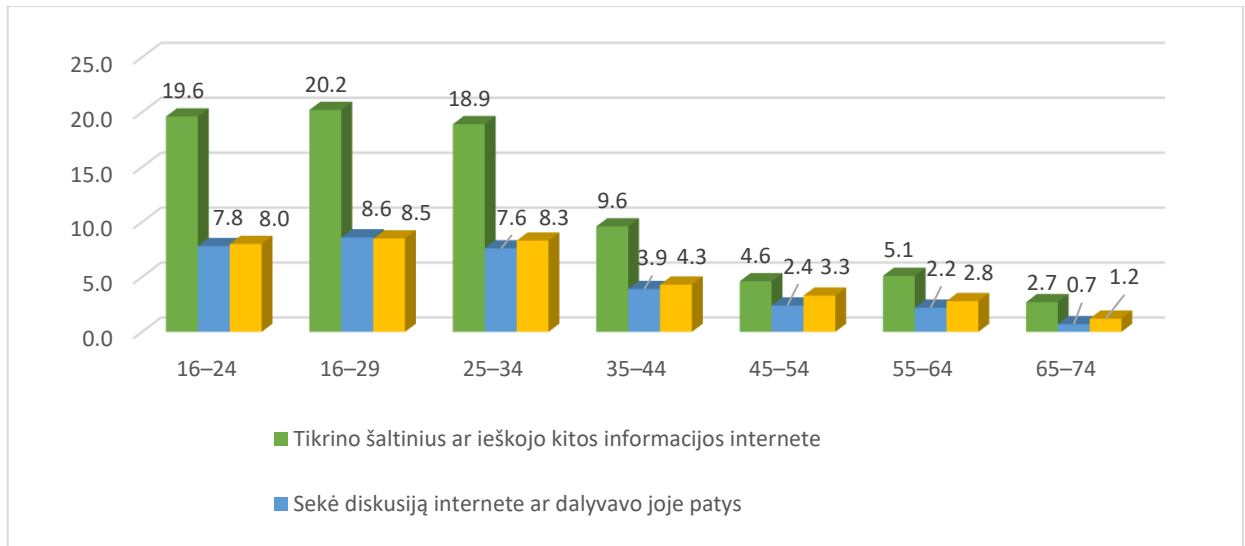
Kaip galima pastebėti iš pateiktų duomenų (žr. 8 pav.), internetą Lietuvos gyventojai daugiausia naudoja informacijos paieškai, ryšiams (96 proc. 16–74 metų amžiaus interneto naudotojų), laisvalaikiui (klausėsi muzikos, žiūrėjo vaizdo medžiagą, žaidė internetu – 87 proc.) ir bankininkystei (85 proc.). Mokymosi, kvalifikacijos kėlimo ar savišvietos tikslais internetas naudojamas palyginus nedaug - 32 proc. 16–74 metų amžiaus gyventojų (arba 37 proc. tokio amžiaus interneto naudotojų). Svarbu paminėti, kad net 77,2 proc. respondentų skaitė naujienas, siuntėsi laikraščius, žurnalus – kaip tikros taip ir netikros informacijos šaltinius.



Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas

### 9 pav. Netikros ar abejotinos informacijos matomumas internete

Lietuvos statistikos departamento 2021 metų duomenimis (žr. 9 pav.), mažiau nei pusė (44 proc.) 16–74 metų amžiaus šalies gyventojų pastebėjo netikrą ar abejotiną informaciją internete ir tik 10,5 proc. iš jų tikrino internete matytos informacijos tikrumą (žr. 10 pav.):

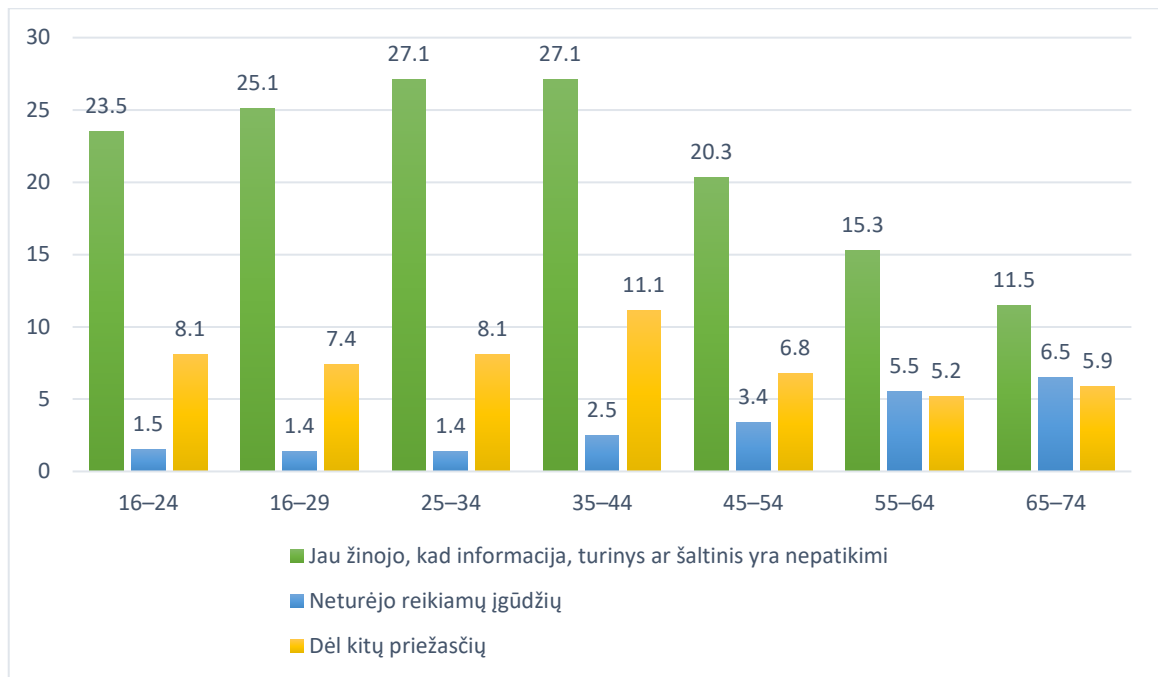


Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas

### 10 pav. Asmenys, kurie tikrino internete matytos informacijos tikrumą

4,3 proc. respondentų sekė diskusiją internete ar dalyvavo joje patys ir 1,2 proc. aptarė informaciją ne internete ar naudojami ne interneto šaltiniais. Pastebima, kad daugiausiai informaciją tikrino 16 – 44 amžiaus grupės respondentai, tuo tarpu vyresni gyventojai (45 – 74 amžiaus grupė) yra mažiau linkę skirti tam laiko.

Lietuvos statistikos departamento buvo išsiaiškintos ir priežastys, kurios lėmė apsisprendimą netikrinti informacijos, nors ji ir atrodė nepatikimą (žr. 11 pav.):



Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas

### 11 pav. Priežastys, dėl kurių asmenys netikrino internete matytos informacijos tikrumo

Respondentai nurodė tokias priežastys kaip: jau žinojo, kad informacija, turinys ar šaltinis yra nepatikimi (21,8 proc.), neturėjo reikiamų įgūdžių (3,2 proc.) ir dėl kitų priežasčių (7,7 proc.).

Apibendrinant galima teigti, kad augant interneto naudotojų skaičiui Lietuvoje bei vertinant, kad interneto naudojimas tapo kasdienine rutina, kurios viena iš pagrindinių sudedamųjų yra naujienų (informacijos) paieška internete, galima teigti, kad tai sudaro gerą terpę netikrų naujienų platintojams, ypač atsižvelgiant į tai, kad dauguma vartotojų nėra linkę tikrinti matytos informacijos tikrumo.

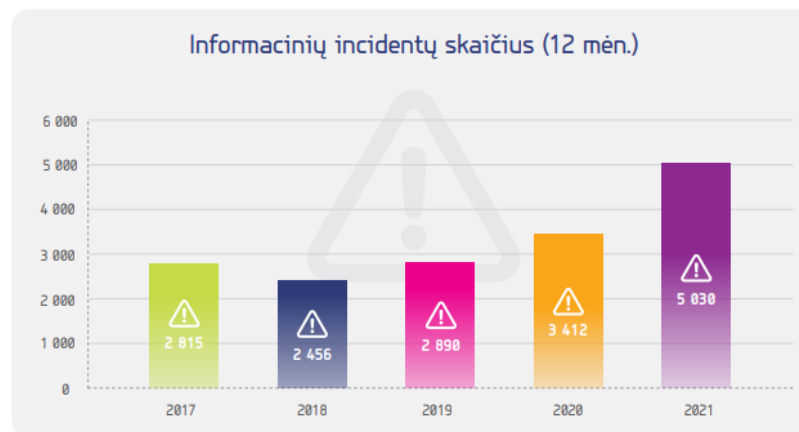


## 2.2. Netikrų naujienų sklaidos įtaką Lietuvos nacionaliniam saugumui

Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamento (toliau - LR VSD) ir Antrojo operatyvinių tarnybų departamento prie Krašto apsaugos ministerijos pateiktame grėsmių ir rizikos veiksnių Lietuvos Respublikos nacionaliniam saugumui vertinime (2022), kur netikrų naujienų terminas slepiasi po dezinformacijos sąvoka, šis reiškinys yra įvardijamas kaip vienas iš didesnių grėsmių nacionaliniam saugumui.

LR VSD dar 2020 metais pabrėžė, kad kalbant apie netikrų naujienų sklaidą svarbu pažymėti, kad vis didesnę grėsmę kelia karo propaganda, neapykantos kurstymas, bandymai iškraipyti istorinę atmintį, taip pat galimai užsienio žvalgybos rengiamos informacinės-kibernetinės operacijos, kurių metu kibernetinių priemonių pagalba platinama melaginga informacija, „kuria skatinamas nepasitikėjimas Lietuvos valstybe, jos institucijomis, santvarka ir gynyba, siekiama silpninti pilietiškumą, diskredituoti Lietuvos narystę NATO ir ES, daryti įtaką rinkimų procesams, partinei sistemai, paveikti kitų ES ir NATO valstybių narių visuomenės ir politikos formuotojus, siekiant Lietuvai nepalankių sprendimų“.

2022 Lietuvos Respublikos Krašto apsaugos ministerijos (toliau – LR KAM) ataskaitos duomenimis, (stebint 2017-2021 m. dinamiką, 2021 m. matomas ženkliai išaugęs priešiškių informacinių incidentų skaičius, kuris nukreiptas prieš užsienio politikos, gynybos, bei konstitucinių pagrindų apsaugos sektorius. „2021 m. priešiška veikla informacinėje aplinkoje pagal strategiškai svarbius Lietuvai sektorius pasiskirstė taip: gynyba – 29,93 proc., užsienio politika – 29,86 proc., konstitucinių pagrindų apsauga – 22,88 proc.“ (LR KAM, 2022, p. 7).

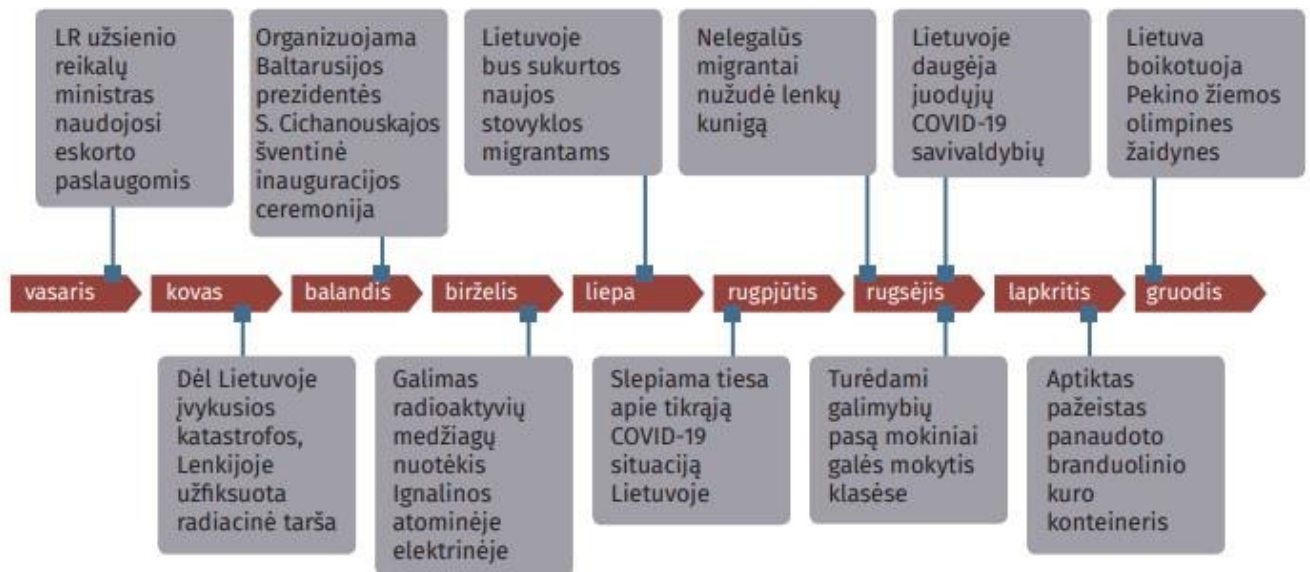


Šaltinis: Lietuvos kariuomenės Strateginės komunikacijos departamentas, 2022

12 pav. Informacinių incidentų skaičius pagal metus

Bendras Lietuvai priešiškos informacinės veiklos atvejų skaičius nuo 2017 iki 2021 metus išaugo beveik 56% (žr. 12 pav.), kas sudaro 3 412 unikalių atvejų 2020 m. ir net 5 030 unikalių atvejų 2021 m.

Lietuva bei kelios kitos ES šalys nuo 2016 metų yra atakuojami Ghostwriter kibernetinių nusikaltėlių grupės, taip pat žinomas kaip UNC1151, ir siejamos su Rusija (Baltarusija). 2022 m. Lietuvos informacinėje erdvėje įvykdytos mažiausiai 11 informacinių-kibernetinių atakų aktyviau veikiančios „Ghostwriter“ kampanijos (žr. 13 pav.):

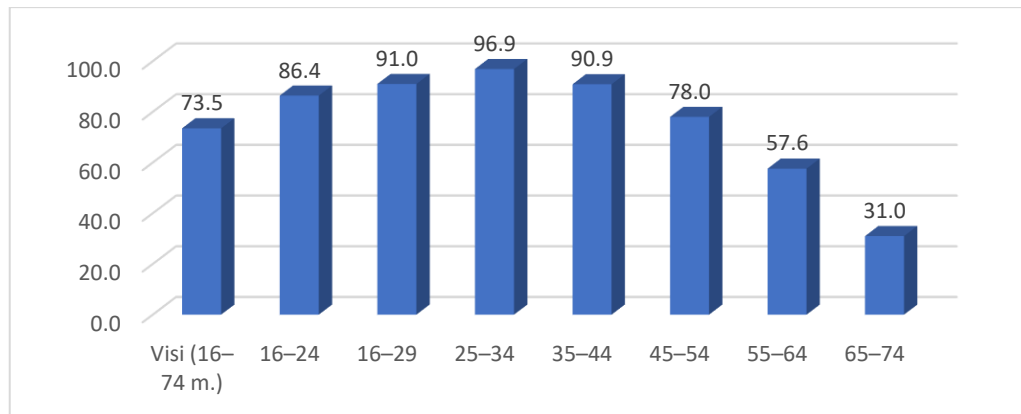


Šaltinis: LR VSD, 2022

### 13 pav. 2021 m. kibernetinėse-informacinėse atakose prieš LR naudoti melagingi pranešimai

Anksčiau šios grupės tikslas buvo skleisti NATO kritikuojančią dezinformaciją, bet paskutinių metų jų retorika pasikeitė – atakos pradėtos vykdyti prieš naujus taikinius - apima migrantų krizę, pandemijos situaciją, nepasitenkinimą jos suvaldymo priemonėmis ir kitus svarbius įvykius, apie kuriuos siekiama formuoti prieš Lietuvą nukreiptą naratyvą, kuom siekiama paveikti platesnę visuomenės dalį ir sukelti didesnę poveikį.

Anot LR VSD (2022), atakų vykdytojai pasitelkia platų priemonių spektrą, kuris yra skirtas skleisti šalies interesams prieštaraujančią informaciją. Viena iš jų yra valstybinių institucijų ir žiniasklaidos priemonių *tinklapių imitavimas* ir (ar) įsilaužimas į juos siekiant pakeisti jų turinį. Atsižvelgiant į Lietuvos statistikos departamento pateiktą informaciją, šį priemonė gali būti gana efektyvi:



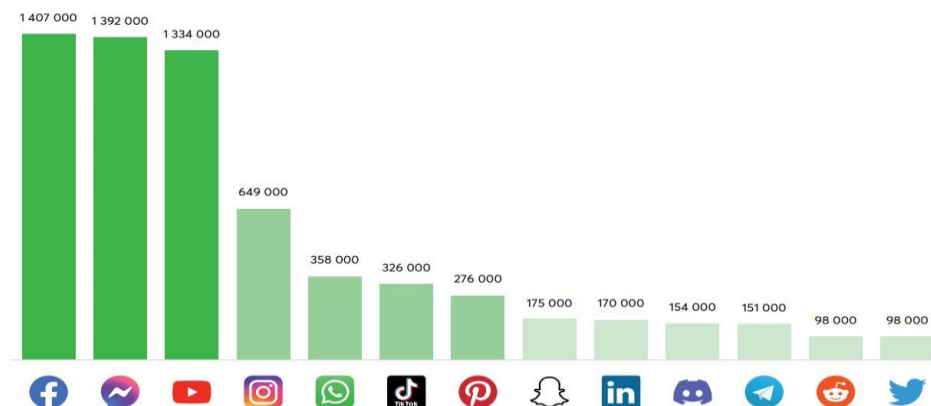
Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas

#### 14 pav. Valstybės institucijų ar viešųjų įstaigų interneto svetainių naudojimas

Departamento duomenimis, net 73,5 procentų Lietuvos gyventojų naudojami valstybės institucijų ar viešųjų įstaigų interneto svetainėmis įvairiais klausimais (žr. 14 pav.). Daugiausia šiomis paslaugomis naudojami 25–34 metų amžiaus gyventojai (97 proc.), mažiausiai (31 proc.) – vyriausios (65–74 metų) amžiaus grupės gyventojų.

Kita priemonė yra el. laiškų *siuntėjo imitavimas*. Kaip jau buvo minėta, kalbant apie pagrindinės interneto naudojimo priežastis Lietuvoje, 70,3 proc. interneto naudotojų siunčia / gauna elektroninius laiškus *online*, kas leidžia atakų vykdytojams aprėpti milžinišką ratą recipientų.

Dar viena priemonė yra socialinių tinklų *paskyrų užgrobimas* įgijus realių asmenų (pvz., politikų) prieigą. Remiantis „KOG rinkodaros ir komunikacijos mokslų instituto“ atlikto tyrimo ir Lietuvos statistikos departamento duomenimis, apie 1,4 mln. lietuvių bent kartą per savaitę naudojami „Facebook“ (žr. 15 pav.):

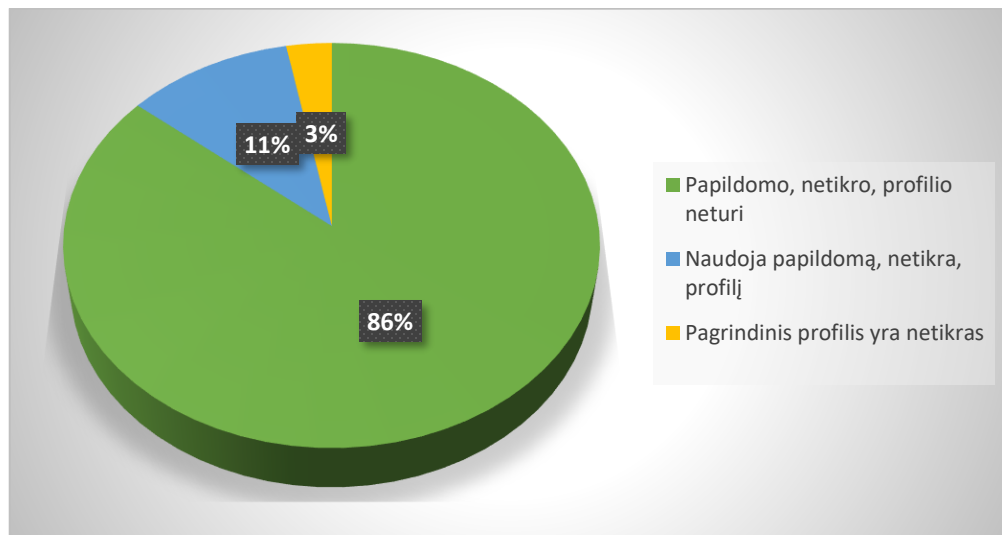


Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas ir „KOG rinkodaros ir komunikacijos mokslų institutas“

#### 15 pav. Lietuvos gyventojų naudojimas socialiniais tinklais (bent kartą per savaitę)

Iš pateiktų duomenų galima daryti prielaidą, kad bent 1,4 mln. Lietuvos gyventojų turi socialines paskyras, kurios gali tapti atakų taikiniais, siekiant užruobti, bei platinti tikrovę neatitinkančią informaciją.

Paskutinė LR VSD minima priemonė yra *fiktyvių* socialinių tinklų *paskyrų kūrimas*. Pagal tyrimų bendrovės „Statista“ duomenys kas šeštas „Facebook“ profilis yra netikras arba dublikatas, netikrų profilių netrūksta ir kituose socialiniuose tinkluose. Daugumą netikrų paskyrų kuria dirbtinio intelekto sistemomis paremtos programos, viena tokia programa gali sukurti milijonus netikrų profilių. Nemažai netikrų paskyrų yra sukurtas ir pačių vartotojų – jas atpažinti yra dar sunkiau.



Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas ir „KOG rinkodaros ir komunikacijos mokslų institutas“

### 16 pav. Netikro profilio socialiniuose tinkluose naudojimas

Kaip matome (žr. 16 pav.), netikrą profilį socialiniuose tinkluose turi 14 proc. Lietuvos gyventojų ir ji daugiausiai naudoja 16-25 metų amžiaus žmonės – iš jų net ketvirtadalis turi netikrą profilį.

Apibendrinant, netikras naujienas galima priskirti prie vieno iš didesnių grėsmių nacionaliniam saugumui, kadangi jos daro tiesioginę įtaką demokratiniam procesams ir institucijoms Lietuvoje. Ši grėsmė yra reali, ką parodo įvykdytų kibernetinių-informacinių atakų skaičius, bei yra besitęsianti, kadangi atakų priemonių spektras yra labai platus, o galimybės sunku apriboti.

### 2.3. Netikrų naujienų e. erdvėje sklaidos valdymas Lietuvoje

Netikrų naujienų sklaidos problema, atsižvelgiant į šių dienų realijas, yra kaip niekada aktuali. Šiame poskyryje apžvelgsime kokie būdai yra taikomi Lietuvoje minėtam reiškiniui pažaboti.

Lietuvos Respublikos Visuomenės informavimo įstatymo (2006) 19 straipsnio 1 dalies 1 punkte aiškiai nurodoma, kad visuomenės informavimo priemonėse draudžiama skelbti informaciją, kurioje skleidžiama dezinformacija, karo propaganda, kurstomas karas, raginama prievarta pažeisti Lietuvos Respublikos suverenitetą – pakeisti jos konstitucinę santvarką, kėsintis į jos nepriklausomybę arba pažeisti teritorijos vientisumą.

Jeigu paaiškėja, kad netikra informacija yra paskleista internete, policija, atsižvelgusi į informacijos pavojingumą, jos saugojimo vietą ar kitas reikšmingas aplinkybes, praneša elektroninės informacijos prieglobos paslaugų teikėjams apie nurodytą informaciją. Jeigu elektroninės informacijos prieglobos paslaugų teikėjai savanoriškai per 2 valandas nuo pranešimo gavimo nepašalina šios informacijos arba nepanaikina galimybės jos pasiekti, policija duoda motyvuotus privalomus nurodymus elektroninės informacijos prieglobos paslaugų teikėjams panaikinti galimybę ją pasiekti ne ilgiau kaip 72 valandoms, o motyvuotus privalomus nurodymus pašalinti šią informaciją arba panaikinti galimybę ją pasiekti ilgiau kaip 72 valandoms – su teismo leidimu. Jeigu melaginga informacija saugoma ne Lietuvos Respublikos teritorijoje ir informacijos iš jos šaltinio pašalinti neįmanoma, policija duoda motyvuotus privalomus nurodymus viešųjų elektroninių ryšių tinklų ir (ar) viešųjų elektroninių ryšių paslaugų teikėjams panaikinti galimybę ją pasiekti ne ilgiau kaip 72 valandoms, o ilgiau kaip 72 valandoms – su teismo leidimu.

Apart teisės aktų Lietuvoje taikomos ir kitos kovos su netikrų naujienų sklaidą būdai: **faktų tikrinimas bei netikrų naujienų aptikimas**. Šalyje veikia dvi nepolitinių, pelno siekiančių žiniasklaidos įmonių iniciatyvos, kurios atlieka faktų tikrinimo procedūras:

„Patikrinta 15min“ yra pirmasis Lietuvoje faktų tikrinimo projektas (įsteigtas 2016 m.), kuris yra Tarptautinio faktų tikrinimo tinklo (International Fact Checking Network) pasaulinės organizacijos narys. Projekte 15min žurnalistai, remdamiesi visa prieinama informacija, vertina, ar politikai, visuomenės veikėjai ir kiti žinomi asmenys kalba tiesą, ar ne. Pasisakymai vertinami 15min *tiesometru*.

DELFI „Melo detektorius“ (įsteigtas 2018 m.) yra oficialus interneto naujienų portalo DELFI Lietuva padalinys. Svarbiausi „Melo detektoriaus“ informacijos teikėjai – patys skaitytojai. Jie žurnalistams gali siųsti įtarimų sukėlusius politikų ar ekspertų komentarus. „Melo detektoriaus“ žurnalistai, prisijungdami prie projekto, išipareigoja operatyviai reaguoti į skaitytojų atsiųstą informaciją ir atrinkti faktus pagal tam

tikrus kriterijus. Surinkęs visus reikiamus įrodymus apie tiriamą faktą, žurnalistas pasiruošęs tyrimą viešinti „Melo detektoriuje“. Tyrimo metu atskleidžiamas galutinis fakto vertinimas pagal vertinimo kategorijas.

Taip pat Lietuvoje veikia nepriklausomas tyrimų centras ir nevyriausybinė organizacija „Debunk.org“, VšĮ, kuri naudojant dirbtinį intelektą, atlieka išsamius dezinformacijos tyrimus Baltijos šalyse bei turi bendrus projektus su savo partneriais JAV ir Šiaurės Makedonijoje. „Debunk.org“, pajėgas sudaro analitikų komanda (politinių mokslų, istorijos, krašto apsaugos ir komunikacijos sričių žinovai), nacionalinės institucijos, IT profesionalai, išmanantys dirbtinio intelekto įrankius bei savanoriai.

Dar 2012 metais patvirtintoje Lietuvos pažangos strategijoje „Lietuva 2030“ kalbama, kad svarbu yra „kurti gyvybingą informacinę viešąją erdvę, skatinant pilietiškai atsakingą žiniasklaidą ir ugdant visuomenės gebėjimus kritiškai vertinti viešojoje erdvėje pateikiamą informaciją, ją analizuoti ir vertinti. Visose ugdymo įstaigose įgyvendinti žiniasklaidos raštingumą didinančias programas. Gerbti laisvą spaudą, skatinti savireguliacijos procesus žiniasklaidoje.“ Kalbant apie *profesionalią ir nepriklausomą žiniasklaidą*, galime pasidžiaugti, kad situacija šalyje gerėja ir per vienerius metus Lietuva, Žurnalistų be sienų 2022 metais paskelbtame Pasaulio spaudos laisvės reitinge, ženkliai pakilo iš 28 į 9 vietą (žr. 4 lent.):

**4 lentelė. Lietuva Pasaulio spaudos laisvės reitinge**

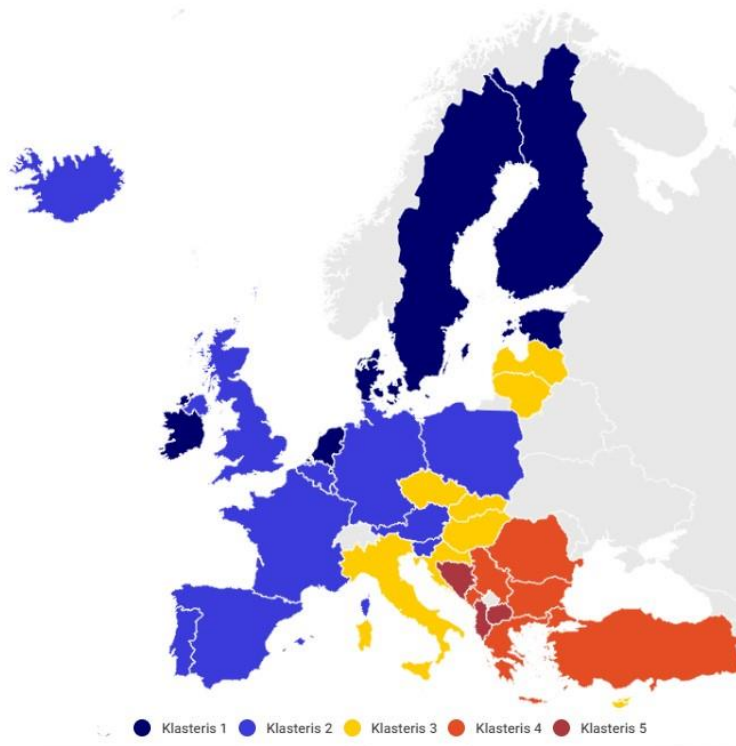
INDEKSAS 2022		INDEKSAS 2021	
9 /180		28 /180	
Balas : 84.14		Balas : 79.85	
Rodikliai	Vieta	Balas	
Politiniai	11	87.01	
Ekonominiai	13	72.16	
Teisėkūros	16	84.46	
Sociokultūriniai	16	89.71	
Saugumo	23	87.37	

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Žurnalistai be sienų, 2022

Kaip pažymi Žurnalistai be sienų (2022), politiniai išpuoliai prieš žurnalistus 2022 metais buvo reti. Tačiau žiniasklaida palyginti dažnai susidurdavo su atsisakymu teikti viešą informaciją be paaiškinimo. Žiniasklaidos reguliavimo ir priežiūros institucijos yra pakankamai laisvos nuo politinės įtakos, išskyrus

LRT valdybą, kurios narius renka politikai. Teisinei sistemai trūksta aiškumo ir ji ne visada padeda ginti žurnalistų teises. Teismai kartais teikia pirmenybę privačių duomenų apsaugai, o ne žiniasklaidos laisvei. Pabrėžiama, kad žurnalistiką sužlugdo sistemingas finansavimo trūkumas. Be to, įeiti į rinką su nauja įmone vis dar sunku dėl intensyvios konkurencijos – rinka yra maža. Nors nėra sistemingų bandymų cenzūruoti žurnalistų veiklos, bet kalbant apie tam tikras istorines ir lyčių problemas, taikoma savicenzūra. Lietuvoje žurnalistai paprastai nesusiduria su pavojais savo fiziniam saugumui, bet kaip išimtį galima paminėti žodinius išpuolius per protestus prieš apribojimus, susijusius su COVID-19.

OSI (2021) *medijų raštingumo* indekso, kurio yra vertinamas atsparumo netikroms naujienoms potencialas 35 Europos šalyje, duomenimis, Lietuva užima 18 vietą, kas yra žemiau už ES vidurkį (žr. 17 pav.):



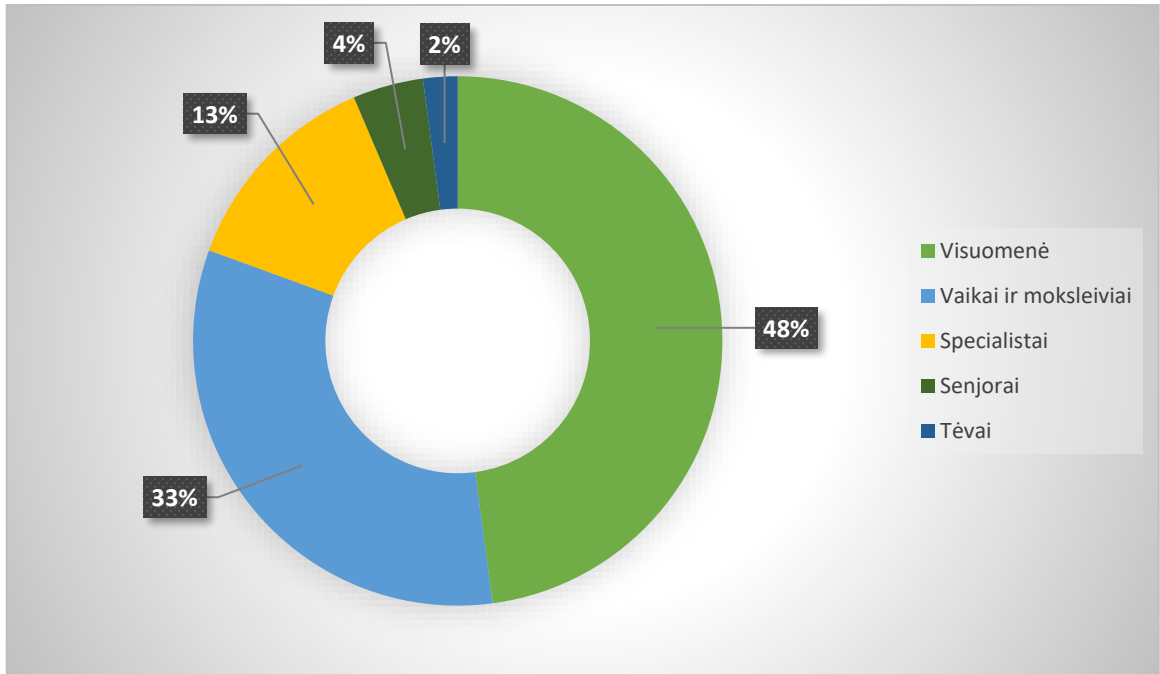
Šaltinis: OSI, 2021

### 17 pav. Europos medijų raštingumo indeksas

Šalyje yra nemažai įvairiausių iniciatyvų skirtų medijų raštingumui gerinti, 2020 metais atlikto tyrimo duomenimis (Kurk Lietuvai, 2020), tokių buvo net 43, jas vykdė 34 suinteresuotos šalys: nevyriausybines organizacijos (14), valstybinės institucijos (9), kultūros įstaigos (9) bei akademinė bendruomenė (4). Aktyvia veiklą šioje srityje vykdo valstybinės institucijos – Užsienio reikalų ministerija ir Krašto apsaugos

ministerija deda pastangas, siekiant ugdyti kritinį mąstymą iš nacionalinio saugumo perspektyvos. Kultūros ministerija taip pat įsitraukia į medijų raštingumo politikos formavimo veiklas.

Daugiausia iniciatyvų šalyje yra orientuota bendrai į visuomenę (48 proc.) (žr. 18 pav.):



Šaltinis: Kurk Lietuvai, 2020

### 18 pav. Medijų raštingumo iniciatyvų auditorija

Aiškiai yra išskiriama vaikų ir moksleivių (33%) bei specialistų (13%) grupės (mokytojai, žurnalistai, bibliotekininkai), kelios iniciatyvos orientuojasi į vyresnio amžiaus žmones (4%) ir tėvus (2%).

Lietuvoje yra vykdomos kelių rūšių medijų raštingumo iniciatyvos: tiesioginis vartotojo ugdymas (mokymai, seminarai), viešinimo kompanijos (susipažindinimas su tema), medžiagos kūrimas, politikos kūrimas, tiriamoji veikla bei bendradarbiavimo platformos.

Bet nepaisant visų įdedamų pastangų, projektai dažniausiai yra trumpalaikiai ir nekompleksiški, todėl, galimai, Lietuvos medijų raštingumo indeksas ES kontekste yra pakankamai žemas.

*Strateginė komunikacija* yra dar viena svarbi priemonė kovojant su netikrų naujienų sklaidos įtaka. Lietuvoje šia funkcija atlieka Lietuvos kariuomenės Strateginės komunikacijos departamentas, kuris buvo sukurtas 2011 m. siekiant atpažinti, fiksuoti, analizuoti propagandą. Kaip skelbiama Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerijos internetiniame puslapyje, departamento pagrindinės funkcijos melagingos informacijos kontekste yra:



- planuoti ir koordinuoti visuomenės informavimą, darbą su žiniasklaida krašto apsaugos sistemoje bei vykdyti viešųjų ryšių projektus žurnalistams;
- savo iniciatyva ir pagal paklausimus rengti ir teikti žiniasklaidai ir visuomenei informaciją apie Lietuvos saugumo ir gynybos politiką ir krašto apsaugos sistemos veiklą;
- planuoti ir organizuoti Lietuvos krašto apsaugos sistemos veiklos informacines kampanijas;
- operatyviai analizuoti visuomenės informavimo priemonėse paskelbtą informaciją apie Lietuvos saugumo ir gynybos politiką, taip pat apie krašto apsaugos sistemos veiklą ir pagal poreikį teikia analitines išvadas Ministerijos vadovybei;
- reaguoti į žiniasklaidoje paskelbtą neteisingą ir krašto apsaugos sistemą kompromituojančią informaciją ir, suderinus su Ministerijos vadovybe, rengti ir skelbti paneigiamuosius pranešimus;
- planuoti ir užsakyti sociologinius įvairių visuomenės socialinių sluoksnių nuomonės apie Lietuvos saugumo ir gynybos politikos ir krašto apsaugos sistemos veiklos aspektus kiekybės ir kokybės tyrimus, teikti išvadas ir siūlymus dėl tolesnės krašto apsaugos sistemos viešųjų ryšių politikos formavimo;
- koordinuoti krašto apsaugos sistemos viešuosius ryšius krizių metu.

**Politinės reklamos skaidrumo užtikrinimui** Lietuvoje yra taikomas Politinės reklamos žymėjimo tvarkos aprašas (2010), kuriame nurodoma, kad politinė reklama turi būti skelbiama taip, kad neklaidintų reklamos adresatų dėl šios informacijos pateikimo tikrojo tikslo. Neturėtų būti sudaromas įspūdis, kad yra skleidžiama įprastinio, komercinio, meninio pobūdžio informacija, nors iš tikrųjų yra skleidžiama politinė reklama. Aprašo 17 punkte nurodoma, kad politinės reklamos žymėjimo užrašą sudaro tokios dalys:

- „*Politinė reklama*“;
- „*apmokėta iš*“ („*bus apmokėta iš*“) politinės kampanijos dalyvio, kito politinę reklamą, rinkimų (referendumo) agitaciją apmokančio asmens pavadinimas arba vardas, pavardė (kilmininko linksniu) „*PK sąskaitos*“, jeigu apmokėta iš politinės kampanijos sąskaitos, arba kitais atvejais „*sąskaitos*“;
- „*Užsakė...*“ (nurodomas konkrečios įmonės oficialus pavadinimas), jeigu nesutampa asmuo, kurio interesais paskleista politinė reklama, ir asmuo, užsakęs politinę reklamą;
- „*Užs. Nr. ...*“ (nurodomas politinės reklamos užsakymo numeris). Rekomenduojama visai spausdintai politinei reklamai, privaloma – tik periodinėje spaudoje.

Apibendrinat galima teigti, kad Lietuvos teisės aktai draudžia platinti netikras naujienas (dezinformacija) ir už atitinkamus pažeidimus yra numatomos sankcijos. Apart teisinių priemonių yra

taikomi ir kiti netikrų naujienų sklaidą stabdantys būdai, kaip faktų tikrinimas bei netikrų naujienų aptikimas – Lietuvoje yra 3 veikiančios projektai. Kalbant apie profesionalią ir nepriklausomą žiniasklaidą - pastebimos teigiamos tendencijos: esama situacija yra pakankamai gera, bet dar yra kur tobulėti. Situacija su medijų raštingumu yra nevienareikšmė: iš vienos pusės yra vykdoma nemažai medijų raštingumo projektų, iš kitos – projektai yra trumpalaikiai, mažai dėmesio yra skiriama tikslinėms grupėms, pvz. senjorams. Visuomenės informavimo funkcija taip pat yra atliekama – ties šiuo klausimu dirba Lietuvos kariuomenės Strateginės komunikacijos departamentas. Politinės reklamos skaidrumui užtikrinti yra taikomi atitinkami teisės aktai, bet kas liečia finansinių paskatų reklamoje mažinimą – konkrečių priemonių nėra pastebėta. Analogiškai teisės aktai nenumato aspektų susijusių su internetinės atskaitomybės skatinimu: tik keli Lietuvos portalai yra uždraudę anoniminį komentavimą – reikalaujama susikurti paskyrą arba naudotis savo socialinio tinklo anketa.

### 3. TYRIMO METODOLOGIJA

#### 3.1. Tyrimo metodai

**Tyrimo tikslingumo pagrindimas.** Išanalizuoti mokslinės literatūros šaltiniai netikrų naujienų tema atskleidė, kad ši problema yra daugialypė, reikalaujanti viso komplekso priemonių jos suvaldymui bei reikšmingai įtakuojanči valstybės nacionalinį saugumą. Pastebėta, kad nagrinėjant netikrų naujienų temą autoriai savo tyrimus nukreipia į trys dimensijas arba į dviejų iš jų sintezę: komunikaciją, informatiką arba politikos mokslus. Atitinkamai galima teigti, kad yra nepakankamai atskleista atsako į netikrų naujienų e. erdvėje sklaidą pasaulinės patirties pritaikymo (per aukščiau išvardintų dimensijų prizmes) tema bei nėra pateikta priemonių komplekso skirto Lietuvai.

**Tyrimo tikslas** – *įvertinus Lietuvos pajėgumus, išanalizuoti kokios priemonės gali sumažinti netikrų naujienų sklaidos e. erdvėje įtaką Lietuvos nacionaliniam saugumui pasaulio patirties kontekste ir sukonstruoti netikrų naujienų e. erdvėje sklaidos valdymo modelį.*

##### Tyrimo uždaviniai

- 1 Išanalizuoti bei palyginti netikrų naujienų e. erdvėje sklaidos įtakos nacionaliniam saugumui valdymo pasaulinę patirtį.
- 2 Empiriškai identifikuoti subjektyvų Lietuvos socialinių tinklų auditorijos netikrų naujienų suvokimą, netikrų naujienų sklaidos poveikio bei valdymo būdų supratimą.
- 3 Remiantis atlikto tyrimo rezultatais sukonstruoti netikrų naujienų e. erdvėje sklaidos valdymo modelį.

**Tyrimo hipotezė.** Lietuvoje yra nepakankamas netikrų naujienų sklaidos valdymas.

**Tyrimo metodika.** Siekiant atskleisti, kokios priemonės gali sumažinti netikrų naujienų e. erdvėje sklaidos įtaką Lietuvos nacionaliniam saugumui pasaulio patirties kontekste, pasirinktas **kombinuotas tyrimas**. Pasak Mitchell (2018), pagrindinė kombinuoto tyrimo savybė yra metodologinis pliuralizmas – šis veiksnys gali lemti kokybiškesnius tyrimo rezultatus. „Derinimas tiesiog patrauklus todėl, jog kiekvienos iš minėtų metodinių prieigų privalumai išsaugojami, o trūkumai kontroliuojami“ (Šaparnis ir Merkys, 2000, p. 46). **Kombinuoto tyrimo** esmė yra ta, kad „kokybinių tyrimų skiriamųjų bruožų analizė, atlikta remiantis įvairiais šaltiniais, leidžia jį apibūdinti kaip atvejo ar individų grupės, situacijos ar įvykio tyrimą natūralioje aplinkoje, siekiant suprasti tiriamuosius reiškinius bei pateikti interpretacinį, holistinį jų

paaikškinimą“ (Kardelis, 2007, p. 105). „Tuo tarpu **kiekybinis tyrimas** padeda argumentuoti metodikos validumą ir objektyvumą“ (Šaparnis ir Merkys, 2000, p. 46).

Siekiant išanalizuoti ir palyginti pasirinktų šalių taikomas priemones netikrų naujienų skaidai suvaldyti ir išskirti gerąją patirtį bus taikoma **kokybinė** (*lyginamosios analizės metodas*, naudojant *indukcinę logiką*) strategija. Kardelis (2007) pabrėžia, kad „nebūdami priklausomi nuo hipotezių, **kokybiniai tyrimai** pasižymi lankstumu bei duomenų indukcinė analize, kuri induktyvią tyrėjo logiką priskiria prie kokybinių tyrimų bruožų“ (p. 104). *Indukcinė logika*, kai nuo atskirų dalykų prieinama (Valackienė ir Mikėnė, 2007) prie visumos supratimo ir apibendrinimo, bus pritaikyta tyrimo metu. Tidikis (2003) pažymi, kad „indukcija atsiranda žmonių praktinės veiklos procese, esant poreikiui apibendrinti žinias, t. y. gauti žinių apie daugiau ar mažiau bendrus pasaulio daiktų ir reiškinių ypatumus, apie daiktų ir reiškinių ryšius“ (p. 405). Tuo tarpu *lyginamosios analizės metodas* „grindžia teiginius apie objektų, reiškinių ir t.t. panašumus ir skirtumus, <...> konstruojamos analogijos ir klasifikacijos, įvertinamas būties ir pažinimo turinys“ (Juraitė, 2005, p. 1). Mokslinės literatūros nagrinėjimo metu buvo išskirti 8 lyginimo vienetai pagal kurios bus atlikta lyginamoji analizė:

- teisinės priemonės;
- faktų tikrinimas;
- netikrų naujienų aptikimas;
- profesionalios ir nepriklausomos žiniasklaidos ir žurnalistikos stiprinimas;
- medijų raštingumas;
- strateginė komunikacija;
- finansinių paskatų reklamoje mažinimas/skaidri reklama;
- internetinės atskaitomybės skatinimas.

Duomenims analizuoti bus naudojamas ir turinio analizės metodas. Kaip pastebėjo Čepienė ir Vaitiekienė (2017), „kokybinė turinio analizė leidžia tyrėjui sutraukti didelės apimties informaciją, pagal turinį ir prasmę jungti tyrimo duomenis į subkategorijas ir kategorijas“ (p. 53).

Lietuvos socialinių tinklų auditorijos netikrų naujienų suvokimui, netikrų naujienų sklaidos poveikio bei valdymo būdų supratimui identifikuoti yra parinkta **kiekybinė** tyrimo (*anketinės apklausos metodas*) strategija. Pasak Dźwigoł ir Dźwigoł - Barosz (2017), kiekybinis tyrimas „naudojamas, kai tam tikra problema ir tyrimo rezultatai gali būti aprašyti kiekybinių priemonių pagalba. Kiekybinių tyrimų rinkinys taip pat apima *apklausas*, kurių tikslas – patikrinti suformuluotas hipotezes, analizuojant pasisakymų dažnumą.“ Tyrimui bus atlikta *anketinė apklausa*, kadangi „anketose surenkama gausios statistinės medžiagos, atskleidžiančios faktinę realybę, jos raidos tendencijas, vieno reiškinių priklausomybę nuo kitų,

jų sąveiką. Visi šie duomenys, išreikšti empiriniais kiekybiniais rodikliais, atspindi tikrovę“ (Tidikis, 2003, p. 486).

Kaupiant duomenis bus taikomas *trianguliacijos* principas: „renkant medžiagą vienu metodu atsiranda tendencingumo bei ribotumo tikimybė, priešingai - stebėjimas, interviu, įvairūs dokumentai, papildydami vieni kitus, leidžia gauti patikimesnius duomenis“ (Valackienė ir Mikėnė, 2007, p.152).

**Tyrimo planas.** Tinkamai tyrimui atlikti yra sudaromas tyrimo planas, kuris apibendrintai nusako tyrimo logiką – tyrėjo veiksmų eiliškumą. Planas susideda iš trijų etapų:

**Pirmasis etapas** - tyrimo loginis pagrindimas, remiantis mokslinės literatūros teorinėmis įžvalgomis, kurios atskleidžia netikrų naujienų sampratą, tipologiją, sklaidos kanalus, netikrų naujienų poveikį nacionaliniam saugumui bei saugumo užtikrinimo būdus netikrų naujienų sklaidos kontekste, analizuojama Lietuvos situacija.

**Antrame etape** pagrindžiama tyrimo organizavimo metodika siekiant išsiaiškinti kokios priemonės gali sumažinti netikrų naujienų sklaidos e. erdvėje įtaką Lietuvos nacionaliniam saugumui pasaulio patirties kontekste, taikoma kombinuotą tyrimo strategiją. Atliekama sisteminė mokslinės literatūros ir dokumentų kokybinė turinio ir lyginamoji analizė bei kiekybinė anketinė apklausa. Gauti duomenys yra analizuojami naudojant Excel ir SPSS 20.0 programą.

**Trečiame etape** naudojantis gautais tyrimų rezultatais, lyginamosios analizės metodu identifikuojamos bendros atsako į netikrų naujienų sklaidą kryptys. Konstruojamas atsako į netikrų naujienų sklaidą Lietuvos e. erdvėje modelis.

Tyrimo uždaviniams išspręsti yra sudarytas detalus tyrimo instrumentarijus (žr. 5 lent.):

**5 lentelė. Tyrimo instrumentarijus**

Tyrimo kriterijai	Tyrimo indikatoriai	Tyrimo metodai
Teorinis netikrų naujienų e. erdvėje sklaidos pagrindimas.	1. Netikrų naujienų sampratos, tipologizacijos ir kanalu pagrindimas. 2. Netikrų naujienų grėsmės nacionaliniam saugumui identifikavimas. 3. Netikrų naujienų sklaidos valdymo būdų apibendrinimas.	Mokslinės literatūros, antrinių statistinių duomenų analizė ir apibendrinimas.
Lietuvos situacijos netikrų naujienų sklaidos kontekste teorinis ir praktinis pagrindimas.	1. Netikrų naujienų sklaidos Lietuvos e. erdvėje problematikos identifikavimas. 2. Netikrų naujienų grėsmės Lietuvos nacionaliniam saugumui identifikavimas. 3. Netikrų naujienų e. erdvėje sklaidos valdymas Lietuvoje	Mokslinės literatūros, antrinių statistinių duomenų analizė ir apibendrinimas. Anketinė apklausa.

5 lentelės tęsinys kitame puslapyje

5 lentelės tęsinys

Tyrimo kriterijai	Tyrimo indikatoriai	Tyrimo metodai
Priemonių, galinčių sumažinti netikrų naujienų e. erdvėje sklaidos įtaką Lietuvos nacionaliniam saugumui pasaulio patirties kontekste, pagrindimas.	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Pasaulinės patirties netikrų naujienų e. erdvėje sklaidos valdymo analizė.</li> <li>2. Respondentų bendro supratimo apie netikras naujienas ir jų sklaidos kanalus išsiaiškinimas.</li> <li>3. Respondentų požiūrio į netikrų naujienų sklaidos grėsmę identifikavimas.</li> <li>4. Respondentų vertinimas dėl priemonių netikrų naujienų sklaidai sumažinti.</li> </ol>	Mokslinės literatūros, antrinių statistinių duomenų analizė ir apibendrinimas. Anketinė apklausa.
Hipotetinio atsako į netikrų naujienų sklaidą Lietuvos e. erdvėje modelio konstravimas.	1. Atsako į netikrų naujienų sklaidą Lietuvos e. erdvėje modelio pagrindimas.	Lyginamoji gautų tyrimo duomenų analizė.

Šaltinis: sudaryta autorės

### 3.2. Tyrimo dalyvių atrankos strategija

Atliekant kokybinį tyrimą taikyta *netikimybinė tikslinė atranka*, kuomet tyrimo dalyviai pasirenkami pagal konkretų kriterijų.

Remiantis Europos Komisijos aukšto lygio ekspertų grupės netikrų naujienų ir internetinės dezinformacijos klausimais (toliau - HLEG) (2018) ataskaita, šiuolaikinio informacijos amžiaus kontekste medijų ir informacinis raštingumas įgyja strateginę reikšmę skaitmeniniam pilietiškumui. HLEG pabrėžia, kad medijų raštingumas yra svarbi kryptis kaip atsakas į dezinformaciją, nes jis gali padidinti individu bei masinių vartotojų socialinį atsparumą dezinformacijai ir netikroms naujienoms. Lygiagrečiai su netikrų naujienų plitimu yra vykdomos ir kibernetinės atakos. Tariamai šių išpuolių tikslai – prasiskverbti į patikimus informacijos šaltinius ir paveikti bei atitraukti visuomenės nuomonę, (socialinę) žiniasklaidą ir spaudą (ENISA, 2017).

Atsižvelgiant į tai, šalys netikrų naujienų e. erdvėje sklaidos valdymo pasaulinės patirties analizei bus parinktos iš medijų raštingumo indekso (Open Society Institute – Sofia (toliau - OSI), 2021) ir pasaulinio kibernetinio saugumo indekso (International Telecommunication Union, 2020) reitingų TOP5.

Kiekybinio tyrimo imties sudarymui pasirinkta *paprastoji atsitiktinė tikimybinė tyrimo imties atranka*, kai „kiekvieno generalinės aibės vieneto pasirinkimas iš esmės ir yra atsitiktinis“ (Rupšienė, 2007, p. 17).

Remiantis KANTAR 2019 metais atlikto socialinių tinklų tyrimo duomenimis, „Facebook“ yra populiariausiais kasdieninis socialinis tinklais Lietuvoje (žr. 6 lent.):

**6 lentelė. Facebook populiarumas tarp skirtingų kartų Lietuvos gyventojų (per dieną)**

Karta (gimimo metai)	Naudotojai (proc.)
Kūdikių bumo karta (1946 – 1964)	38
X karta (1965 – 1980)	62
Y karta (1980 – 2000)	80
Z karta (po 2000)	90

Šaltinis: KANTAR Digital tyrimas, 2019

Prie savo „Facebook“ paskyros kasdien prisijungia beveik 67,5 proc. 15-74 m. amžiaus šalies gyventojų. Todėl yra tikslinga apklausti būtent šio socialinio tinklo auditoriją, įvertinti jų netikrų naujienų sklaidos suvokimą ir subjektyvų vertinimą apie atsakomasias priemones Lietuvoje.

*Imties dydis* buvo apskaičiuotas pagal V. Paniotto formulę (Kardelis, 2007):

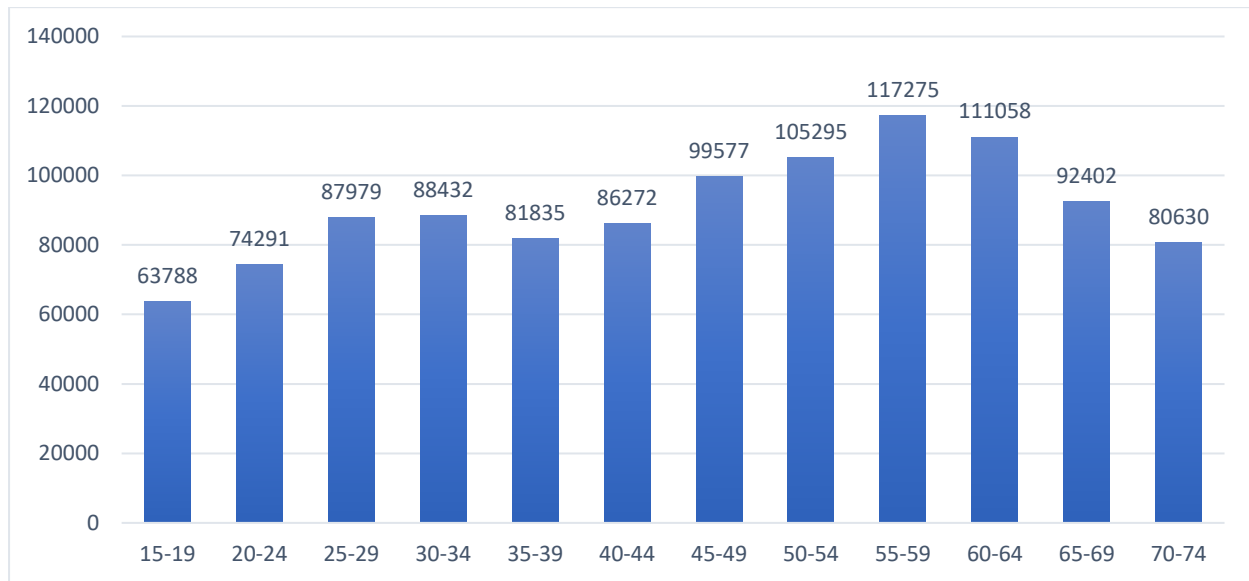
$$n = \frac{1}{(\Delta^2 + \frac{1}{N})} ; \quad (1)$$

Čia: n – imties dydis;

$\Delta$  – paklaidos dydis (leistinas 5 proc.);

N – generalinės visumos dydis.

**Generalinės visumos dydis.** Remiantis Lietuvos Statistikos departamento duomenimis, 2021m. pradžioje Lietuvoje gyveno 2 mln. 795,7 tūkst. Nuolatinių gyventojų, iš jų 15-74 m. amžiaus grupei priklausė 1 mln. 088,8 tūkst. nuolatinių gyventojų (žr. 19 pav.):



Šaltinis: Lietuvos Statistikos departamentas.

### 19 pav. Lietuvos 15-74 m. amžiaus grupių nuolatinių gyventojų skaičius 2020 m.

Atsižvelgiant į tai, kad tyrimui yra reikalinga Lietuvos 15-74 m. amžiaus grupių auditorija, kuri naudojami „Facebook“ platforma kasdien, apskaičiuojamas generalinės visumos dydis pagal formulę:

*Lietuvos 15-74 m. amžiaus grupių nuolatiniai gyventojai*  $x$  (*Lietuvos 15-74 m. amžiaus grupių nuolatiniai gyventojai, kurie naudojami „Facebook“ platformomis/100*) =  $1088834 \times (67,5/100) = 734963$

Pagal V. Paniotto formulę yra apskaičiuojama reprezentatyvi anketinės apklausos tyrimo imtis:

$$n = \frac{1}{\left(0,05^2 + \frac{1}{734963}\right)} \approx 400 \text{ respondentų} \quad (2)$$

Remiantis aukščiau išdėstytais skaičiavimais kokybinio tyrimo metu buvo apklausti 400 respondentų.

### 3.3. Kiekybinio tyrimo organizavimas, instrumentas ir statistinės analizės metodai

**Kiekybinio tyrimo organizavimas.** Respondentų apklausa, taikant standartizuotą klausimyną (žr. 4 priedą), buvo vykdyta 2022 m. rugpjūčio-spalio mėnesiais. Tyrimo anketa buvo patalpinta [www.apklausa.lt](http://www.apklausa.lt) tinklalapyje ir platinama internetu Lietuvos gyventojams per socialinį tinklą „Facebook“. Tyrimo metu buvo atliekamas periodinis apklausos rezultatų monitoringas ir norint pasiekti įvairias (pagal sociodemografinius



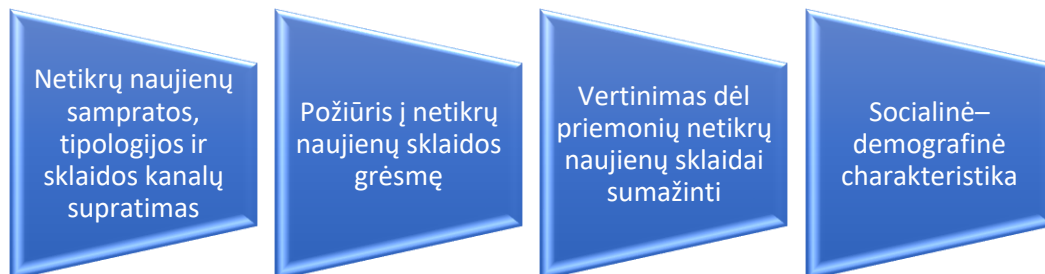
rodiklius) respondentų grupes, kurios yra mažiau aktyvios, nuoroda buvo platinama ir per skirtingas „Facebook“ grupes (pvz. grupes skirtas senjorams).

Atliekant tyrimą buvo laikomasi **etinių principų**, užtikrinančių tiriamųjų ir tyrėjo saugumą (Kardelis, 2007):

- pagarbos asmens privatumui - tyrimo dalyviai buvo informuoti, kad bus užtikrintas jų anonimiškumas bei konfidencialumas;
- konfidencialumo ir anonimiškumo – klausimynas nereikalauja pateikti informaciją, kuri leistų identifikuoti respondentą;
- teisingumo – dalyvavimas tyrime yra savanoriškas, respondentai nebuvo varžomi ar išnaudojami.

Tyrimo pradžioje respondentai buvo supažindinami su tyrimo tikslu, nurodyta, kad apklausa yra anoniminė, o gauti duomenys bus naudojami tik baigiamajame magistro darbe.

**Kiekybinio tyrimo instrumentas.** Kiekybinei anketinei apklausai atlikti buvo sukurtas klausimynas, kurį sudaro keturi klausimų blokai (žr. 20 pav.):



Šaltinis: sudaryta autorės

## 20 pav. Kiekybinio tyrimo anketos struktūra

Pirmasis blokas (1-4 klausimai) skirtas išsiakinti respondentų supratimą apie netikras naujienas, jų tipologiją, sklaidos kanalus bei skleidėjus.

Antras blokas (5-6 klausimai) padeda suprasti apklaustųjų nuomonę apie grėsmės lygį, kurį sukelia konkretūs netikrų naujienų tipai bei kokios gyvenimo sritys labiausiai nukenčia nuo šio reiškinio.

Trečias anketos blokas (7-9 klausimai) sudarytas siekiant išsiaiškinti kokie kovos su netikrų naujienų būdai respondentų nuomone yra patys veiksmingiausi, kas yra atsakingas už netikrų naujienų sklaidos stabdymą bei kaip apklaustasis asmeniškai apsisaugo nuo netikrų naujienų poveikio.

Paskutinį, ketvirtą bloką (10-14 klausimai), sudaro socialinės–demografinės charakteristikos, tokios kaip lytis, amžius, gyvenamoji vieta, išsilavinimas bei pagrindinis užsiėmimas – kas apima visas tyrimui svarbias respondentų charakteristikas.

Anketą susideda iš trijų klausimų tipų, kur pagrindą sudaro uždari klausimai, į kurios, anot Gaižauskaitės ir Mikėnės (2014), yra lengva ir patogiu atsakinėti, lengva apdoroti gautus duomenis, atsakymus lengva palyginti; pusiau uždari klausimai ir, gale, kadangi į tokio tipo klausimą atsakyti reikia daugiau laiko, pateikiamas atviras klausimas. Anketai parinktos kelios klausimų formos: kai galimas tik vienas ar keli atsakymo variantai, rangavimas, kai buvo prašoma objektus išdėlioti eilės tvarka pagal dažnumą, kiekvienam suteikiant tam tikrą rangą bei keturių reikšmių vertinimo skalės, kai respondento buvo prašoma nurodyti poveikio laipsnį pateiktam objektui.

**Kiekybinio tyrimo duomenų statistinės analizės metodai.** Kokybinio tyrimo metu gauti duomenys buvo analizuojami naudojant Excel ir SPSS 20.0 programą. Duomenims sisteminti buvo naudojami dažniai, kiek paprasti, tiek ir santykiniai - anot Čekanavičius ir Murausko (2001), „taip pateikta informacija yra daug lengviau suvokti bei pastebėti įvairias duomenų aibės savybes“ (p. 26). Apsikaičiota duomenų padėties charakteristika – moda.

Ryšiui tarp požymių nustatyti buvo naudojamas chi kvadrato kriterijus ( $\chi^2$ ), skaičiuojamas Pirsono (Pearson) koreliacijos koeficientas (r), taip pat taikytas statistinis patikimumas (p), siekiant įvertinti tikimybę, kad stebimas skirtumas tarp atsakymų yra dėl atsitiktinumo - statistiškai patikimais laikomi rezultatai, kai  $p < 0,005$ .

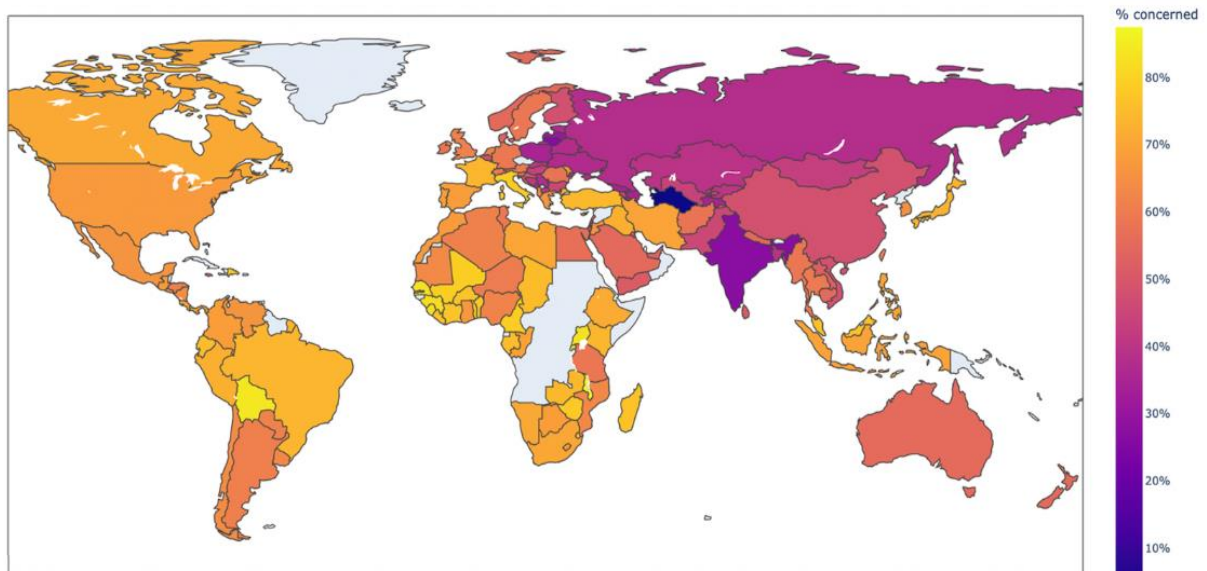
Siekiant suskirstyti atsakymus į grupes, kurias vienija koks nors aiškiai nestebimas faktorius, buvo taikyta faktorinė analizė. Duomenų tinkamumas buvo tikrintas Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) mato pagalba. Jeigu KMO matas yra mažas tai faktorinė analizė yra nerezultatyvi - KMO turėtų būti  $> 0,7$ . Faktorinei analizei atlikti buvo panaudotas pagrindinių komponentų metodas, respondentų atsakymams apibendrinti buvo taikyta faktorinė koreliacinės matricos analizė. Taip pat buvo panaudotas Varimax sukimo metodas, kurio tikslas, cituojant Pukėną (2009), „suprastinti faktorių svorių matricos struktūrą, pasiekti, kad kiekvienas kintamasis turėtų tik kelis nenulinius faktorių svorius“ (p.37).

#### 4. NETIKRŲ NAUJIENŲ E. ERDVĖJE SKLAIDOS ĮTAKOS NACIONALINIAM SAUGUMUI VALDYMO PASAULINĖS PATIRTIES ANALIZĖ

Netikros naujienos šiuolaikiniame pasaulyje sudaro progresuojančią grėsmę, kuri tapo didžiuliu iššūkiu pasaulio vyriausybėms, įmonėms, žiniasklaidai bei paprastiems žmonėms. Tam nemažai įtakos turėjo kišimasis į rinkimų procesus, įvairios krizinės situacijos, kaip COVID-19, ir eksponentiškai augantis kibernetinių atakų dažnis ir sudėtingumas.

Sunku tiksliai įvertinti netikrų naujienų pramonės mastą, nes ji veikia kaip šešėlinės ekonomikos dalis ir yra įvairių formų. Be turinio gamyklų ir pajamų iš skelbimų schemų, visame pasaulyje yra privačių firmų, kurios samdomos kurti netikras naujienas arba skatinti politinę propagandą. Vien „Facebook“ 2017 - 2021 m. aptiko, pašalino ir viešai pranešė apie daugiau nei 150 incidentus iš 50 pasaulio šalių, kurie buvo skirti tiek užsienio, tiek vidaus viešosioms diskusijoms paveikti (Facebook, 2021).

Analizuojant 2019 m. The Lloyd's Register Foundation atlikto tyrimo rezultatus (tyrime dalyvavo 142 pasaulio šalys) galima teigti, kad ne visi supranta netikrų naujienų sklaidos pavojų: respondentai Rytų Europoje ir Vidurio Azijoje mažai nerimauja dėl netikrų naujienų sklaidos internete (žr. 21 pav.).



Šaltinis: The Lloyd's Register Foundation, 2019 m.

**21 pav. Interneto vartotojai nerimaujantis dėl melagingos informacijos internete**

Centrinės Azijos regione vidutiniškai tik 38,1 proc. nerimauja dėl melagingos informacijos, o Rytų Europoje susirūpinimą išreiškia 46,9 proc. Kinijos rezultatai yra šiek tiek žemiau pasaulio vidurkio - 50,9 proc. respondentų išreiškė susirūpinimą. Vakarų ir Šiaurės Europos šalyse 64,5 proc. interneto vartotojų mano, kad netikros naujienos yra didelė problema. Tuo tarpu Amerikos regione nerimaujančių respondentų procentas yra gana didelis - Jungtinėse Valstijose ir Kanadoje 67,4 proc., o Lotynų Amerikoje ir Karibų jūros šalyse – 74,2 proc.

Siekiant sumažinti netikrų naujienų sklaidos poveikį ir sušvelninti jų daromą žalą, beveik viso pasaulio valstybės imasi aktyvių veiksmų, kurie toliau bus analizuojami pasitelkus Suomijos, Estijos, Kanados, Jungtinės Karalystės, Ispanijos, Malaizijos ir Singapūro patirtį.

### 5.1. Teisniai netikrų naujienų sklaidos reguliavimo aspektai

2017 m. kovo mėn. Jungtinių Tautų ir regioninės žmogaus teisių institucijos paskelbė bendrą deklaraciją dėl žodžio laisvės, netikrų naujienų, dezinformacijos ir propagandos. Deklaracijoje nurodyta, kad bendrieji draudimai platinti informaciją, pagrįstą neaiškiomis ir dviprasmiškomis idėjomis, įskaitant „klaidingas naujienas“ ar „neobjektyvią informaciją“, yra nesuderinami su tarptautiniais žodžio laisvės apribojimų standartais ir turėtų būti panaikinti. Bet, kaip pamatysime, kiekviena valstybė turi savo požiūrį į teisinį netikrų naujienų sklaidos valdymą (žr. 7 lent.):

7 lentelė. Nagrinėjamų valstybių teisės aktų netikrų naujienų tema palyginimas

Šalis	Teisės aktas	Statusas	Tiesiogiai reguliuoja netikrų naujienų sklaidą
Suomija	Baudžiamasis kodeksas	Priimtas	Ne
Estija	Baudžiamasis kodeksas	Priimtas	Ne
Kanada	Baudžiamasis kodeksas Internetinės žalos įstatymas	Priimtas Projektas	Ne Taip
Jungtinė Karalystė	Baudžiamasis kodeksas Saugos internete įstatymas	Priimtas Projektas	Ne Taip

7 lentelės tęsinys kitame puslapyje

7 lentelės tęsinys

Šalis	Teisės aktas	Statusas	Tiesiogiai reguliuoja netikrų naujienų sklaidą
Ispanija	Baudžiamasis kodeksas Karaliaus dekretas-įstatymas 14/2019 Intervencijos prieš dezinformaciją procedūra	Priimtas Priimtas Priimtas	Ne Taip Taip
Malaizija	Baudžiamasis kodeksas Komunikacijos ir Multimedijos įstatymas 1998 (588) Spausdintos žiniasklaidos ir Publikacijų įstatymą 1984 (301)	Priimtas Priimtas Priimtas	Ne Taip Taip
Singapūras	Įvairių nusikaltimų įstatymas Apsaugos nuo melo ir manipuliavimo internete įstatymas Užsienio kišimosi (atsakomųjų priemonių) įstatymas	Priimtas Priimtas Priimtas	Ne Taip Taip

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Suomijos, Estijos, Kanados, Jungtinės Karalystės, Ispanijos, Malaizijos ir Singapūro teisės aktus.

Visų nagrinėjamų šalių Baudžiamuosiuose kodeksuose (toliau BK) yra numatyti straipsniai, kuriais remiantis gali būti pareikti kaltinimai neapykantą kurstančiam asmeniui. *Suomijoje* ir *Estijoje* tai yra vieninteliai teisės aktai, kurios netiesiogiai galima priskirti prie melagingos informacijos skleidimo reguliavimo. *Suomijos* BK 11 skyriaus 10 skirsnyje yra nurodyta, kad tas, kas padaro viešai prieinama ar kitaip skleidžia, ar laiko viešai prieinamą informaciją, nuomonę ar kitą grasinantį pranešimą, šmeižia ar įžeidinėja grupę dėl rasės, odos spalvos, kilmės, tautinės ar etninės kilmės, religijos ar tikėjimo, seksualinės orientacijos ar negalios arba kitais su jais panašiais pagrindais, baudžiama už kurstymą prieš tautinę grupę bauda arba laisvės atėmimas iki dvejų metų. *Estijoje*, pagal BK 10 skyriaus 151 skirsnį, už analogišką nusikaltimą numatoma bauda iki trijų šimtų baudos vienetų arba areštas.

Tuo tarpu *Kanadoje* dezinformacija, įskaitant „deepfake“ vaizdo įrašus ir netikras naujienas skleidžiančius botus, turėtų būti įtraukta į būsimo internetinės žalos (*angl. Online Harms Bill*) įstatymo taikymo sritį. Kai kurie ekspertai mano, kad Kanada turėtų atspindėti Europos Sąjungos skaitmeninių paslaugų įstatymą, kuris leidžia imtis ryžtingesnių veiksmų kovojant su dezinformacija krizės metu, pavyzdžiui, per rinkimus, tarptautinius konfliktus ir visuomenės sveikatos krizes. 2021 metais *Jungtinės Karalystės* Skaitmenizavimo ir kultūros reikalų ministras Parlamentui pristatė Saugos internete įstatymo projektą (*angl. Online Safety Bill*). Siūlomame projekte reikalaujama, kad populiariausios socialinės žiniasklaidos svetainės imtųsi veiksmų dėl žalingo turinio. Jei projektas bus patvirtintas, šios svetainės savo privatumo politikoje turės nurodyti, kaip jos vykdys šį įsipareigojimą. Už teisės akto nevykdymą bus skiriamos baudos iki 18 mln. GBP arba 10 % metinės apyvartos, atsižvelgiant į tai, kuri

suma didesnė, galimas priegios prie svetainių blokavimas. Taip pat siūloma dezinformacijos atvejų užtraukti baudžiamąją atsakomybę vadovybei. Anksčiau, 2019 metais, Jungtinės Karalystės vyriausybė parengė Baltąją knygą, kurioje pateikiami pasiūlymai, kaip užtikrinti interneto vartotojų saugumą internete ir valdyti „internetų žalą“, kuri apima internetinį turinį ar veiklą, kuri kenkia atskiriems naudotojams, ypač vaikams, arba kelia grėsmę Jungtinės Karalystės gyvenimo būdai, pažeidžiant nacionalinį saugumą arba mažinant pasitikėjimą ir kenkiant bendroms teisėms, pareigoms ir galimybėms skatinti integraciją. Išsamus Vyriausybės atsakymas į Baltąją knygą buvo paskelbtas 2020 m. Patvirtinta, kad bus pateiktas saugos internete įstatymo projektas.

Siekiant suvaldyti situaciją, nemažas skaičius šalių nusprendė imtis grėžtų teisinių priemonių. **Malaizijoje**, netikrų naujienų kontekste, galima išskirti 3 teisės aktus. Pagal Baudžiamojo kodekso 505 straipsnio b punktą, asmuo, kuris padaro, skelbia ar platina bet kokį gandą ar pranešimą, turėdamas tikslą sukelti arba galimybę sukelti baimę ar nerimą visuomenei, arba bet kuriai visuomenės daliai, kur bet kuris asmuo gali būti paskatintas padaryti nusikaltimą prieš valstybę ar visuomenės ramybę, baudžiamas laisvės atėmimu, kuris gali būti ilgesnis nei dveji metai, arba/ir bauda. Tuo tarpu Komunikacijos ir Multimedijos įstatyme 1998 (588) teigiama, kad bet kuris asmuo, kuris naudojami tinklo priemonę arba tinklo paslauga ar taikomųjų programų paslauga, kad pateiktų bet kokį komentarą, prašymą, pasiūlymą ar kitokį melagingą pranešimą, siekdamas suerzinti, piktnaudžiauti, grasinti ar priekabiauoti prie kito asmens, padaro nusikaltimą. Bausmė asmeniui, padariusiam šį nusikaltimą, yra bauda ne didesnė kaip 50 000 ringitų (11 037 Eur) arba/ir laisvės atėmimu iki 1 metu. Spausdintos žiniasklaidos ir Publikacijų įstatymo 1984 (301) 8 straipsnyje pažymima, kad jeigu kokiam nors leidinyje piktybiškai paskelbtos melagingos žinios, spaustuvininkas, leidėjas, redaktorius ir jų rašytojas yra kalti padarę nusikalstamą veiką ir, pripažinus apkaltinamąjį nuosprendį, baudžiami laisvės atėmimu iki trejų metų arba/ir bauda ne didesnė kaip 20 000 ringitų (4 415 Eur). **Singapūras** šiuo metu turi kelis teisės aktus, kuriais siekiama patraukti baudžiamojon atsakomybėn žmones, skleidžiančius dezinformaciją ir netikras naujienas. Apsaugos nuo melo ir manipuliavimo internete įstatymo (*angl. Protection from Online Falsehoods and Manipulation Act*) paskirtis yra užkirsti kelią melagingų pranešimų perdavimui internetu, apsisaugoti nuo netikrų naujienų sklaidos per internetines platformas, neutralizuoti tokio bendravimo poveikį ir užkirsti kelią piktnaudžiavimui internetinėmis paskyromis ir robotais. Pažeidėjams bus skiriama bauda iki 50 000 Singapūro dolerių (35 155 Eur) ir (arba) laisvės atėmimas iki 5 metų. Jei informacija paskelbta naudojant neautentišką internetinę paskyrą arba robotą, bauda padidėja iki 100 000 Singapūro dolerių (70 311 Eur) arba galimas 10 metų kalėjimo terminas. Ne fiziniams asmenims (pvz. „Facebook“ ar „Twitter“) gresia baudos iki 1 mln. Singapūro dolerių (351

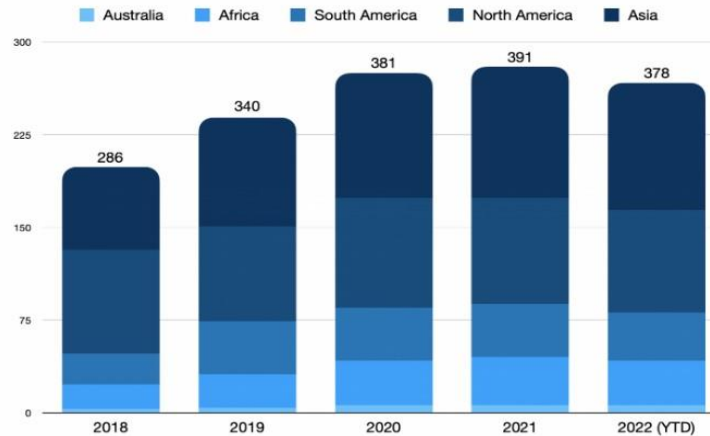
556 Eur). 2021 metais Parlamente buvo priimtas Užsienio kišimosi (atsakomųjų priemonių) įstatymas (*angl. The Foreign Interference (Countermeasures) Act*), kuris numato priemones, skirtas užkirsti kelią užsienio kišimuisi į šalies vidaus politiką. Šiuo įstatymu siekiama apriboti neautentiškų paskyrų kūrimą ir naudojimą siekiant suklaidinti vartotojus dėl jų tapatybės ir patikimumo; botų naudojimą socialinės žiniasklaidos platformose; neautentiškų paskyrų ir robotų naudojimas kartu; kitų naudotojų kurstymą - „trolinimą“, priekabiavimą ar įbauginimą. 2019 metais *Ispanijoje* buvo priimtas Karaliaus dekretas-įstatymas 14/2019 (*angl. Royal Decree-Law 14/2019*), kurio siekiama susitvarkyti su naujų technologijų keliamais iššūkiais, tokiais kaip dezinformacijos sklaida rinkimų metu. Pagal šį teisės aktą Ekonomikos ir įmonių ministerija turi teisę kištis, užrakinti arba išjungti internetą ir elektroninių ryšių tinklus ar paslaugas be jokio teismo įsikišimo, kad būtų išvengta galimo piktnaudžiavimo. 2020 metais Ispanijos Nacionalinio saugumo tarybos patvirtinta Intervencijos prieš dezinformaciją procedūra (*angl. Procedure for Intervention against Disinformation*). Dokumentas numato socialinių tinklų stebėjimą, siekiant aptikti dezinformacijos kampanijas iš užsienio šalių, ir vyriausybines kampanijas joms atremti.

Apibendrinant galima teigti, kad šalių vyriausybės, reaguodamos į netikrų naujienų sklaidos problemą, pasidalijo į trys stovyklas: vienos, nepaisant aukščiau minėtos 2017 metų Jungtinių Tautų ir regioninės žmogaus teisių institucijos deklamacijos, ėmėsi griežtų teisinių priemonių (Malaizija, Singapūras, Ispanija), kitos atitinkamų teisės aktų neturi (Suomija ir Estija), o trečios šio metų ruošia/pateikia tokių teisės aktų projektus (Kanada ir Jungtinė Karalystė).

## 5.2. Faktų tikrinimo ir netikrų naujienų aptikimo iniciatyvų analizė

**Faktų tikrinimo iniciatyvos** yra svarbus įrankis kovoje su netikromis naujienomis. 2022 m. Europos Komisijos išleistame Dezinformacijos praktikos kodekse pabrėžiama, kad reikia tinkamai remti faktų tikrinimo bendruomenės veiklą kaip veiksmingos kovos su dezinformacija strategijos dalį.

Faktų tikrintojų skaičius visame pasaulyje per pastaruosius šešerius metus padvigubėjo – beveik 400 žurnalistų ir tyrėjų komandų iš 105 šalių dirba šioje srityje. Anot Duke Reporters' Lab (2022), beveik du trečdaliai faktų tikrintojų yra susiję su žiniasklaidos organizacijomis (226 iš 378, arba apie 60 proc.), o daugiau nei penktadalis bendruomenės (86 iš 378) veikia savarankiškai.



Šaltinis: Duke Reporters' Lab, 2022

## 22 pav. Aktyvus faktų tikrintojai pagal metus

Didžiausias aktyvių faktų tikrinimo projektų skaičius buvo pasiektas 2021 metais (žr. pav. 22) – 391, iš jų 378 veikia iki šiol. Tai yra ženkliai daugiau, palyginus su 186 aktyvių projektų skaičiumi 2016 m., kai balsavimas dėl „Brexit“ ir JAV prezidento rinkimai padidino pasaulinį susirūpinimą dėl netikslios informacijos ir gaudų plitimo, ypač skaitmeninėje žiniasklaidoje. Klaidinančios žinios apie etninius konfliktus, karus, klimatą ir pandemiją tik sustiprino nerimą.

Išanalizavus surinktus duomenys apie faktų tikrinimo projektus paaiškėjo, kad jų skaičius tyrimo momentu yra 23 (žr. 1 priedą). Daugiausia faktų tikrinimo projektų yra Jungtinėje Karalystėje (7) ir Ispanijoje (6), po trys Singapūre ir Kanadoje, o Suomijoje, Malaizijoje bei Estijoje tik vienas – du. Pusė projektų yra nepelno siekiantis, toks pat skaičius be faktų tikrinimo veiklos atlieka ir edukacines funkcijas: moka savo auditoriją medija raštingumo ir/arba faktų tikrinimo pagrindų. Keli projektai susikūrė arba išibėgėjo ryšium su rinkimais – „BBC Reality Check“ (Jungtinė Karalystė), „Eesti Päevalehe Faktikontroll“ (Estija), „Verificat“ (Ispanija) ir „FaktaBaari“ (Suomija). Pastebimi ir projektai, kurie dirba su specifinių sričių netikromis naujienomis: Kanados „Détecteur de Rumeurs“ tikrina faktus apie mokslą, JK „Reuters Fact Check“ – informacija socialinėje medijoje, o „Ferret Fact Service“ – naujienas apie politikus ir žymius veikėjus.

Faktų tikrinimo projektų formatas būna įvairus, bet dažniausiai tai yra internetinis puslapis arba atskira skiltis el. laikraštyje. Rečiau pasitaiko TV laidos (Ispanija, Kanada) arba programėlė (Jungtinė Karalystė). Kartais taikoma tiesioginio bendradarbiavimo su savo auditorija forma, kai vartotojai praneša apie įtartinas naujienas ir faktų tikrintojai aiškinasi ar informacija atitinka tikrovę (Jungtinė Karalystė, Singapūras).



Dažniausiai projektai turi savo tikrinamų naujienų vertinimo sistemas, kurių spektras yra pakankamai platus nuo tiesa-melas vertinimo iki 6 punktų skalės.

Faktų tikrinimas yra veiksmingas kovos su netikromis naujienomis būdas, tačiau yra per lėtas, kad apimti didelius informacijos kiekius, pavyzdžiui, botų tinklo skleidžiamas teksto, garso ar vaizdo melagenas socialinėje žiniasklaidoje. Todėl yra naudojami ir *automatiniai netikrų naujienų aptikimo būdai*, faktų tikrinimo įrankiai, kurie dažnai derina skirtingus metodus, pavyzdžiui, dirbtinį intelektą, natūralios kalbos apdorojimą (naudotos kalbos analizę) ir blokų grandinę (*angl. blockchain*). Mokslinėje literatūroje galima surasti nemažai straipsnių netikrų naujienų aptikimo tema, bet kadangi šis sprendimas yra pakankamai naujas, dalis projektų yra tik teorinėje arba vystymo stadijoje. Išanalizavus tiriamų šalių netikrų naujienų aptikimo projektus paaiškėjo, kad Suomija ir Malaizija tokių neturi (žr. 8 lent.):

**8 lentelė. Nagrinėjamų valstybių netikrų naujienų aptikimo projektų palyginimas**

Šalis	Įrankis	Mokama	Forma	Tipas	Stadija	Metodas
Estija	Sentinel	Taip	Platforma	Aptikimas	Veikianti	Mašininis mokymasis ir AI
Ispanija	OARO	Ne	Programėlė	Verifikacija	Vystymas	Mašininis mokymasis ir AI
Jungtinė Karalystė	Logically	Ne	Programėlė ir naršyklės plėtinys	Verifikacija	Veikianti	Mašininis mokymasis ir AI
Jungtinė Karalystė	Full Fact	Ne	Įrankis	Verifikacija	Vystymas	Mašininis mokymasis ir AI
Jungtinė Karalystė	Factmata	Taip	Platforma	Verifikacija	Veikianti	Mašininis mokymasis ir AI
Jungtinė Karalystė /Airija	Who Targets Me	Ne	Įrankis	Dezinformacijos sekimas	Veikianti	Mašininis mokymasis ir AI
Kanada	Exiftool	Ne	Programėlė	Verifikacija	Veikianti	Mašininis mokymasis ir AI
Kanada	Facebook Political Ad Collector	Ne	Įrankis	Dezinformacijos sekimas	Veikianti	Crowdsourcing
Kanada	Factually Healthy	Ne	Platforma	Verifikacija	Veikianti	Mašininis mokymasis ir AI
Kanada	Communalytic	Taip	Įrankis	Aptikimas	Veikianti	Mašininis mokymasis ir AI
Singapūras	Gynybos mokslo ir technologijų agentūros projektas	Ne	Įrankis	Verifikacija	Vystymas	Mašininis mokymasis ir AI
Singapūras	Primas	Ne	Įrankis	Dezinformacijos sekimas	Vystymas	Blockchain

Šaltinis: sudaryta autorės pagal netikrų naujienų aptikimo projektų internetinius puslapius.

Didžioji dauguma projektų yra nemokami, veikiantys kaip platforma arba įrankis, rečiau pasitaiko programėlė arba naršyklės plėtinys („OARO“ (Ispanija) ir „Logically“ (Jungtinė Karalystė)). Pastebimi trys pagrindiniai veiklos vektoriai: informacijos verifikacija, netikrų naujienų aptikimas bei sekimas. Verifikuojant taip pat naudojami patikimumo balai - lyginami abejotini teiginiai su daugybe duomenų šaltinių, ir išvedamas balas, parodantis, ar teiginiai gali būti teisingi, ar klaidingi.

Nagrinėjant informaciją išryškėjo, kad Estijoje, Jungtinėje Karalystėje ir Kanadoje yra keli specializuoti projektai: Estų „Sentinel“ sukurta platforma yra skirta patikrinti, ar kokia nors medija nėra sukurta dirbtinio intelekto (*deepfake*), Jungtinės Karalystės „Who Targets Me“ ir Kanados „Facebook Political Ad Collector“ tikrina, kurios iš „Facebook“ reklamų yra politinės, o Kanados „Communalytic“ įrankis yra skirtas patikrinti, ar „Twitter“ vykdoma veikla yra botų darbas.

Apibendrinant galima teigti, kad faktų tikrinimo vieši arba privatūs projektai yra paplitę daugumoje pasaulio šalių, jie būna pelno ir nepelno siekiantis, dažniausiai sukurti žurnalistų arba akademinės bendruomenės pastangomis, kartais kaip reikšmingų įvykių šaliai vaisius (pvz. rinkimai) bei dažniausiai veikiantys internetinio puslapio formatu ir turintys savo informacijos vertinimo sistemą. Tokių projektų tikslas yra patikrinti ir vėliau patvirtinti arba paneigti ginčitiną informaciją.

### **5.3. Profesionalios ir nepriklausomos žurnalistikos lygio, medijų raštingumo ir strateginės komunikacijos analizė**

*Profesionali ir nepriklausoma žurnalistika* atlieka svarbų vaidmenį teikiant piliečiams kokybišką ir įvairią informaciją. Europos Komisija (2018) pabrėžia, kad besivystančioje skaitmeninėje aplinkoje reikia investuoti į aukštos kokybės žurnalistiką, stiprinti pasitikėjimą visuomeniniu ir demokratiniu kokybiškos žurnalistikos vaidmeniu tiek neprisijungus, tiek internete ir skatinti kokybišką žiniasklaidą tyrinėti naujoviškas žurnalistikos formas.

Žurnalistų be sienų 2022 metais paskelbtas Pasaulio spaudos laisvės reitingas, kuriam sudaryti buvo pasirinktos 180 šalys ir naudojami penki rodikliai: politinis kontekstas, teisinė bazė, ekonominis kontekstas, sociokultūrinis kontekstas ir saugumas, parodė, kad darbe nagrinėjamos šalys išsidėstė jame sekančia tvarka (žr. 9 lent.):

**9 lentelė. RSF 2022 m. Pasaulio spaudos laisvės indeksas pagal pasirinktas šalis**

Šalis	Vieta reitinge	Rodikliai				
		Politiniai	Ekonominiai	Teisiniai	Socialiniai	Saugumo
Estija	4	91,11	81,97	87,87	90,00	93,20
Suomija	5	90,40	82,03	86,64	90,77	92,26
Kanada	19	82,27	71,17	80,26	92,00	82,99
Jungtinė Karalystė	24	80,57	72,75	76,63	84,29	79,33
Ispanija	32	72,73	63,38	82,16	81,89	83,40
Malaizija	113	46,52	42,60	40,13	56,00	72,48
Singapūras	139	39,09	29,21	34,21	49,25	69,39

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Žurnalistai be sienų, 2022

*Estija* ir *Suomija* užima labai aukštas pozicijas reitinge. Per pastarąjį dešimtmetį *Estijos* žiniasklaidos rinka buvo konsoliduota, todėl dabar čia veikia du pagrindiniai žiniasklaidos namai – „Postimees Group“ ir „Ekspress Group“, visuomeninis transliuotojas „ERR“, vietinė žiniasklaida ir keletas nepriklausomų internetinių medijų. Rusakalbė žiniasklaida, įskaitant visuomeninį televizijos kanalą, valstybines ir privačias radijo stotis, taip pat nepriklausomos interneto svetainės, aptarnauja rusakalbių mažumą, kuri sudaro 25% gyventojų. Nors spaudos laisvė garantuojama teisiniu ir politiniu lygmenimis, žurnalistai susiduria su cenzūros rizika dėl teisės aktų, nukreiptų prieš šmeižtą ir kibernetines patyčias. Tuo tarpu *Suomijos* naujienų žiniasklaidos aplinka yra įvairi – stiprus visuomeninis transliuotojas („Yle“), apimantis beveik pusę tiek televizijos, tiek radijo auditorijos, nemažai vietinių privačių transliuotojų, auga skaitmeniniai naujienų kanalai, daug regioninių ir vietinių laikraščių. Taip pat yra žiniasklaidos turinio švedų ir samių kalbų mažumoms. Suomija yra viena iš nedaugelio šalių, kur žiniasklaida tikrai laisva. Spaudos laisvė buvo nuolat stiprinama nuo tada, kai 1766 m. buvo priimtas pirmasis cenzūrą draudžiantis įstatymas.

Kanada, Didžioji Britanija ir Ispanija turi pakankamai stiprias pozicijas reitinge, bet yra dar tobulintinų sričių. Du didžiausi *Kanados* laikraščiai „The Globe and Mail“ ir „National Post“ plačiai cirkuliuoja visoje šalyje. Didžiausias radijo ir televizijos transliuotojas yra Kanados transliuotojų korporacija, kuri yra finansuojama mokesčių mokėtojų, kasdien rengia dvi valandas vietinių ir nacionalinių naujienų ir transliuoja atskirą naujienų kanalą visą parą. Kitos žiniasklaidos galimybės apima vietinius laikraščius, kabelinę televiziją ir kitus internetinius bei radijo šaltinius. Daugiau nei 80% Kanados žiniasklaidos priklauso tik 5 korporacijoms. Nors Kanada ir toliau demonstruoja tvirtą valią ginti tarptautinę spaudos laisvę, tačiau yra kur tobulėti, ypač kalbant apie informaciją spaudoje, susijusią su vietinių teisėmis ir ginčais dėl žemės. Kalbant apie *Didžiąją Britaniją*, žurnalistai čia susiduria su pliuralizmo grėsmėmis.

Trys bendrovės – „News UK“, „Daily Mail Group“ ir „Reach“ – dominuoja nacionalinių laikraščių rinkoje, sutelkdamos galią ir įtaką labai nedaugelyje rankų. BBC finansavimo klausimas yra labai politizuotas ir baigėsi vyriausybės pranešimu apie licencijos mokesčio įšaldymą dvejiems metams nuo 2022 m. *Ispanijos* žiniasklaidos aplinkai būdinga didelė koncentracija nacionaliniu mastu. Privачios žiniasklaidos grupės „Atresmedia“ ir „Mediaset“ bei visuomeninis radijo ir televizijos transliuotojas „RTVE“ sudaro daugiau nei 75% transliuojamosios žiniasklaidos sektoriaus. Regioniniu lygiu šis sektorius pasižymi dideliu visuomeninių transliuotojų, susijusių su Regioninių radijo ir televizijos subjektų federacija (FORTA), buvimu, o tai padidina politinio kišimosi riziką. Spausdintos žiniasklaidos sektoriuje yra daugiau įvairovės. Politinė poliarizacija ir nevienodi teisės aktai kelia grėsmę teisei į informaciją.

Tuo tarpu *Singapūre* ir *Malaizijoje* situacija yra pakankamai prasta: nepaisant „Rytų Šveicarijos“ etiketės, dažnai naudojamos vyriausybės propagandoje, *Singapūras*, kalbant apie spaudos laisvės slopinimą, nenusileidžia Kinijai. Piliečiai turi susidurti su žiniasklaidos mašina, kurią griežtai kontroliuoja vyriausybė. Valdžios vykdoma politika nutildė kelias nepriklausomas naujienų svetaines, tokias kaip „The Online Citizen“, kuri buvo priversta uždaryti 2021 m. pabaigoje. Analogiškai *Malaizijos* vyriausybė turi visą įstatymų arsenalą, kad apribotų spaudos laisvę, kurią palaiko dinamiška pilietinė visuomenė, sustiprinta šalies kultūrinės įvairovės.

Galima sakyti, kad Estijoje ir Suomijoje situacija su spaudos laisvė yra tikrai gera, nepastebima reikšmingų suvaržymų. Kanada, Didžioji Britanija ir Ispanija susiduria su rimtesniais sunkumais šioje srityje, bet jie šiam momentui nėra kritiški. Tuo tarpu Singapūre ir Malaizijoje yra totali spaudos kontrolė, įvertinimas, pakeitimas arba atmetimas pagal tam tikras ideologines dogmas ir nuostatas.

*Medijų raštingumo* gebėjimų ugdymas yra labai svarbus, siekiant sustiprinti visuomenės atsparumą netikroms naujienoms. Lietuvos nacionalinė UNESCO komisija, kuri yra pirmaujanti organizacija medijų raštingumo skatinimo srityje, pažymi, kad žiniasklaidos ir informacinis raštingumas įgalina žmones kritiškai mąstyti apie informaciją ir skaitmeninių priemonių naudojimą. Tai padeda žmonėms pagrįstai pasirinkti, kaip jie dalyvauja kuriant taiką, lygybę, saviraiškos laisvę, dialogą, prieigą prie informacijos ir tvarų vystymąsi.

Nagrinėjant medijų raštingumo iniciatyvas išryškėjo tokie edukavimo lygiai: valstybinis, mokyklinis (universitetinis) bei pilietinės visuomenės (žr. 2 priedą). Atlikus analizę pastebima, kad beveik visos valstybės į medijų raštingumo klausimą žiūri rimtai ir problema yra sprendžiama valstybiniu lygiu, paruošiami planai, strategijos, medijų raštingumo gairės galima pamatyti ir įstatymuose. Valstybinės institucijos aktyviai vykdo įvairias iniciatyvas, skatindami piliečius mokytis medijų raštingumo. Medijų raštingumo dalykas yra įtrauktas ir į mokyklines/universitetines programas, rengiami specialūs kursai

mokytojams. Vykdomos ir kitos iniciatyvos, kurias dažnai finansuoja valstybė. Tuo tarpu **Malaizijoje** medijų raštingumo gerinimo iniciatyvų iš valstybės pusės neaptikta, vos keli mokytojų ir dėstytojų projektai sukurti situacijai pagerinti.

Pabrėžtina, kad dėl aktyvios medijų edukacijos **Suomija** yra 2022 m. žiniasklaidos raštingumo indekso viršuje (1 vieta), neatsilieka ir **Estija** (4 vieta), dešimtuose galima pamatyti ir **Kanada** (7 vieta).

Valdžios institucijų komunikacija ir piliečių informuotumo didinimas yra neatskiriama reagavimo į netikras naujienas dalis. Kaip pabrėžia Europos Komisija (2018), strateginė komunikacija tampa ypač svarbi, didėjant kampanijų, skirtų pakenkti šalių institucijoms, politikai ir vertybėms, skaičiui. Tokios priešiškos veiklos šaltiniai gali būti kaip vietiniai taip ir išoriniai, subjektai – privatūs arba viešieji – ir jie savo veiklą gali vykdyti tiek ES teritorijoje, tiek trečiosiose šalyse. Analizuojant nagrinėjamų šalių institucijas atsakingas už **strateginę komunikaciją** (žr. 3 priedą), pastebima, kad tai dažniausiai yra atskiras padalinys priklausantis Komunikacijos ministerijai/tarnybai/departamentui (Malaizija, Singapūras, Ispanija, Jungtinė Karalystė, Suomija) arba institucija tiesiogiai pavaldi Vyriausybės kanceliarijai (Estija, Kanada). Pabrėžtina, kad Estijoje strateginė komunikacijos funkcijas atlieka ir Gynybos pajėgoms pavaldus Strateginės komunikacijos centras. Matoma aiški tendencija, kad šios institucijos atlieka strateginės komunikacijos funkcijas ir krizinių situacijų metu (projektai Suomijoje, Estijoje Singapūre ir Malaizijoje), tokiu kaip COVID-19 atveju, kai pandemija virto infodemija ir buvo platinami milžiniški kiekiai melagingos informacijos.

#### **5.4. Finansinių paskatų reklamoje mažinimo bei politinės reklamos skaidrumo užtikrinimo analizė**

Europos Sąjungos išleistame „2022 m. dezinformacijos praktikos kodekse“ (angl. The 2022 Code of Practice on Disinformation) pažymima, kad yra labai svarbu užtikrinti, kad dezinformacijos skleidėjai negautų naudos iš reklamos pajamų. Tam tikslui pasiekti reikia imtis griežtesnių priemonių, kad būtų išvengta reklamos talpinimo šalia dezinformacijos, taip pat tokios reklamos platinimo. Nereikia pamiršti ir apie politinę reklamą, kuri formuoja viešąjį gyvenimą. Būtina imtis priemonių, leidžiančių vartotojams lengvai atpažinti politines reklamas, atlikti jų ženklumą, išsipareigoti atskleisti rėmėją, išlaidas reklamai ir rodymo laikotarpi.

Išnagrinėjus pasirinktų šalių teisės aktus paaiškėjo, kad specifinių, nukreiptų į finansinių paskatų reklamoje mažinimą bei politinės reklamos skaidrumą yra labai mažai. Galima paminėti **Jungtinės Karalystės** Saugos internete įstatymo projektą (angl. Online Safety Bill), į kurią bus įtraukta nauja teisinė

prievolė, reikalaujanti, kad didžiausios ir populiariausios socialinės žiniasklaidos platformos ir paieškos sistemos užkirstų kelią mokamiems apgaulingiems skelbimams bei *Kanados* Rinkimų modernizavimo įstatymą (angl. The Elections Modernization Act (Bill C-76)), kurio dalis yra tiesiogiai susijusi su dezinformacija, bei sukuria naujus skaidrumo ir atskleidimo reikalavimus mokamai politinei reklamai priešrinkiminiais ir rinkimų laikotarpiais, įskaitant skaitmeninių reklaminių pranešimų registrų kūrimą internetinėms platformoms.

Europos Sąjungos mastu analizuojamų priemonių vykdymas aptartas „2022 m. dezinformacijos praktikos kodekse“, kuris suburia įvairesnį suinteresuotųjų šalių ratą, įskaitant reklamos ekosistemos žaidėjus, reklamuotojus, reklamos technologijų įmones, faktų tikrintojus, platformas, suteikiant jiems galimybę prisidėti prie plataus masto patobulinimų prisiimant tikslus įsipareigojimus, susijusius su jų sritimi, kas apima ir dezinformacijos platinimo demonetizaciją bei politinės reklamos skaidrumo užtikrinimą. Tokie dokumento signatarai kaip Meta, Twitter, Google ir kiti įsipareigoja atsisakyti dezinformacijos sklaidos lėšų ir tobulinti politiką bei sistemas; užkirsti kelią piktnaudžiavimui reklamos sistemomis, siekiant platinti dezinformaciją reklaminių pranešimų forma; keistis gerąja patirtimi ir stiprinti bendradarbiavimą su atitinkamais veikėjais, plėsdamiesi į organizacijas, veikiančias internetinėje pajamų gavimo vertės grandinėje; politinius arba reklaminius skelbimus aiškiai pažymėti ir atskirti kaip mokamą turinį taip, kad naudotojai suprastų, jog rodomame turinyje yra politinės arba aktualios reklamos; įdiegti proporcingas ir tinkamas tapatybės patvirtinimo sistemas rėmėjams ir reklamos paslaugų teikėjams; prieš leisdamos talpinti tokius skelbimus, įsitikins, kad yra laikomasi ženklavimo ir naudotojui skirto skaidrumo reikalavimų; teikti naudotojams skaidrumo informaciją apie politinius skelbimus, kuriuos jie mato bei teikti suprantamą ir išsamią informaciją apie tai, kodėl jie mato politinį skelbimą.

Apibendrinant galima teigti, kad ši priemonė yra nepakankamai naudojama šalių lygmenyje, dabartiniu momentu daugiau adaptuota suinteresuotųjų šalių rate, kur pagrindiniai aktoriai yra internetinės platformos gaunančios pajamas iš reklamos.

## 5.5. Internetinės atskaitomybės skatinimo analizė

Paskutinė analizuojama priemonė yra pakankamai kontraversiška: iš vienos pusės Europos Komisija pabrėžia, kad dezinformacijos šaltinio nustatymas užtikrinant jo atsekamumą yra būtinas siekiant padidinti pasitikėjimą identifikuojamais informacijos tiekėjais ir skatinant atsakingesnę elgesį internete, bet iš kitos pusės gali pažeisti žodžio laisvę, kadangi, pavyzdžiui, esant autoritariniam režimui šalyje piliečiai negalės laisvai reikšti savo nuomonės.

Išanalizavus tiriamų šalių teisės aktus paaiškėjo tokia situacija (žr. 10 lent.):

**10 lentelė. Internetinės atskaitomybės palyginimas**

Šalis	Ar yra taikomi apribojimai anonimiam komunikavimui internete?	Atitinkantis teisės aktas
Suomija	Apribojimai netaikomi	Atitinkančių teisės aktų nėra
Estija	Apribojimai netaikomi	Atitinkančių teisės aktų nėra
Kanada	Apribojimai netaikomi	Atitinkančių teisės aktų nėra
Jungtinė Karalystė	Apribojimai taikomi	Saugos internete įstatymo projektas
Ispanija	Apribojimai taikomi	Informacinės visuomenės paslaugų ir elektroninės komercijos įstatymo 34/2002 projektas
Singapūras	Apribojimai taikomi	Užsienio kišimosi (atsakomųjų priemonių) įstatymas
Malaizija	Apribojimai netaikomi	Atitinkančių teisės aktų nėra

Šaltinis: sudaryta autorės

*Suomijoje, Estijoje ir Kanadoje* teisės aktų, kuriais būtų siekiama įteisinti internetinę atsakomybę nėra, kaip ir *Malaizijoje*, nepaisant esančio čia baudziamojo persekiojimo dėl socialinių tinklų įrašų ir kitų išraiškos formų internete. Taip pat *Estijoje* kai kurios pagrindinės naujienų svetainės apribojo savo straipsnių anoniminių komentavimą, reaguodamos į tarpininko atsakomybę už trečiųjų šalių šmeižikiškus komentarus interneto naujienų portaluose.

*Ispanijoje* ir *Jungtinė Karalystė* yra pateikti atitinkamų įstatymų projektai: pagal ispanišką Informacinės visuomenės paslaugų ir elektroninės komercijos įstatymo 34/2002 projektą socialinius tinklus palaikančios platformos turės identifikuoti visus prisiregistravusius, analogiškai Jungtinėje Karalystėje, pagal Saugos internete įstatymo projektą, didžiausios ir populiariausios socialinės žiniasklaidos svetainės turi blokuoti anoniminius trolius. Teikėjai turi pasiūlyti vartotojams būdus patvirtinti savo tapatybę ir kontroliuoti, kurie kiti vartotojai gali su jais bendrauti. Nesiekama uždrausti anonimiškumo internete, todėl tikrinimo ir blokavimo metodai turi būti neprivalomi.

*Singapūre* jau priimtas Užsienio kišimosi (atsakomųjų priemonių) įstatymas draudžia užsienio subjektams kištis į vietos politiką ir leidžia vyriausybei cenzūruoti nepageidaujamą turinį, bei reikalauti

pateikti vartotojų duomenys iš paslaugų teikėjų. Be to, paprasti vartotojai, kaip ir Malaizijoje, gali būti baudžiami už politinį ir socialinį turinį, kurį jie paskelbė įvairiose platformose.

Apibendrinant galima teigti, kad Internetinę atskaitomybę reguliuojantys teisės aktai dar nėra įprasta praktika, bet vis daugiau šalių svarsto tokios priemonės taikymo galimybę.

## 5.6. Netikrų naujienų sklaidos valdymo priemonių apibendrinantys aspektai

Siekiant apibendrinti bei palyginti netikrų naujienų sklaidos valdymo priemones analizuojamose šalyse buvo sudaryta žemiau pateikta matrica, kur 1 – priemonė taikoma, 2 – priemonė yra projekto/vystymosi būsenoje ir 3 – priemonė netaikoma (žr. 11 lent.):

11 lentelė. Netikrų naujienų sklaidos valdymo priemonių palyginimas

Priemonė/Šalis	Suomija	Estija	Kanada	Jungtinė Karalystė	Ispanija	Malaizija	Singapūras	Bendras balas
<i>Teisinės priemonės</i>	3	3	2	2	1	1	1	<b>13</b>
<i>Faktų tikrinimas</i>	1	1	1	1	1	1	1	<b>7</b>
<i>Netikrų naujienų aptikimas</i>	3	1	1	1	2	3	2	<b>13</b>
<i>Žiniasklaidos ir žurnalistikos stiprinimas</i>	1	1	1	1	1	3	3	<b>11</b>
<i>Medijų raštingumas</i>	1	1	1	1	1	1	2	<b>8</b>
<i>Strateginė komunikacija</i>	1	1	1	1	1	1	1	<b>7</b>
<i>Finansinių paskatų reklamoje mažinimas/skaidri reklama</i>	1	1	2	2	3	3	3	<b>15</b>
<i>Internetinės atskaitomybės skatinimas</i>	3	3	3	1	1	3	1	<b>15</b>
<b>Balas pagal šalį</b>	<b>14</b>	<b>12</b>	<b>12</b>	<b>10</b>	<b>11</b>	<b>16</b>	<b>14</b>	

Šaltinis: sudaryta autorės

Atsižvelgiant į surinktus duomenys, galima teigti, kad populiariausios priemonės siekiant suvaldyti netikrų naujienų sklaidos daromą žalą yra faktų tikrinimas bei strateginė komunikacija – jas taiko visos nagrinėjamos šalys. Taip pat, beveik visos šalys, apart Malaizijos, vykdo medijų raštingumo programas



nacionaliniu mastu, Malaizijoje pastebimos tik kelios nevyriausybinės iniciatyvos. Teisinės priemonės nėra pats populiariausias sprendimas dėl baimės suvaržyti žodžio laisvę, bet, atsižvelgiant į problemos mastą pastaruoju metu, vis daugiau šalių daro žingsnius naujų įstatymų link. Netikrų naujienų aptikimo iniciatyvos taip pat nėra visur taikomos, kadangi AI naudojimui yra reikalingos tam tikros kompetencijos ir kartais yra apsiribojama tik moksliniais tyrimais, o ne praktinių naudojimu. Finansinių paskatų reklamoje mažinimo/skaidrios reklamos priemonė yra nepakankamai naudojama šalių lygmenyje, o daugiau adaptuota internetinių platformų, kurios gauna pajamas iš reklamos. Paskutinė priemonė - internetinės atskaitomybės skatinimas taip pat yra glaudžiai susijusi su spaudos laive, todėl, matomai, yra labai mažai naudojama.

Jeigu vertinti duomenys iš šalių rakurso – visas įvardintas priemonių taiko Jungtinė Karalystė ir Ispanija (apart finansinių paskatų reklamoje mažinimo). Tuo tarpu Suomija, Estija ir Kanada šiam momentui neturi atitinkamų teisės aktų nukreiptų į netikrų naujienų sklaidos valdymą bei internetinės atskaitomybės skatinimą, taip pat Suomijoje nėra pastebėta netikrų naujienų aptikimo projektų. Malaizijoje ir Singapūre yra problemų su nepriklausoma žiniasklaida ir žurnalistika, kas koreliuoja su žodžio laisvės apribojimu šiuose šalyse, taip pat nėra (arba vystymo stadijoje) netikrų naujienų aptikimo, finansinių paskatų reklamoje mažinimo priemonės.

## 5. SOCIALINIŲ TINKLŲ AUDITORIJOS NETIKRŲ NAUJIENŲ SUVOKIMO IR SUBJEKTYVAUS SUPRATIMO APIE ATSAKOMĄSIAS PRIEMONES LIETUVOJE TYRIMAS

### 5.1. Demografinė respondentų charakteristika

Tyrimo dalyvių pasiskirstymas pagal demografinius požymius, tokius kaip lytį, amžių, gyvenamąją vietą, išsilavinimą bei pagrindinį užsiėmimą, pateikti 12 lentelėje:

**12 lentelė. Respondentų demografinių požymių dažnių lentelė**

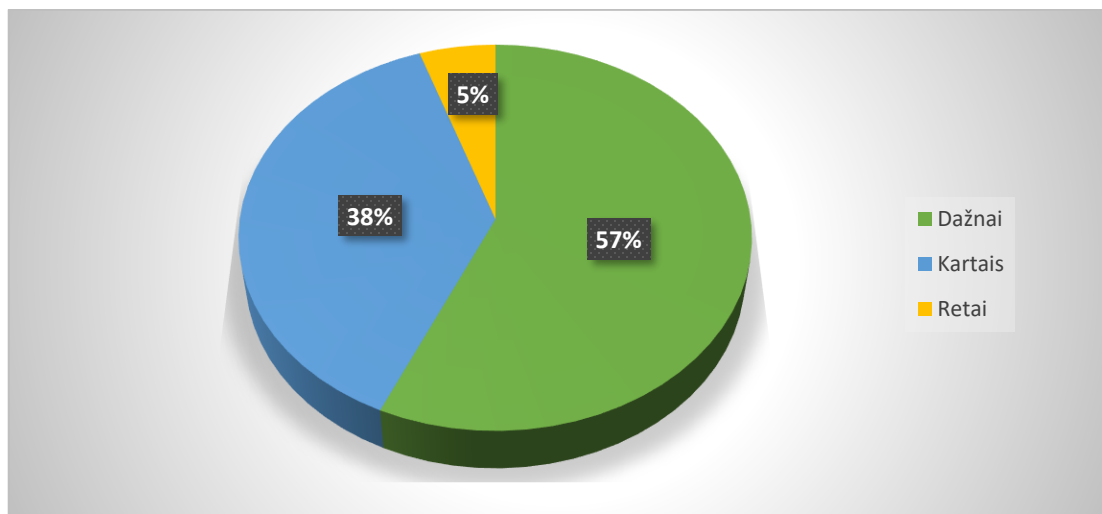
Požymis	Reikšmės	Dažnis	Sukauptasis dažnis	Dažnis procentais	Sukauptasis dažnis procentais
Lytis	Vyras	128	128	32	32
	Moteris	272	400	68	100
Amžius	15 - 19	108	108	27	27
	20 - 29	152	260	38	65
	30 - 39	65	325	16,25	81,25
	40 - 49	43	368	10,75	92
	50 - 59	15	383	3,75	95,75
	60 - 69	10	393	2,5	98,25
	>70	7	400	1,75	100
Gyvenamoji vieta	Miestas	315	315	78,75	78,75
	Miestelis	53	368	13,25	92
	Kaimas	32	400	8	100
Išsilavinimas	Nebaigtas vidurinis	6	6	1,5	1,5
	Vidurinis	182	188	45,5	47
	Aukštesnysis	51	239	12,75	59,75
	Aukštasis	161	400	40,25	100
Pagrindinis užsiėmimas	Studentas/moksleivis	203	203	50,75	50,75
	Darbininkas	46	249	11,5	62,25
	Specialistas/tarnautojas	89	338	22,25	84,5
	Vadovas	27	365	6,75	91,25
	Pensininkas	15	380	3,75	95
	Namų šeimininkas	10	390	2,5	97,5
	Bedarbis	10	400	2,5	100

Iš apklausoje dalyvavusių 400 respondentų beveik 2/3 buvo moterys (68 proc.), 1/3 - vyrai (32 proc.). Tyrimo metu aktyviausi buvo Y (gim. 1980 – 2000 m.) ir Z (gim. po 2000 m.) kartų atstovai (sukauptas dažnis 81,25 proc.), kurie, remiantis KANTAR Digital tyrimų (2019), naudojami Facebook daugiausiai (atitinkamai 80 ir 90 proc.). Didžioji dauguma apklaustųjų gyvena mieste (78,75 proc.), 1/5 - kaime arba miestelyje (21,25 proc.). Beveik 86 proc. respondentų nurodė, kad turi vidurinę (45,5 proc.) arba aukštąją (40,25 proc.) išsilavinimą. Apklausoje daugiausia dalyvavo studentai (moksleiviai) – 50,75 proc., specialistai (tarnautojai) – 22,55 proc. ir darbininkai – 11,5 proc.

## 5.2. Respondentų netikrų naujienų bei jų sklaidos kanalų suvokimas

Tyrimo metu buvo siekiama išsiakinti respondentų bendrą supratimą apie netikras naujienas ir jų sklaidos kanalus: kaip auditorija geba atpažinti netikrą informaciją, kokiais būdais ją gauna ir ar prisideda prie jos platinimo.

Į klausimą „Kaip dažnai atpažįstate melagingą informaciją/naujienas?“ 57 proc. respondentų atsakė, kad melagingą informaciją atpažįsta dažnai, 38 proc. – kartais ir tik 5 proc. – retai (žr. 23 pav.):

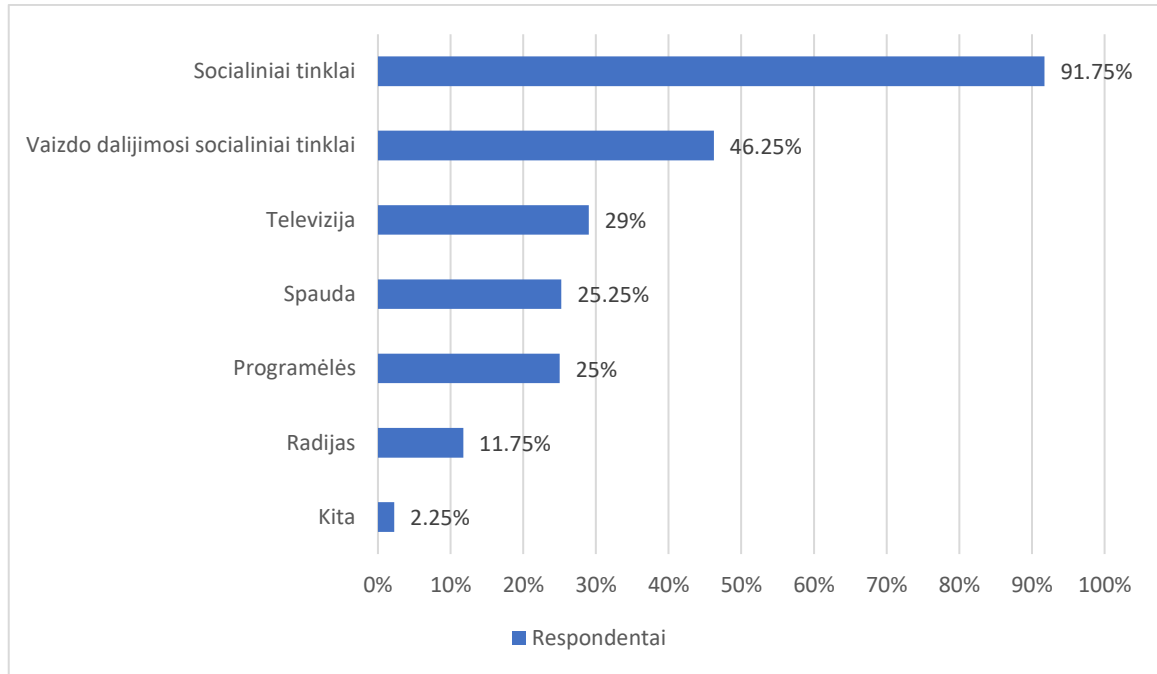


23 pav. Melagingos informacijos/naujienų atpažinimo dažnumas (proc.)

Įvertinus melagingos informacijos/naujienų atpažinimo dažnumą, buvo nustatyti statistiškai reikšmingi skirtumai (kai  $p < 0,05$ ) taip vyrų ir moterų ( $\chi^2 - 11,860$ ,  $p = 0,003$ ), įvairaus amžiaus grupių ( $\chi^2 - 26,014$ ,  $p = 0,011$ ) ir skirtingus užsiėmimus turinčių ( $\chi^2 - 35,200$ ,  $p = 0,001$ ) respondentų atsakymų. Paaiškėjo, kad dažniausiai netikras naujienas atpažįsta vyrai – 68 proc., asmenys, kurie priklauso 20 – 29

metų amžiaus grupei – 36,1 proc., bei studentai (mokiniai) – 41,4 proc. Analizuojant skirtumus tarp kitų demografinių rodiklių statistiškai reikšmingų skirtumų nebuvo aptikta.

Atsakymai į klausimą „Kur daugiausiai pastebite netikras naujienas?“ pasiskirstė sekančiai (žr. 24 pav.):



**24 pav. Netikrų naujienų šaltiniai**

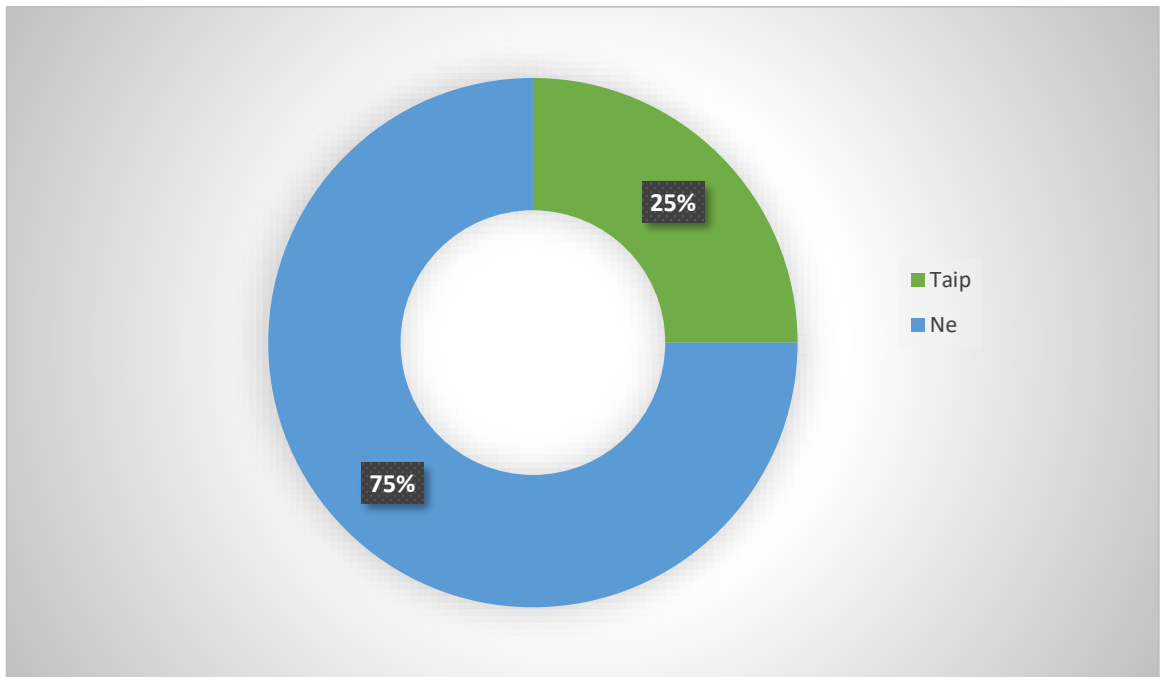
Net 91,75 proc. apklaustųjų netikras naujienas pastebi socialiniuose tinkluose (Facebook, Twitter, Instagram ir pan.), apie pusę (46,25 proc.) – vaizdo dalijimosi socialiniuose tinkluose (YouTube, Vimeo, Vevo ir pan.). Rečiau melagingos naujienos aptinkamos televizijoje (29 proc.), programėlėse (Telegram, Messenger, Viber ir pan.), spaudoje (po 25 proc.) ir radijo transliacijose (11,75 proc.). Atsakymą „Kita“ pasirinkę respondentai (2,25 proc.) nurodė, kad gauna netikras naujienas į paštą, per SMS žinutes arba tiesiogiai bendraujant su kitais žmonėmis.

Atlikus koreliacinę analizę buvo nustatyta kad:

- respondantai, kurie matė netikras naujienas socialiniuose tinkluose, dažniausiai nematė jas per televiziją ( $r = -0,231$ ,  $p < 0,001$ , silpnas neigiamas koreliacinis ryšis) arba spaudą ( $r = -0,121$ ,  $p = 0,016$ , labai silpnas neigiamas koreliacinis ryšis), arba negirdėjo per radiją ( $r = -0,116$ ,  $p = 0,020$ , labai silpnas neigiamas koreliacinis ryšis);
- matę per vaizdo dalijimosi socialinius tinklus, stebėjo netikrą informaciją ir per programėles ( $r = 0,206$ ,  $p < 0,001$ , silpnas teigiamas koreliacinis ryšis);

- užfiksavę netikras naujienas per televiziją, dažniausiai matė ir spaudoje ( $r = 0,462$ ,  $p < 0,001$ ) arba radijuje ( $r = 0,523$ ,  $p < 0,001$ ), o pastebėję spaudoje, greičiausiai girdėjo ir per radiją ( $r = 0,453$ ,  $p < 0,001$ ) – visur vidutinis teigiamas ryšis.

Į klausimą dėl dalijimosi netikromis naujienomis patirties, 25 proc. respondentų atsakė teigiamai (žr. 25 pav.):



**25 pav. Respondentų dalijimosi netikromis naujienomis patirtis**

Analizuojant duomenys, statistiškai reikšmingas skirtumas buvo pastebėtas atsakymų pasiskirstyme pagal išsilavinimą ( $\chi^2 - 13,309$ ,  $p = 0,004$ ): daugiausiai netikromis naujienomis dalijasi respondentai su aukštesniu išsilavinimu (45,1 proc.), mažiausiai – su aukštuoju (20,5 proc.). Taip pat statistiškai reikšmingas atsakymų skirtumas matomas tarp skirtingus pagrindinius užsiėmimus turinčių asmenų ( $\chi^2 - 14,290$ ,  $p = 0,027$ ): netikromis naujienomis labiausiai linkę dalintis darbininkai - 39,1 proc., mažiausiai – studentai (moksleiviai) - 20,2 proc., vadovai - 22,2 proc. bei specialistai (tarnautojai) - 23,6 proc. Statistiškai reikšmingas atsakymų skirtumas išryškėjo ir tarp įvairaus amžiaus grupių respondentų ( $\chi^2 - 26,177$ ,  $p < 0,001$ ). Pastebėta, kad kuo vyresni yra respondentai, tuo jie yra labiau linkę dalintis netikromis naujienomis: 15-39 metų respondentų, atsakiusių teigiamai dėl dalijimosi netikromis naujienomis, buvo 20,86 proc., o 40+ metų – 48,65 proc.

Siekiant išsiaiškinti tiriamųjų nuomonę apie tai, kas dažniausiai platina netikras naujienas, buvo paprašyta sureitinguoti pateiktus aktorius (1 - daugiausiai platina, 8 - mažiausiai). Gauti rezultatai yra atvaizduoti 13 lentelėje:

**13 lentelė. Respondentų nuomonė apie netikrų naujienų platintojus, dažnių lentelė**

	<b>1</b>	<b>2</b>	<b>3</b>	<b>4</b>	<b>5</b>	<b>6</b>	<b>7</b>	<b>8</b>
<b>Politinės partijos</b>	41	40	65	66	67	47	30	44
<b>Užsienio vyriausybės</b>	32	28	51	54	64	70	53	48
<b>Eiliniai piliečiai</b>	119	54	35	22	28	39	41	62
<b>Komercinės organizacijos</b>	42	38	77	59	55	52	37	40
<b>Žiniasklaida</b>	60	29	56	59	67	44	38	47
<b>Internetiniai troliai/botai</b>	201	23	11	14	14	11	13	113
<b>Tarptautinės organizacijos</b>	47	28	35	47	59	52	63	69
<b>Valstybės valdžios institucijos</b>	50	38	33	41	51	53	60	74

Iš pateikto reitingo (žr. 26 pav.), sudaryto remiantis 13 lentelė, matome, kad respondentai dažniausiai minėjo internetinius troliaus/botus kaip netikrų naujienų šaltinius, antra vieta atiteko eiliniams piliečiams, o trečia – komercinėms organizacijoms. Tuo tarpu valstybės valdžios institucijos, respondentų nuomone, netikras naujienas platina mažiausiai (žr. 26 pav.):



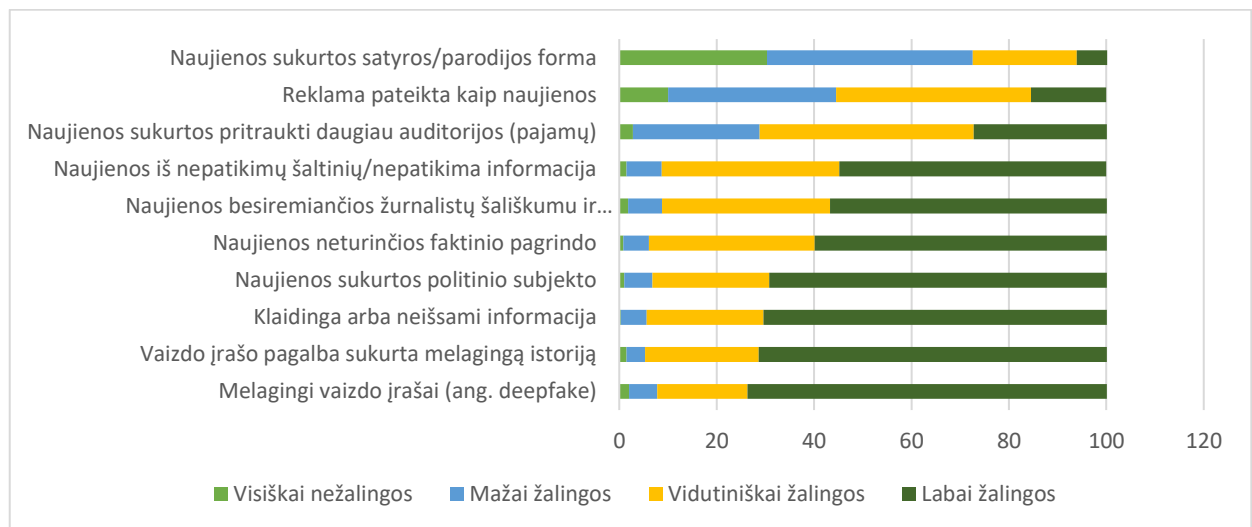
**26 pav. Netikrų naujienų platintojų reitingas**

Apibendrinant galima teigti, kad didžioji dauguma respondentų netikras naujienas atpažįsta pakankamai dažnai, o jauni, besimokantys asmenys, daugiausiai vyrai, yra atidesni šiuo klausimu. Taip pat galima teigti, kad pagrindinis netikrų naujienų šaltinis yra socialiniai tinklai. Tyrimo metu išsiaiškinta, kad 1/4 respondentų dalinasi netikromis naujienomis: statistiškai tai yra asmenys virš 40 metų, darbininkai, bei žmonės su aukštesniu išsilavinimu. Ir, patvirtindami *The Left in the European Parliament (2021)* pateiktą studiją, kad prie netikrų naujienų plėtros per socialinę žiniasklaidą ypač prisideda spartėjančios technologijos, tokios kaip robotai, respondentai įvardijo internetinius trolis/botus, kaip pagrindinį netikrų naujienų platinimo šaltinį.+

### 5.3. Respondentų požiūris į netikrų naujienų sklaidos grėsmę

Siekiant išsiaiškinti respondentų nuomonę apie netikrų naujienų poveikį bei kurias socialinio-politinio gyvenimo sritis jos labiausiai paliečia, respondentai buvo paprašyti atsakyti į kelis klausimus.

Analizuojant atsakymus į klausimą „Kokio rimtumo žalą atneša toliau išvardyti netikrų naujienų tipai?“, buvo sudarytos dažnių lentelės pagal kiekvieno tipo žalos lygį: visiškai nežalingos (1), mažai žalingos (2), vidutiniškai žalingos (3) ir labai žalingos (4) bei apskaičiuota moda (žr. 27 pav.):



27 pav. Skirtingų netikrų naujienų tipų daroma žala

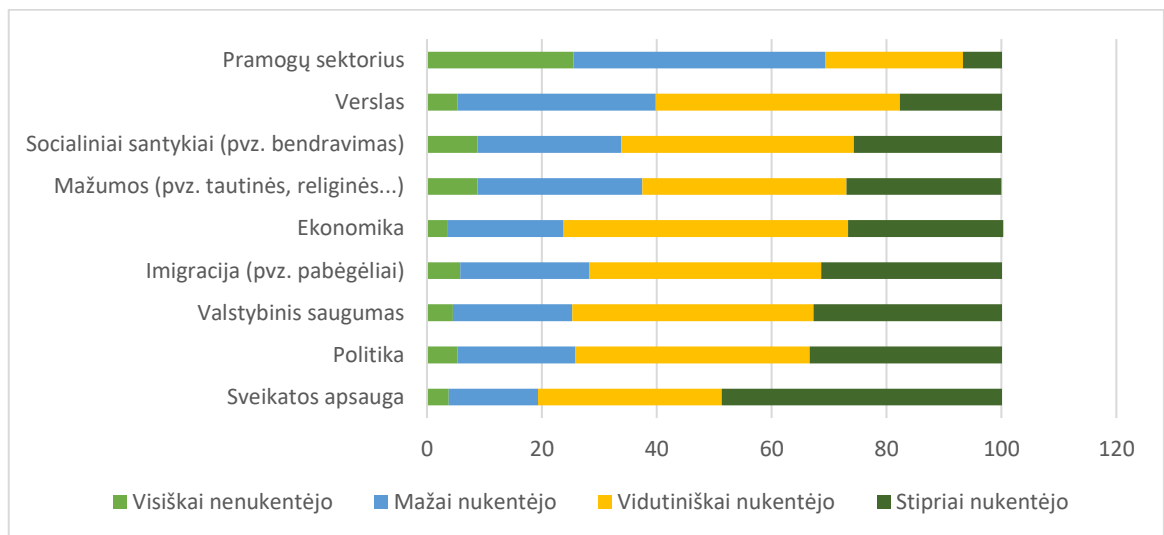
Atlikta analizė parodė, kad respondentai dažniausiai interpretuoja sekančius naujienų tipus kaip labai žalingus (moda 4 – labai žalingos):

- Melagingi vaizdo įrašai, sukurti panaudojant dirbtinį intelektą, kai yra tiksliai imituojami žmonių veidai, judesiai ir balsai (73,8 proc. respondentų);
- Naujienos, kai vaizdo ar vaizdo įrašo pagalba siekiama sukurti melagingą istoriją (71,5 proc.);
- Klaidinga arba neišsami informacija, kuri platinama siekiant manipuliuoti faktais bei suklaidinti (70,5 proc.);
- Naujienos sukurtos politinio subjekto, siekiant paveikti visuomenės nuomonę (69,3 proc.);
- Naujienos neturinčios faktinio pagrindo, bet pateiktos kaip tikra informacija (60 proc.);
- Naujienos sukurtos naudojant nepatikimą informaciją arba nepatikimus šaltinius (54,8 proc.);
- Naujienos, kurios remiasi žurnalistų šališkumu ir įsitikinimais, kai pateikti faktai gali būti iškreipti arba išgalvoti (56,8 proc.)

Kaip vidutiniškai žalingi naujienų tipai (moda 3 – vidutiniškai žalingi) dažniausiai buvo minimos naujienos, kurios yra specialiai sukurtos siekiant pritraukti daugiau svetainės lankytojų, padidinti svetainių reklamos pajamas (40 proc.) ir reklama pateikta kaip naujienos (44 proc.).

Mažai žalingos (moda 2 – mažai žalingos) respondentams atrodo naujienos sukurtos satyros/parodijos forma (42,3 proc.).

Analizuojant tiriamųjų atsakymus į klausimą „Kurios iš pateiktų sričių labiausiai nukentėjo nuo netikrų naujienų sklaidos per pastaruosius metus?“, buvo sudarytos dažnių lentelės pagal kiekvienos srities nukentėjimo lygį: visiškai nenukentėjo (1), mažai nukentėjo (2), vidutiniškai nukentėjo (3) ir labai nukentėjo (4) bei apskaičiuota moda (žr. 28 pav.).



**28 pav. Labiausiai nukentėjusios nuo netikrų naujienų sklaidos socialinio-politinio gyvenimo sritys**



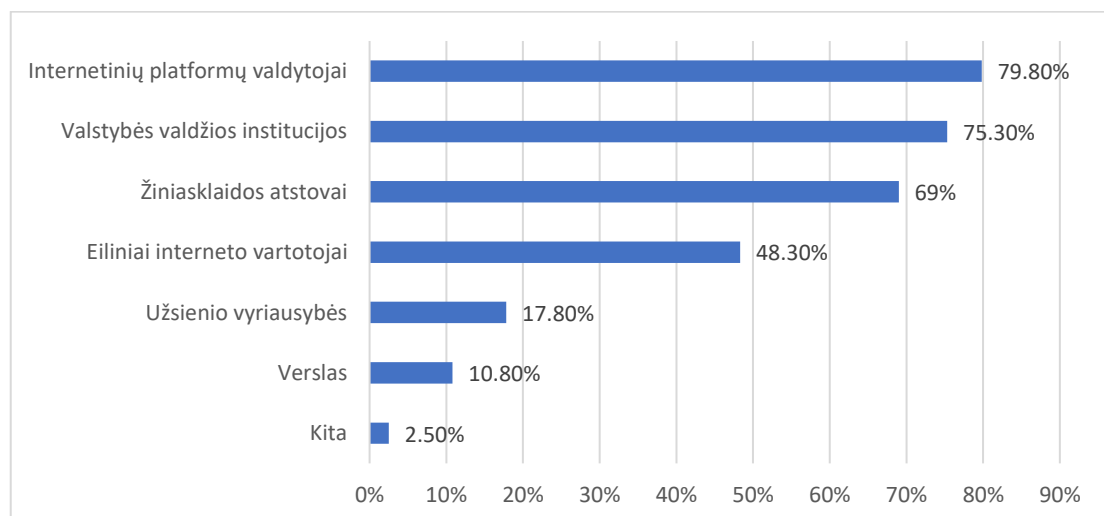
Atlikus analizę paaiškėjo, kad, daugumos respondentų nuomone (48,8 proc.), labiausiai nuo netikrų naujienų yra nekentėjusi sveikatos apsaugos sritis (mediana 4 – stipriai nukentėjo). Vidutiniškai nukentėjusiomis laikomos šios sritys (moda 3 – vidutiniškai nukentėjo): politika (40,8 proc.), valstybinis saugumas (42 proc.), imigracija (40,3 proc.), ekonomika (49,5 proc.), mažumos (35,5 proc.), socialiniai santykiai (40,5 proc.) ir verslas (42,5 proc.), o mažiausiai nukentėjo (moda 2 – mažai nukentėjo) – pramogų sektorius (43,5 proc.).

Apibendrinant galima teigti, kad, daugumos respondentų nuomone, nėra visiškai nežalingų netikrų naujienų tipų. Didžiausia žala, jų manymu, gali padaryti melagingi vaizdo įrašai, sukurti panaudojant dirbtinį intelektą - gilios klastotės (angl. deepfake), kas patvirtino Europos Parlamento (2021) studijoje pateiktus empirinio tyrimo rezultatus, kurie parodė, kad vien gilių klastotės buvimas skatina nepasitikėjimą bet kokia informacija, nesvarbu, ar ji yra teisinga, ar klaidinga. Kalbant apie socialinio-politinio gyvenimo sritys, daugumos tiriamųjų nuomone, labiausiai nuo netikrų naujienų sklaidos yra nukentėjusi sveikatos apsauga, kas yra visiškai logiška neseniai vykusios COVID-19 pandemijos kontekste.

#### 5.4. Respondentų priemonių netikrų naujienų sklaidai sumažinti vertinimas

Respondentų supratimui apie aktorius, kurie turėtų būti atsakingi už netikrų naujienų sklaidos valdymą bei apie priemones, kuriomis ši tikslą galima būtų pasiekti, kiek valstybės mastu, tiek ir asmeniškai, ištirti buvo pateikti trys klausimai.

Atsakymai į pirmąjį trečio bloko klausimą „Kas turi būti atsakingas už netikrų naujienų sklaidos sustabdymą?“, apskaičiavus jų dažnius, pasiskirstė taip (žr. 29 pav.):



29 pav. Aktoriai atsakingi už netikrų naujienų sklaidos valdymą

Iš 27 paveikslo matome, kad didžioji dauguma respondentų pasirinko trys aktorius: Internetinių platformų valdytojus (79,8 proc.), valstybės valdžios institucijas (75.3 proc.) ir žiniasklaidos atstovus, kurie, jų nuomone, turėtų rūpintis netikros naujienų sklaidos valdymu. Tiriamieji, pasirinkę atsakymą „Kita“, paminėjo tokius variantus: „turi būti atsakingą specializuota institucija“, „visi paminėti variantai“, „pats žmogus“, „niekas neturi valdyti“ ir „reikia kompleksinio sprendimo“.

Tarp atsakymų buvo nustatyta silpna teigiama koreliacija: vartotojai pažymėję vieną variantą, tikėtina, pasirinkdavo ir kitą:

- valstybės valdžios institucijas ir eilinius interneto vartotojus ( $r = 0,2$ ,  $p < 0,001$ ) arba verslą ( $r = 0,612$ ,  $p = 0,001$ ), arba užsienio vyriausybės ( $r = 0,191$ ,  $p < 0,001$ );
- eilinius interneto vartotojus ir žiniasklaidos atstovus ( $r = 0,11$ ,  $p = 0,028$ ) arba verslą ( $r = 0,198$ ,  $p < 0,001$ );
- internetinių platformų valdytojus ir užsienio vyriausybes ( $r = 0,108$ ,  $p = 0,31$ );
- žiniasklaidos atstovus ir verslą ( $r = 0,145$ ,  $p = 0,004$ );
- verslą ir užsienio vyriausybes ( $r = 0,451$ ,  $p < 0,001$ ).

Siekiant išsiaiškinti kokios priemonės, respondentų nuomone, yra efektyviausios kovoje su netikrų naujienų sklaida, buvo atlikta faktorinė analizė. Duomenų tinkamumas faktorinei analizei įvertinti buvo apskaičiuotas Kaizerio–Mejerio–Olkinio (KMO) matas, kuris mūsų atveju yra lygus 0,836. Interpretavus šią reikšmę paaiškėjo, kad duomenys gerai tinka analizei.

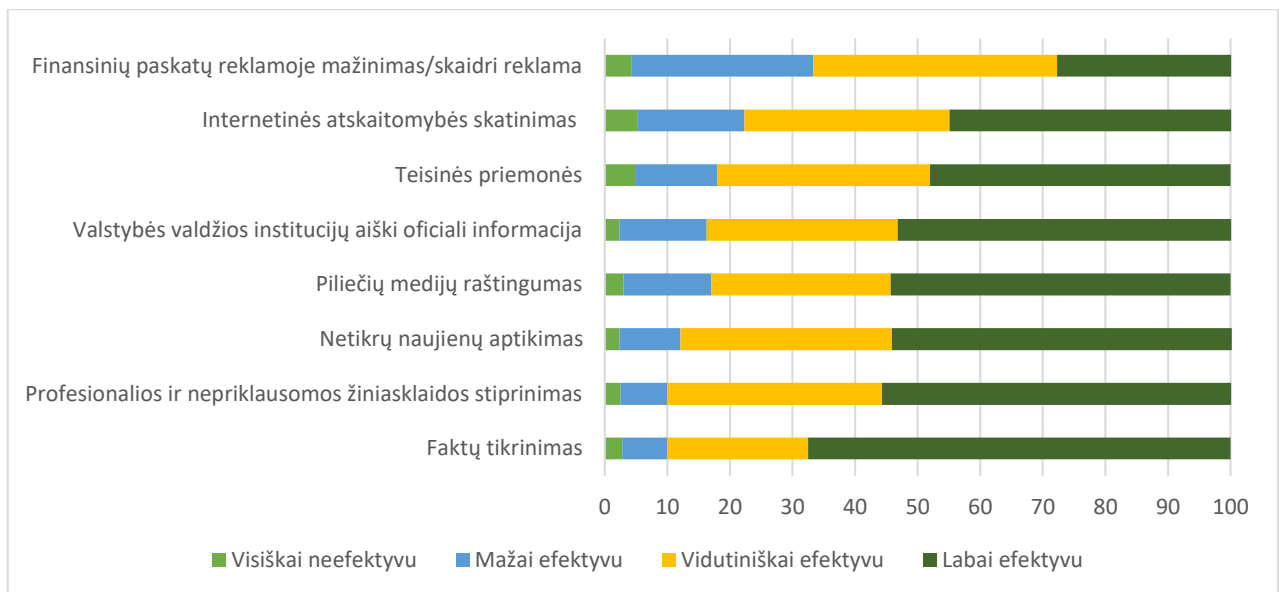
#### 14 lentelė. Kovos su netikromis naujienomis priemonių faktorinės analizės rezultatai

Priemonės	Faktoriai	
	1	2
Piliečių medijų raštingumas	0,812	
Faktų tikrinimas	0,677	
Profesionalios ir nepriklausomos žiniasklaidos stiprinimas	0,669	
Netikrų naujienų aptikimas	0,650	
Teisinės priemonės		0,761
Internetinės atskaitomybės skatinimas		0,707
Finansinių paskatų reklamoje mažinimas/skaidri reklama		0,625
Valstybės valdžios institucijų aiški oficiali informacija		0,574
Bendrosios dispersijos proc. (viso 55%)	42,277	12,712

Iš 14 lentelės matome, kad analizės metu buvo išskirti du faktoriai:

1. „*Minkštosios*“ (*angl. soft*) priemonės, kurioms priskirti piliečių medijų raštingumas, faktų tikrinimas, profesionalios ir nepriklausomos žiniasklaidos stiprinimas ir netikrų naujienų aptikimas (faktorinės apkrovos  $>0,64$ ).
2. „*Griežtosios*“ (*angl. hard*) priemonės: teisinės priemonės, internetinės atskaitomybės skatinimas, finansinių paskatų reklamoje mažinimas/skaidri reklama ir valstybės valdžios institucijų aiški oficiali informacija (faktorinės apkrovos  $>0,57$ ).

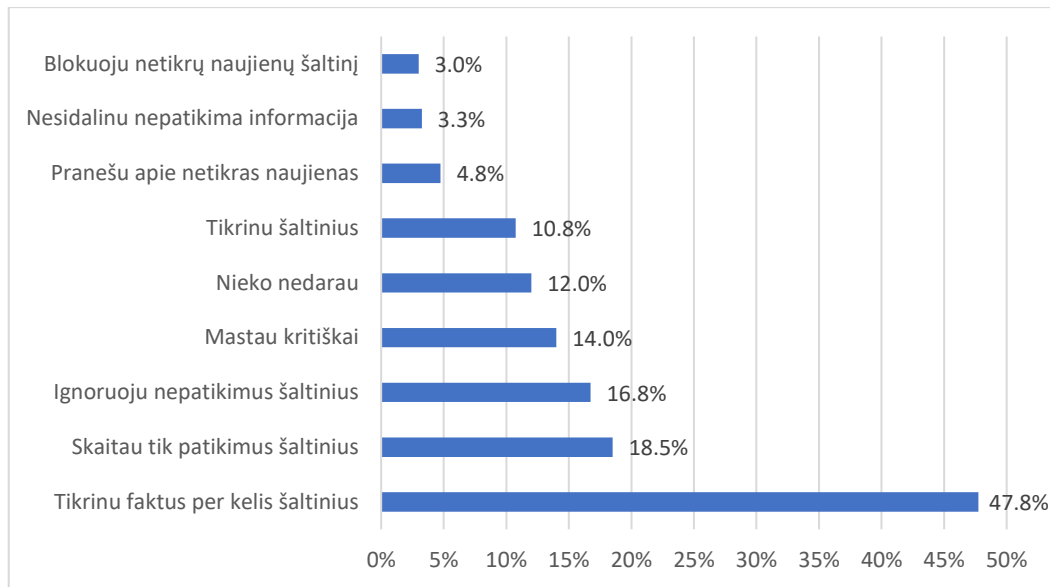
Faktorinės analizės rezultatus vaizdžia iliustruoja grafikas, sudarytas respondentų atsakymus interpretavus į dažnių lenteles (žr. 30 pav.):



**30 pav. Netikrų naujienų sklaidos valdymo priemonių efektyvumas**

Daugumos respondentų nuomone, pati efektyviausia priemonė yra faktų tikrinimas (67,5 proc.), o mažiausią efektą turi priemonės susijusios su reguliavimu: finansinių paskatų reklamoje mažinimas/skaidri reklama - surinko tik 27,8 proc. balsų.

Apklausa pabaigoje respondentų buvo pasiteirauta, kokias būdais jie asmeniškai apsisaugo nuo netikrų naujienų sklaidos. Kadangi klausimas yra atviro tipo, Excel pagalba buvo atlikta atsakymų turinio analizė, kurios metu išryškėjo 9 kategorijos, buvo sudarytos dažnių lentelės ir rezultatai pavaizduoti grafiškai (žr. 31 pav.):



**31 pav. Respondentų netikrų naujienų valdymo būdai**

Tyrimo rezultatai parodė, kad respondentai siekiant apsaugoti save nuo netikros informacijos dažniausiai tikrina naujienas per kelis šaltinius (47,8 proc.), apie 1/5 tvirtina, kad gauna informacija tik iš patikimų šaltinių (18,5 proc.), panašus skaičius respondentu sako, kad ignoruoja nepatikimus šaltinius (16,8 proc.), masto kritiškai (14 proc.) arba apskritai nieko nedaro (12 proc.). Maža dalis respondentų praneša apie netikras naujienas (4,8 proc.), nesidalina nepatikimą informacija (3,3 proc.) arba visai blokuoja (3 proc.).

Atlikus koreliacinę analizę paaiškėjo, kad tarp atsakymų kategorijų yra silpnas arba labai silpnas neigiamas koreliacinis ryšis, bei vienas atvejis, kai ryšis yra silpnas teigiamas:

- respondentai, kurie tikrina šaltinius, dažniausiai nesako, kad skaito tik patikimus šaltinius ( $r = -0,103$ ,  $p = 0,04$ ) arba kad ignoruoja nepatikimus šaltinius ( $r = -0,156$ ,  $p = 0,002$ ) arba nedaro nieko ( $r = -0,128$ ,  $p = 0,010$ ) – visur labai silpna neigiama koreliacija;
- tiriamieji, kurie yra linkę tikrinti faktus per kelis šaltinius, dažniausia nenurodė, kad skaito tik patikimus šaltinius ( $r = -0,223$ ,  $p < 0,001$ , silpna neigiama koreliacija) arba kad ignoruoja nepatikimus šaltinius ( $r = -0,308$ ,  $p < 0,001$ , silpna neigiama koreliacija), arba kad praneša apie netikras naujienas ( $r = -0,119$ ,  $p = 0,017$ , labai silpna neigiama koreliacija), arba kad blokuoja netikrų naujienų šaltinį ( $r = -0,139$ ,  $p = 0,005$ , labai silpna neigiama koreliacija);
- skaitantys tik patikimus šaltinius dažniausiai nepažymėjo, kad masto kritiškai ( $r = -0,099$ ,  $p = 0,47$ , labai silpna neigiama koreliacija) arba kad nedaro nieko ( $r = -0,176$ ,  $p < 0,001$ , labai silpna

neigiama koreliacija), bet dažniausiai teigdamo, kad ignoruoja nepatikimus šaltinius ( $r = 0,114$ ,  $p = 0,023$ , labai silpna teigiama koreliacija);

- mąstantis kritiškai dažniausiai netvirtindavo, kad nieko nedaro ( $r = -0,149$ ,  $p = 0,003$  labai silpna neigiama koreliacija), kaip ir ignoruojantis nepatikimus šaltinius ( $r = -0,145$ ,  $p = 0,004$  labai silpna neigiama koreliacija).

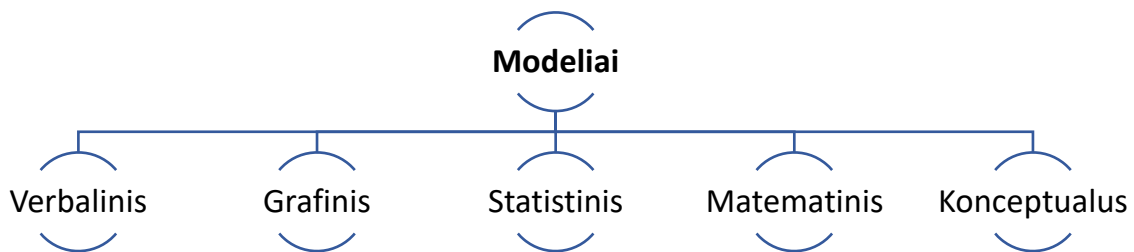
Apibendrinant galima teigti, kad kaip bebūtų paradoksalu, dauguma respondentų mano, kad už netikrų naujienų sklaidos valdymą turi atsakyti internetinių platformų valdytojai, valstybės valdžios institucijos ir žiniasklaidos atstovai, nors apklaustųjų nuomone, pačios efektyviausios priemonės yra „minkštosios“, t.y. nepalankiai žiūrima į teisinę problemos reguliavimą. Tuo tarpu patys, kai piliečiai, atsakomybę linkę perkelti - piliečių medijų raštingumas tik 5 vietoje tarp efektyvių priemonių ir dalis respondentų nesiima jokių veiksmu.

## 6. MODELIO KONSTRAVIMAS

### 6.1. Modeliavimo metodologija

Atlikus mokslinės literatūros ir dokumentų analizes, įvertinus pasaulio šalių patirtį bei interpretavus Lietuvos socialinių tinklų auditorijos apklausos rezultatus, naudinga sukurti *Netikrų naujienų sklaidos valdymo modelį*.

Anot Bilevičienės ir Jonušausko (2011), modelis yra abstrakti konstrukcija, kuria siekiama parodyti atskiras realybės bruožus. Modeliavimas naudojamas tada, kai originalas yra sudėtinga sistema arba jos tiesioginis tyrimas yra neįmanomas (Lukjanec, 2019). Dažniausiai skiriami penki modelių tipai (žr. 32 pav.):



Šaltinis: sudaryta pagal Bilevičienę ir Jonušauską, 2011

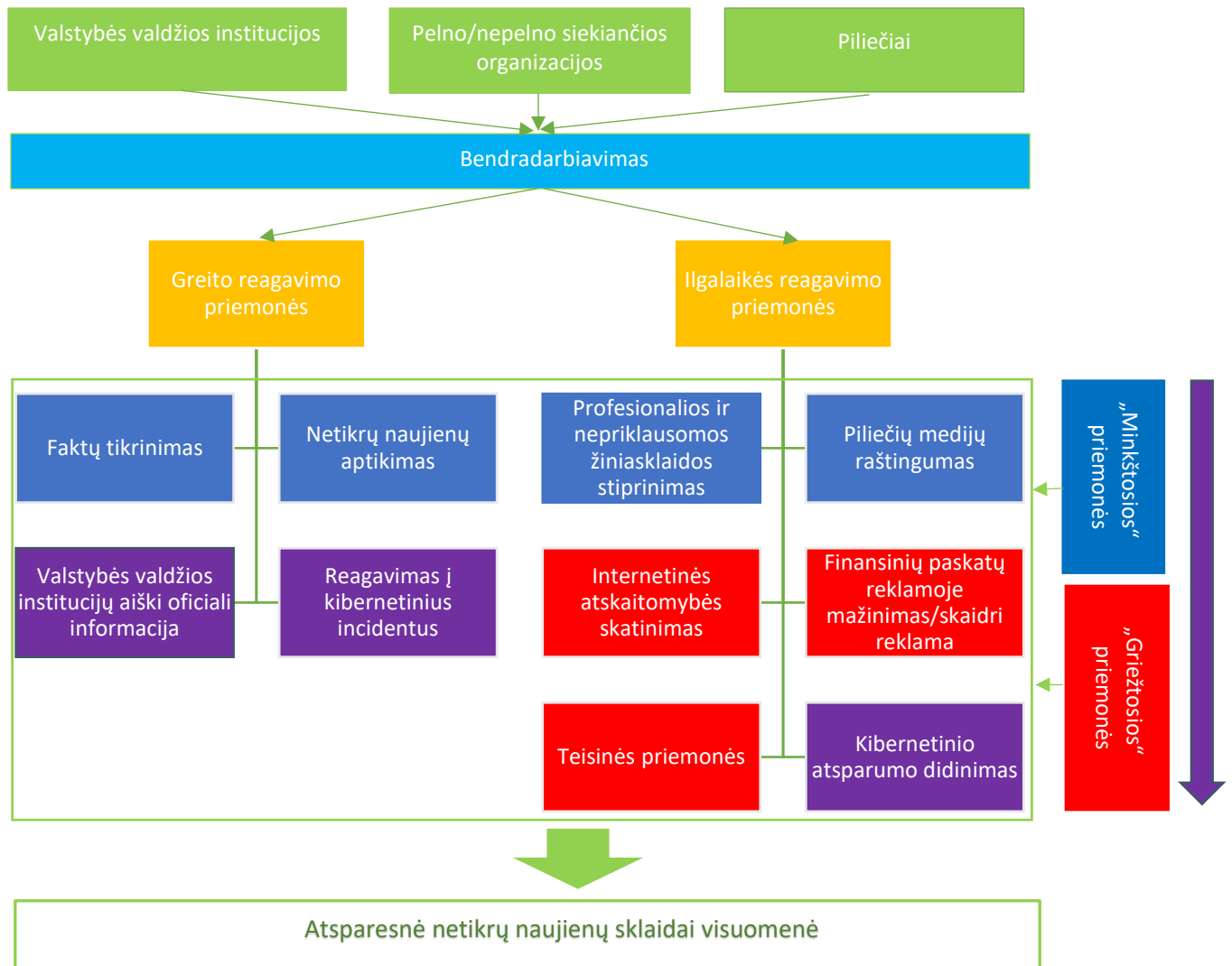
### 32 pav. Modelių tipai

*Konceptualus modelis*, kuris bus konstruojamas magistro baigiamajame darbe, „yra vaizdinis metodas (diagrama), vaizduojantis priežastinius ryšius tarp veiksnių (faktorių), kurie, tyrėjo manymu, yra reikšmingi nagrinėjamai problemai ar objektui“ (Bilevičienė ir Jonušauskas, 2011, p. 11) .

Modelis tyrimuose gali atlikti tris pagrindines funkcijas: prognozinę, imitacinę ir projekcinę. Mūsų atveju tai bus *projektinė* funkcija, kuri suteikia galimybę į objektą, reiškinių ar procesą įtraukti iš anksto nustatytas savybes, kurias įgyvendinus bus pasiektas teigiamas rezultatas (Gerasimov, Drobysheva, Zlobina, Nizhegorodov ir Terechova, 2018).

## 6.2. Modelio analizė

Remiantis mokslinę literatūrą, Lietuvos ir pasaulio patirties analize bei empirinio kiekybinio tyrimo rezultatais buvo sukonstruotas modelis (žr. 33 pav.), kurio pagrindinis tikslas yra sustiprinti Lietuvos atsparumą netikrų naujienų sklaidai.



33 pav. Netikrų naujienų sklaidos valdymo modelis

Analizuojant mokslinę literatūrą bei nagrinėjant pasirinktų pasaulio šalių patirtį paaiškėjo, kad pagrindinės veikėjos, kurios vienaip ar kitaip daro poveikį valdant netikrų naujienų sklaidą, yra valstybės valdžios institucijos, įvairios organizacijos, tiek ir nepelno siekiančios, bei patys šalies piliečiai.

Sėkmingam netikrų naujienų sklaidos problemos sprendimui yra būtinas įvairiapusis bendradarbiavimas tarp paminėtų veikėjų visuose lygiuose (pvz. valstybės valdžios institucija inicijuoja periodinius medijų raštingumo mokymus, kurios vykdo tokias paslaugas teikianti įmonė, o piliečiai, savo ruožtu, aktyviai dalyvauja procese).

Modelyje išskiriami du reagavimo į netikras naujienas vektoriai, žiūrint iš trumpalaikės ir ilgalaikės perspektyvos: ar problemą reikia spręsti čia ir dabar, „gesinti gaisrą“ (pvz. įsilaužta į valstybės institucijos internetinį puslapį ir skleidžiama melaginga informacija), arba veikti preventyviai, siekiant, kad grėsmingos situacijos būtų išvengta (pvz. atliekamos svetainės pažeidžiamumo analizės ir šalinami trūkumai), arba kad jos žalingi padariniai būtų minimalūs (pvz. operatyviai el. erdvėje aptiktos netikros naujienos greitai pašalinamos – melaginga informacija pasiekia tik mažą ratą žmonių, o jeigu auditorija yra dar ir raštinga medijų atžvilgiu – padaryta žala yra minimali arba jos visai nėra). Nuo reikalingo reagavimo greičio priklauso ir priemonių kompleksas, kurį reikia pasirinkti konkrečiai situacijai išspręsti.

Kiekybinio tyrimo rezultatų analizės metu išryškėjo, kad priemonės skirtos kovai su netikromis naujienomis skiriasi pagal pobūdį – jos gali būti „minkštosios“ arba „griežtosios“. Remiantys kiekybinio tyrimo rezultatais, respondentai palankiau priima „minkštąsias“ priemones ir mano, kad jos yra efektyvesnės, kadangi „griežtosios“ priemonės respondentams asocijuojasi su apribojimais, cenzūra ir „minkštųjų“ priemonių efektyvumą patvirtina ir pasirinktų pasaulio šalių patirties analizė: Suomija yra ta Europos šalis, kuri yra mažiausiai jautri netikrų naujienų atžvilgiu. Jos pagrindinis „ginklas“ yra labai stiprus medijų raštingumo mokymų taikymas. Todėl modelyje siūloma didesnę akcentą dėti į „minkštąsias“ priemones.

Atsižvelgiant į tai, kad gyvename spartėjančių technologijų amžiuje ir didžiąją dalį įvairios kokybės informacijos gauname iš interneto, galima teigti, kad netikros naujienos yra kibernetinė rizika, kas patvirtino ir mokslinės literatūros analizę. Todėl į modelį buvo įtrauktos ir priemonės susijusios su kibernetinių saugumu. Tokia būtinybė atskleidė ir apklausos rezultatai - dauguma respondentų mano, kad didžiausią žalą gali padaryti gilios klastotės (angl. deepfake), o pagrindinį netikrų naujienų platinimo šaltinis yra internetiniai troliai/botai.

Apibendrinant galima teigti, kad sukonstruotas netikrų naujienų sklaidos valdymo modelio stiprioji pusė yra kompleksiškas, kuris apima visas suinteresuotas šalis, bei parodo kokios priemonės kokioje situacijoje yra efektyvesnės. Silpnoji pusė – realiame gyvenime yra problematiška užtikrinti pakankamo lygio visų šalių bendradarbiavimą bei kad priemonių taikymas būtų tęstinis.



## IŠVADOS

1. Atskleista netikrų naujienų sąvokų įvairovė parodė, kad nėra vieno apibrėžimo šiai problemai išreikšti, kiekvienas autorius pabrėžia vieną ar kitą aspektą formuluodamas šio reiškinio apibūdinimą, tačiau yra nemažai sąlyčio taškų tarp skirtingų apibrėžimų, pagal kurios galima sudaryti bendrą vaizdą. Teoriškai yra išskiriami keli netikrų naujienų tipai, kurie turi vienodą prigimtį, bet skiriasi pagal turinį ir poveikį, kuris daugiausiai yra juntamas ekonomikos bei politikos srityse. Paaiškėjo, kad melagingos informacijos yra neįmanoma ignoruoti, kadangi ji yra sklaidoma visais įmanomais kanalais, iš kurių pats populiariausias yra socialiniai tinklai. Mokslinėje literatūroje yra nagrinėjami skirtingi kovos su netikromis naujienomis būdai, kiek pagal paskirtį ir veikimo būdą, tiek pagal atlikėją – yra labai svarbu kiekvienam atvejui pritaikyti labiausiai tinkančias priemones.
2. Vertinant netikrų naujienų sklaidos valdymo priemones, kurios buvo atskleistos mokslinės literatūros analizės metu, išryškėjo, kad pasirinktuose šalyse taikytinos priemonės dalinai priklauso nuo pačios šalies ypatumų. Teisinės priemonės yra labiau paplitusios šalyse, kur yra pakankamai stipriai išreikšta cenzūra, nors COVID-19 kontekste daugiau šalių pradėjo svarstyti apie šios priemonės įvedimo būtinumą. Logiška, kad tos pačios šalys netaiko ir profesionalios ir nepriklausomos žiniasklaidos ir žurnalistikos stiprinimo priemones. Faktų tikrinimo, netikrų naujienų aptikimo, medijų raštingumo ir strateginės komunikacijos priemonės naudoja beveik visos tiriamos šalys. Svarbu paminėti, kad stipriausiomis netikrų naujienų sklaidos valdymo atžvilgiu yra šalys, kurių pagrindinis kovos įrankis yra piliečių medijų raštingumas. Finansinių paskatų reklamoje mažinimo ir internetinės atskaitomybės skatinimo priemonės nėra labai populiarios, kadangi jos liečia reguliavimą.
3. Atsižvelgiant į tai, kad 88 proc. 16–74 metų amžiaus gyventojų Lietuvoje naudojami internetu ir jų pagrindinis netikrų naujienų šaltinis yra socialiniai tinklai, bei kad bendras Lietuvai priešiškos informacinės veiklos atvejų skaičius nuo 2017 iki 2021 metų išaugo beveik 56%, galima daryti prielaidą, kad netikrų naujienų problema yra opi. Problemai suvaldyti yra taikoma dauguma mokslinės literatūros šaltinių nurodytų priemonių, bet finansinių paskatų reklamoje mažinimo arba internetinės atskaitomybės skatinimo pastangų beveik nėra. Taip pat stebima nevienareikšmė situacija medijų raštingumo srityje: vykdoma trumpalaikė, daugiau projektinė veikla.
4. Kokybinio tyrimo metu išryškėjo, kad respondentai netikras naujienas atpažįsta pakankamai dažnai, bet tuo pačiu net ketvirtadalis dalinasi nepatikima informacija. Atliktas tyrimas patvirtino

mokslinėje literatūroje ir antrinėse statistinėse duomenyse pateiktą informaciją, kad pagrindinis netikrų naujienų šaltinis yra socialiniai tinklai, kur prie netikrų naujienų plėtros aktyviai prisideda internetiniai troliai/botai. Taip pat galima teigti, kad, dauguma respondentų nuomone, nėra visiškai nežalingų netikrų naujienų tipų, bet daugiausia žalos gali padaryti gilios klastotės (angl. deepfake). Tyrimo metu respondentai labiausiai pažeidžiama grandimi nurodė sveikatos apsauga, kadangi COVID-19 metų visame pasaulyje buvo sukilusi didžiulė netikrų naujienų banga. Dauguma tiriamųjų mano, kad už netikrų naujienų sklaidos valdymą turi atsakyti internetinių platformų valdytojai, valstybės valdžios institucijos ir žiniasklaidos atstovai, eiliniams interneto vartotojams skirdami tik 5 vietą. Pagrindinės priemonės, kurios vartotojų manymu būtų efektyviausios kovojant su netikromis naujienomis, yra „minkštosios“, tai yra neteisinės. Iškelta hipotezė, kad *Lietuvoje yra nepakankamas netikrų naujienų sklaidos valdymas* pasitvirtino iš dalies, kadangi daugumą priemonių yra taikoma, bet ir yra taisytinų spragų.

5. Atlikus mokslinės literatūros, užsienio šalių ir Lietuvos patirties bei tyrimo duomenų analizę buvo sukonstruotas netikrų naujienų sklaidos valdymo modelis. Modelyje pateiktos pagrindinės suinteresuotosios šalys, kurios turi glaudžiai bendradarbiauti siekiant valdyti netikrų naujienų sklaidą bei priemonės kuriomis galima šį rezultatą pasiekti. Priemonės savo ruožtu yra skirstomos į greito ir ilgalaikio reagavimo, kurios taikomos priklausomai nuo konkrečios situacijos. Taip pat išskiriamos „minkštosios“ bei „griežtosios“ priemonės, teikiant pirmenybę „minkštosioms“. Modelio taikymas turi užtikrinti stipresnę Lietuvos atsparumą netikroms naujienoms.

## PASIŪLYMAI

1. Netikrų naujienų sklaidos valdymo priemonės naudoti kompleksiskai, atsižvelgus į konkretų atvejį parinkti labiausiai tinkantį priemonių rinkinį.
2. Skatinti bendradarbiavimą tarp suinteresuotų šalių: rengti susitikimus, seminarus, konferencijas ir pan.
3. Skatinti piliečių domėjimąsi medijų raštingumo mokymais, ugdyti atsakingą, sąžiningą visuomenę.
4. Vystyti medijų raštingumo mokymų sistemą, kad nebūtų apsiribota tik projektine veikla: procesas turi būti tęstinis.
5. Užtikrinti nusikalstamų veikų kibernetinėje erdvėje prevenciją, užkardymą ir tyrimą hibridinių griesimų kontekste.
6. Taikyti aktyviau „minkštąsias“ kovos su netikrų naujienų plėtra priemones, kadangi „griežtosios“ priemonės gali būti priimtose kaip „cenzūra“ ir sulaukti neigiamos reakcijos visuomenėje, kas atsilieps jų efektyvumui.
7. Adaptuoti kitų šalių gerąją patirtį: bendradarbiauti tarptautiniu lygiu.
8. Skatinti dirbtinio intelekto plėtra Lietuvoje. Remti mokslininkus bei *start-up* įmones, kurios dirba šioje srityje.

## LITERATŪRA

1. Allcott, H., & Gentzkow, M. (2017). Social Media and Fake News in the 2016 Election. *Journal of Economic Perspectives*, 31(2), 211–236. <https://doi.org/10.1257/jep.31.2.211>
2. Amazeen, M. A. (2020). Journalistic interventions: The structural factors affecting the global emergence of fact-checking. *Journalism*, 21(1), 95–111. <https://doi.org/10.1177/1464884917730217>
3. Apuke, O. D., & Omar, B. (2021). Fake news and COVID-19: Modelling the predictors of fake news sharing among social media users. *Telematics and Informatics*, 56, 1-16. <https://doi.org/10.1016/j.tele.2020.101475>
4. Baade, B. (2018). Fake News and International Law. *European Journal of International Law*, 29(4), 1357-1376. <https://doi.org/10.1093/ejil/chy071>
5. Baptista, J. P., & Gradim, A. (2022). A Working Definition of Fake News. *Encyclopedia*, 2(1), 632-645. <https://doi.org/10.3390/encyclopedia2010043>
6. Bauer, F., & Wilson, K. L. (2022). Reactions to China-linked Fake News: Experimental Evidence from Taiwan. *The China Quarterly*, 249, 21–46. <https://doi.org/10.1017/S030574102100134X>
7. Belova, G., & Georgieva, G. (2018). Fake News as a Threat to National Security. *International Conference Knowledge-based organization*, 24(1), 19-22. <https://doi.org/10.1515/kbo-2018-0002>
8. Bölükbaşı, A., & Mohammed, M. (2020). Siber Uzay Çağında Demokrasi ve Yalan Haberler. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (SKAD)*, 6(13), 1–38. <https://doi.org/10.25306/skad.840453>
9. Botha, J., & Pieterse, H. (2020). Fake news and deepfakes: A dangerous threat for 21st century information security. *ICCWS 2020 15th International Conference on Cyber Warfare and Security*, 57. Prieiga per internetą: [https://www.researchgate.net/publication/341454354\\_Fake\\_News\\_and\\_Deepfakes\\_A\\_Dangerous\\_Threat\\_for\\_21st\\_Century\\_Information\\_Security](https://www.researchgate.net/publication/341454354_Fake_News_and_Deepfakes_A_Dangerous_Threat_for_21st_Century_Information_Security)
10. Brandtzaeg, P. B., Følstad, A., & Chaparro Domínguez, M. Á. (2018). How Journalists and Social Media Users Perceive Online Fact-Checking and Verification Services. *Journalism Practice*, 12(9), 1109–1129. <https://doi.org/10.1080/17512786.2017.1363657>
11. Brogi, E. & Bleyer-Simon, K. (2021). Disinformation in the Perspective of Media Pluralism in Europe – the role of platforms. *Conference: Perspectives on Platform Regulation*, 531–547. <https://doi.org/10.5771/9783748929789-531>

12. Buckingham, D. (2019). Teaching media in a ‘post-truth’ age: Fake news, media bias and the challenge for media/digital literacy education. *Culture and Education*, 31(2), 213–231. <https://doi.org/10.1080/11356405.2019.1603814>
13. Caramancion, K. M. (2020). An Exploration of Disinformation as a Cybersecurity Threat. *2020 3rd International Conference on Information and Computer Technologies (ICICT)*, 440–444. <https://doi.org/10.1109/ICICT50521.2020.00076>
14. Čepienė, A. & Vaitiekienė, N. (2018). Studentų profesinės praktikos organizavimo proceso kolegijoje analizė. *Mokslo taikomieji tyrimai Lietuvos kolegijose*, 14, 53–62. Prieiga per internetą: <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2018~1568612299671/>
15. Collins, B., Hoang, D. T., Nguyen, N. T., & Hwang, D. (2021). Trends in combating fake news on social media – a survey. *Journal of Information and Telecommunication*, 5(2), 247–266. <https://doi.org/10.1080/24751839.2020.1847379>
16. Dame Adjin-Tettey, T. (2022). Combating fake news, disinformation, and misinformation: Experimental evidence for media literacy education. *Cogent Arts & Humanities*, 9(1), 1-17. <https://doi.org/10.1080/23311983.2022.2037229>
17. de Lima Salge, C. A., & Berente, N. (2017). Is that social bot behaving unethically? *Communications of the ACM*, 60(9), 29–31. <https://doi.org/10.1145/3126492>
18. Dźwigoł, H & Dźwigoł- Barosz, M. (2017). Scientific research methodology in management sciences. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 2(25), 424–437. <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v2i25.136508>
19. Fraga-Lamas, P., & Fernández-Caramés, T. M. (2019). Fake News, Disinformation, and Deepfakes: Leveraging Distributed Ledger Technologies and Blockchain to Combat Digital Deception and Counterfeit Reality. *IT Professional*, 22(2), 53–59. <https://doi.org/10.1109/MITP.2020.2977589>
20. Güera, D., & Delp, E. J. (2018). Deepfake Video Detection Using Recurrent Neural Networks. *2018 15th IEEE International Conference on Advanced Video and Signal Based Surveillance (AVSS)*, 1–6. <https://doi.org/10.1109/AVSS.2018.8639163>
21. Guo, B., Ding, Y., Sun, Y., Ma, S., Li, K., & Yu, Z. (2021). The mass, fake news, and cognition security. *Frontiers of Computer Science*, 15(3), 1–10. <https://doi.org/10.1007/s11704-020-9256-0>
22. Hacıyakupoglu, G., Hui, J. Y., Suguna, V. S., Leong, D., & Rahman, M. F. B. A. (2018). Countering Fake News: A Survey of Recent Global Initiatives. *S. Rajaratnam School of International Studies (RSIS)*. Prieiga per internetą: <https://think-asia.org/handle/11540/8063>

23. Hangloo, S., & Arora, B. (2021). Fake News Detection Tools and Methods—A Review. *International Journal of Advance and Innovative Research*, 8(2), 1-10. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2112.11185>
24. Helm, R. K., & Nasu, H. (2021). Regulatory Responses to ‘Fake News’ and Freedom of Expression: Normative and Empirical Evaluation. *Human Rights Law Review*, 21(2), 302–328. <https://doi.org/10.1093/hrlr/ngaa060>
25. Huff, M. (2018). Joint Declaration on Freedom of Expression and “Fake News,” Disinformation, and Propaganda. *Secrecy and Society*, 1(2), 1-5. <https://doi.org/10.31979/2377-6188.2018.010207>
26. Hughes, H. C., & Waismel-Manor, I. (2021). The Macedonian Fake News Industry and the 2016 US Election. *PS: Political Science & Politics*, 54(1), 19–23. <https://doi.org/10.1017/S1049096520000992>
27. Jaster, R., & Lanius, D. (2018). What is Fake News? *Versus*, 2(127), 207–227. <https://doi.org/10.14649/91352>
28. Jones - Jang, M., & Mortensen, T. (2019). Does Media Literacy Help Identification of Fake News? Information Literacy Helps, but Other Literacies Don’t. *American Behavioral Scientist*, 8, 1–18. <https://doi.org/10.1177/0002764219869406>
29. Kaźmierczak, D. (2017). Walka informacyjna we współczesnych konfliktach i jej społeczne konsekwencje. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia de Securitate*, 7, 111–129. <https://doi.org/10.24917/20820917.7.7>
30. Kumar, S. & Singh, T. D. (2022). Fake News Detection on Hindi News Dataset. *Global Transitions Proceedings*, 3(1), 289–297. <https://doi.org/DOI: 10.1016/j.gltip.2022.03.014>
31. Kutscher, S. K. (2022). Fake News and the Illusion of Truth: The Influence of Media on German Political Discourse in the Wake of COVID-19. *Sortuz: Oñati Journal of Emergent Socio-Legal Studies*, 11(2), 142–169. Prieiga per internetą: <https://opo.iisj.net/index.php/sortuz/article/view/1458>
32. Li, X., Xiao, X., Li, J., Hu, C., Yao, J., & Li, S. (2022). A CNN-based misleading video detection model. *Scientific Reports*, 12(1), 1-9. <https://doi.org/10.1038/s41598-022-10117-y>
33. Manzoor, S., Singla, J. & Nikita. (2019). Fake News Detection Using Machine Learning approaches: A systematic Review. *2019 3rd International Conference on Trends in Electronics and Informatics (ICOEI)*, 230–234. <https://doi.org/DOI: 10.1109/ICOEI.2019.8862770>
34. Mitchell, A. (2018). A Review of Mixed Methods, Pragmatism and Abduction Techniques. *Electronic Journal on Business Research Methods*, 16(3), 103–116. Prieiga per internetą: [https://www.researchgate.net/publication/328343822\\_A\\_Review\\_of\\_Mixed\\_Methods\\_Pragmatism\\_and\\_Abduction\\_Techniques\\_has\\_now\\_been\\_published\\_in\\_The\\_Electronic\\_Journal\\_of\\_Business\\_Research\\_Methods\\_Volume\\_16\\_Issue\\_3](https://www.researchgate.net/publication/328343822_A_Review_of_Mixed_Methods_Pragmatism_and_Abduction_Techniques_has_now_been_published_in_The_Electronic_Journal_of_Business_Research_Methods_Volume_16_Issue_3)

35. Molina, M. D., Sundar, S. S., Le, T., & Lee, D. (2021). “Fake News” Is Not Simply False Information: A Concept Explication and Taxonomy of Online Content. *American Behavioral Scientist*, 65(2), 180–212. <https://doi.org/10.1177/0002764219878224>
36. Nagasako, T. (2020). Global disinformation campaigns and legal challenges. *International Cybersecurity Law Review*, 1(1), 125–136. <https://doi.org/10.1365/s43439-020-00010-7>
37. Neo, R. (2021). The International Discourses and Governance of Fake News. *Global Policy*, 12, 214–228. <https://doi.org/10.1111/1758-5899.12958>
38. Nyilasy, G. (2020). *Fake news in the age of COVID-19*. Prieiga per internetą: <https://pursuit.unimelb.edu.au/articles/fake-news-in-the-age-of-covid-19>
39. Rashkin, H., Choi, E., Jang, J. Y., Volkova, S., & Choi, Y. (2017). Truth of Varying Shades: Analyzing Language in Fake News and Political Fact-Checking. *Proceedings of the 2017 Conference on Empirical Methods in Natural Language Processing*, 2931–2937. <https://doi.org/10.18653/v1/D17-1317>
40. Rohera, D., Shethna, H., Patel, K., Thakker, U., Tanwar, S., Gupta, R., Hong, W.-C., & Sharma, R. (2022). A Taxonomy of Fake News Classification Techniques: Survey and Implementation Aspects. *IEEE Access*, 10, 30367–30394. <https://doi.org/10.1109/ACCESS.2022.3159651>
41. Ruchansky, N., Seo, S., & Liu, Y. (2017). CSI: A Hybrid Deep Model for Fake News Detection. *Proceedings of the 2017 ACM on Conference on Information and Knowledge Management*, 797–806. <https://doi.org/10.1145/3132847.3132877>
42. Šaparnis, G., ir Merkys, G. (2000). Kokybinių ir kiekybinių metodų derinimas mokyklinės vadybos diagnostikoje: Hipotezė ir pirmieji rezultatai. *Socialiniai Mokslai*, 2, 43–55. Prieiga per internetą: <https://hdl.handle.net/20.500.12259/101200>
43. Shahid, W., Li, Y., Staples, D., Amin, G., Hakak, S., & Ghorbani, A. (2022). Are You a Cyborg, Bot or Human?—A Survey on Detecting Fake News Spreaders. *IEEE Access*, 10, 27069–27083. <https://doi.org/10.1109/ACCESS.2022.3157724>
44. Skarzauskiene, A., Maciuliene, M., & Ramasauskaite, O. (2020). The Digital Media in Lithuania: Combating Disinformation and Fake News. *Acta Informatica Pragensia*, 9(2), 74–91. <https://doi.org/10.18267/j.aip.134>
45. Sługocki, W. Ł., & Sowa, B. (2021). Disinformation as a threat to national security on the example of the COVID-19 pandemic. *Security and Defence Quarterly*, 35(3), 63–74. <https://doi.org/10.35467/sdq/138876>

46. Suntwal, Sandeep, Brown, Susan A., & Patton, Mark W. (2020). How does Information Spread? A Study of True and Fake News. *Conference: Hawaii International Conference on System Sciences*. <https://doi.org/10.24251/HICSS.2020.722>
47. Tandoc, E. C., Lim, Z. W., & Ling, R. (2018). Defining “Fake News”: A typology of scholarly definitions. *Digital Journalism*, 6(2), 137-153. <https://doi.org/10.1080/21670811.2017.1360143>
48. Terian, S. M. (2021). What is fake news: A new definition. *Transilvania*, 11–12, 112–120. <https://doi.org/10.51391/trva.2021.11-12.17>.
49. Thota, A., Tilak, P., Ahluwalia, S., & Lohia, N. (2018). Fake News Detection: A Deep Learning Approach. *SMU Data Science Review*, 1(3), 1–20. Prieiga per internetą: <https://scholar.smu.edu/datasciencereview/vol1/iss3/10>
50. Van Heekeren, M. (2019). The Curative Effect of Social Media on Fake News: A Historical Re-evaluation. *Journalism Studies*, 21(3), 1–13. <https://doi.org/10.1080/1461670X.2019.1642136>
51. Verstraete, M., Bambauer, D. E., & Bambauer, J. R. (2017). Identifying and Countering Fake News. *SSRN Electronic Journal*, 73(3), 1–39. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3007971>
52. Watson, C. (2018). Digital Literacy: Detecting Fake News in a Post-Truth Era. *Continuing Legal Education Presentations*, 8. Prieiga per internetą: <https://digitalcommons.law.uga.edu/cle/2018/schedule/8>
53. Xie, Y., Yasin, M. A. I. B., Alsagoff, S. A. B. S., & Hoon, A. L. (2021). The Study of Dangers and Countermeasures of Fake News in Social Media. *International Journal of Multidisciplinary Research and Explorer*, 5, 12-17. Prieiga per internetą: <https://papers.ssrn.com/abstract=3863013>
54. Archetti, C. (2018). The Unbearable Thinness of Strategic Communication. In Pamment, J. & Biola, C. (eds) *Countering Online Propaganda and Violent Extremism: The Dark Side of Digital Diplomacy*. Oxon: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781351264082-6>
55. Bilevičienė, T. ir Jonušauskas, S. (2011). *Statistinių metodų taikymas rinkos tyrimuose*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras. Prieiga per internetą: <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/16758/9789955192770.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
56. Bhatele, K. R., Shrivastava, H., & Kumari, N. (2019). The Role of Artificial Intelligence in Cyber Security. In S. Geetha & A. Phamila (Eds.), *Countering Cyber Attacks and Preserving the Integrity and Availability of Critical Systems* (p. 170-192). IGI Global. <https://doi.org/10.4018/978-1-5225-8241-0.ch009>
57. Brown, É., Hannon, M., & de Ridder, J. (2021). Regulating the spread of online misinformation. In *The Routledge Handbook of Political Epistemology* (p. 214–225). Oxon: Routledge.
58. Gaižauskaitė, I., ir Mikėnė, S. (2014). *Socialinių tyrimų metodai: Apklausa*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas. Prieiga per internetą: <https://repository.mruni.eu/handle/007/16910>



59. Juraitė K. (2005) *Lyginamieji tyrimo metodai: nuo intensyvaus ir ekstensyvaus prie visapusiško tyrimo*. – Vilnius: ISM Vadybos ir ekonomikos universitetas.
60. Pukėnas, K. (2009). *Kokybinių duomenų analizė SPSS programa*. Kaunas: Lietuvos kūno kultūros akademija.
61. Kardelis, K. (2007). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Šiauliai: Lucilijus.
62. Oxford Advanced Learner's Dictionary (2017). Prieiga per internetą: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/fake-news?q=fake+news>
63. Rupšienė, L. (2007). *Kokybinių tyrimų duomenų rinkimo metodologija*. Klaipėda: Klaipėdos Universitetas
64. Tidikis, R. (2003). *Socialinių mokslų tyrimų metodologija*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas.
65. UNESCO. (2018). *Journalism, fake news & disinformation: Handbook for journalism education and training*. Prancūzija: UNESCO. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000265552>
66. Valackienė, A. ir Mikėnė, S. (2008). *Sociologinis tyrimas: Metodologija ir atlikimo metodika*. Kaunas: KTU leidykla Technologija.
67. Čekanavičius, V. ir Murauskas, G. (2001). *Statistika ir jos taikymas* (Vol. 1). Vilnius: TEV.
68. Bitės Profai (2022). *Socialinių tinklų naudojimas Lietuvoje*. Prieiga per internetą: <https://www.bite.lt/sites/default/files/socialiniu-tinklu-naudojimas-lietuvoje.pdf>
69. Centre for International Governance Innovation (2019). *CIGI-Ipsos Global Survey on Internet Security and Trust*. Prieiga per internetą: <https://www.cigionline.org/cigi-ipsos-global-survey-internet-security-and-trust/>
70. *Communications and multimedia act 1998*. 1998/A1220/2004. Žiūrėta: 2022 m. lapkričio 13 d. Prieiga per internetą: [https://www.mcmc.gov.my/skmmgovmy/media/General/pdf/Act588bi\\_3.pdf](https://www.mcmc.gov.my/skmmgovmy/media/General/pdf/Act588bi_3.pdf)
71. DataReportal – Global Digital Insights (2022). *The Global State of Digital in July 2022*. Prieiga per internetą: <https://datareportal.com/reports/digital-2022-july-global-statshot>
72. Directorate-General for Communications Networks, Content and Technology (European Commission) (2018). *A multi-dimensional approach to disinformation*. Prieiga per internetą: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/6ef4df8b-4cea-11e8-be1d-01aa75ed71a1>
73. Duke Reporters' Lab (2022). *Fact-checkers extend their global reach with 391 outlets, but growth has slowed*. Prieiga per internetą: <https://reporterslab.org/fact-checkers-extend-their-global-reach-with-391-outlets-but-growth-has-slowed/>
74. Duke Reporters' Lab (2022). *Global Fact-checking sites*. Prieiga per internetą: <https://reporterslab.org/fact-checking/>

75. Edelman (2021). *2021 Edelman Trust Barometer*. Prieiga per internetą: <https://www.edelman.com/trust/2021-trust-barometer>
76. EU DisinfoLab (2021). *Why Disinformation is a Cybersecurity Threat*. Prieiga per internetą: <https://www.disinfo.eu/advocacy/why-disinformation-is-a-cybersecurity-threat/>
77. European Commission (2017). *Joint communication to the european parliament and the council. Resilience, Deterrence and Defence: Building strong cybersecurity for the EU*. Prieiga per internetą: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A52017JC0450>
78. European Commission (2019). *Tackling online disinformation: a European Approach*. Prieiga per internetą: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/communication-tackling-online-disinformation-european-approach>
79. European Commission (2022). *The Strengthened Code of Practice on Disinformation 2022*. Prieiga per internetą: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/code-practice-disinformation>
80. European Parliamentary Research Service (2021). *Tackling deepfakes in European policy*. Prieiga per internetą: [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS\\_STU\(2021\)690039](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_STU(2021)690039)
81. International Telecommunication Union (2020). *Global Cybersecurity Index 2020*. Prieiga per internetą: <https://www.itu.int/epublications/publication/D-STR-GCI.01-2021-HTML-E/>
82. International Telecommunication Union (2021). Individuals using the Internet (% of population). Prieiga per internetą: <https://data.worldbank.org/indicator/IT.NET.USER.ZS?view=map>
83. The European Union Agency for Cybersecurity (2022). *Remote Identity Proofing - Attacks & Countermeasures*. Prieiga per internetą: <https://www.enisa.europa.eu/publications/remote-identity-proofing-attacks-countermeasures>
84. European Association for Viewers Interests (2017). *Infographic: Beyond Fake News – 10 Types of Misleading News – Seventeen Languages*. Prieiga per internetą: <https://eavi.eu/beyond-fake-news-10-types-misleading-info/>
85. Eurostat (2021). How many people verified online information in 2021? Prieiga per internetą: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/ddn-20211216-3>
86. Facebook (2021). *Threat Report. The State of Influence Operations 2017-2020*. Prieiga per internetą: <https://about.fb.com/wp-content/uploads/2021/05/IO-Threat-Report-May-20-2021.pdf>
87. International Telecommunication Union (2021). *Measuring digital development: Facts and figures 2021*. Prieiga per internetą: <https://www.itu.int:443/en/ITU-D/Statistics/Pages/facts/default.aspx>
88. Kurk Lietuvai (2020). *Medijų ir informacinis raštingumas Lietuvoje esamos situacijos analizė*. Prieiga per internetą: <http://kurk.lt/wp-content/uploads/2020/05/MIR-esamos-situacijos-analize.pdf>

89. Lietuvos nacionalinė UNESCO komisija. *Medijų ir informacinis raštingumas*. Prieiga per internetą: <https://unesco.lt/komunikacija-ir-informacija/mediju-ir-informacinis-rastingumas>
90. Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerija. *Strateginės komunikacijos ir viešųjų ryšių departamentas*. Prieiga per internetą: [https://sena.kam.lt/lt/struktura\\_ir\\_kontaktai\\_563/ks/283.html?view=details](https://sena.kam.lt/lt/struktura_ir_kontaktai_563/ks/283.html?view=details)
91. Lietuvos Respublikos Nacionalinė saugumo strategija. 2021/Nr. 26361. TAR. Žiūrėta: 2023 m. kovo 11 d. Prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/portal/legalAct.html?documentId=f54863b0623a11eca9ac839120d251c4> Lietuvos Respublikos Krašto apsaugos ministerija (2022). *Svarbiausia Lietuvos kibernetinio saugumo būklės statistika ir tendencijos 2021 m – 2022 m. I ketv.*. Prieiga per internetą: <https://kam.lt/wp-content/uploads/2022/05/Kibernetinio-saugumo-santrauka-1.pdf>
92. Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamentas (2021). *Informacinės ir kibernetinės grėsmės*. Prieiga per internetą: <https://www.vsd.lt/gresmes/informacines-ir-kibernetines-gresmes/>
93. Lietuvos Statistikos departamentas (2022). *Lietuvos gyventojai (2022 m. leidimas)*. Prieiga per internetą: <https://osp.stat.gov.lt/lietuvos-gyventojai-2022/salies-gyventojai/gyventoju-skaicius-ir-sudetis>
94. Lietuvos statistikos departamentas (2022). *Statistinių rodiklių analizė*. Prieiga per internetą: <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?indicator=S4R029#/>
95. Lietuvos žvalgybos tarnybos – Valstybės saugumo departamentas ir Antrasis operatyvinių tarnybų departamentas prie Krašto apsaugos ministerijos (2022). *Bendras VSD ir AOTD grėsmių nacionaliniam saugumui vertinimas 2022*. Prieiga per internetą: [https://www.vsd.lt/wp-content/uploads/2022/04/LT-el-\\_pdf](https://www.vsd.lt/wp-content/uploads/2022/04/LT-el-_pdf)
96. Online Harms White Paper. Prieiga per internetą: [https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment\\_data/file/973939/Online\\_Harms\\_White\\_Paper\\_V2.pdf](https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/973939/Online_Harms_White_Paper_V2.pdf)
97. Online Safety Bill. Prieiga per internetą: <https://bills.parliament.uk/bills/3137>
98. Open Society Institute – Sofia (2021). *Media Literacy Index 2021*. Prieiga per internetą: <https://osis.bg/?p=3750&lang=en>
99. *Penal Code of Estonia*. 2002. Riigiteataja. Žiūrėta: 2022 m. spalio 30 d. Prieiga per internetą: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/522012015002/consolide>
100. *Penal code of Malaysia*. 2018/574. Federal legislation portal. Žiūrėta: 2022 m. spalio 30 d. Prieiga per internetą:

<https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/61339/117909/F1085941047/MYS61339%202015.pdf>

101. *Printing presses and publications act 1984. 2012/301*. Federal legislation portal. Žiūrėta: 2022 m. spalio 30 d. Prieiga per internetą: [https://www.moha.gov.my/images/maklumat\\_bahagian/PQ/Act301.pdf](https://www.moha.gov.my/images/maklumat_bahagian/PQ/Act301.pdf)

102. *Protection from Online Falsehoods and Manipulation Act. 2019/18*. Government gazette. 2022 m. spalio 9 d. Prieiga per internetą: <https://sso.agc.gov.sg/Acts-Supp/18-2019>

103. *Real Decreto-ley 14/2019. 2019/266*. BOE. Žiūrėta: 2022 m. spalio 15 d. Prieiga per internetą: <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2019-15790>

104. Reporters Without Borders (2022). *2022 World Press Freedom Index*. Prieiga per internetą: <https://rsf.org/en/rsf-s-2022-world-press-freedom-index-new-era-polarisation>

105. Snoddy, R. (2018). Clear the decks for the more pressing issues. *The Journalist*, 2. Prieiga per internetą: <https://www.nuj.org.uk/asset/DBBB8A23-191A-4C25-A77CE153AF011C6C/>

106. *Sp-58 Dėl Politinės reklamos žymėjimo tvarkos aprašo patvirtinimo*. 2010/ Nr. 107-5564. TAR. Žiūrėta: 2023 m. sausio 28 d. Prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.F0C8BEB6051F/asr>

107. Hard or soft power: How to combat disinformation in social media (2023 m. vasario 20 d.). *The Brussels Times*. Prieiga per internetą: <https://www.brusselstimes.com/47427/hard-or-soft-power-to-combat-disinformation-in-social-media>

108. *The Criminal Code of Finland. 2021/433*. Finlex. Žiūrėta: 2022 m. liepos 28 d. Prieiga per internetą: <https://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1889/en18890039>

109. The European Union Agency for Cybersecurity (2017). Disinformation operations in cyber-space. Prieiga per internetą: <https://www.enisa.europa.eu/publications/info-notes/disinformation-operations-in-cyber-space>

110. The European Union Agency for Cybersecurity (2018). Strengthening network & information security & protecting against online disinformation (“fake news”). Prieiga per internetą: <https://www.enisa.europa.eu/publications/enisa-position-papers-and-opinions/fake-news>

111. The European Union Agency for Cybersecurity (2021). ENISA Threat Landscape 2021. Prieiga per internetą: <https://www.enisa.europa.eu/publications/enisa-threat-landscape-2021>

112. *The Foreign Interference (Countermeasures) Act. 2021/28*. Government gazette. Žiūrėta: 2022 m. rugsėjo 10 d. Prieiga per internetą: <https://sso.agc.gov.sg/Acts-Supp/28-2021/Published/20211125?DocDate=20211125>

113. The Left in the European Parliament (2021). *Online Disinformation in Europe*. Prieiga per internetą: <https://left.eu/issues/publications/study-online-disinformation-in-europe/>
114. The Lloyd's Register Foundation (2019). *The Lloyd's Register Foundation World Risk Poll*. Prieiga per internetą: <https://wrp.lrfoundation.org.uk/2019-world-risk-poll/>
115. United Nations (2017). Joint declaration on freedom of expression and “fake news”, disinformation and propaganda. Prieiga per internetą: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2017/03/freedom-expression-monitors-issue-joint-declaration-fake-news-disinformation>
116. University of Baltimore and CHEQ. 2019. *Economic cost of bad actors on the internet*. Prieiga per internetą: <https://s3.amazonaws.com/media.mediapost.com/uploads/EconomicCostOfFakeNews.pdf>
117. Vasu, Ang, Terri-Anne-Teo, Jayakumar, Faizal ir Ahuja (2018). *Fake News: National Security in the Post-Truth Era*. Prieiga per internetą: <https://globalresilience.northeastern.edu/fake-news-national-security-in-the-post-truth-era/>
118. Z karta gyvena ir miega su socialiniais tinklais. *Verslo žinios* (2023 m. kovo 11 d.). Prieiga per internetą: <https://www.vz.lt/rinkodara/2019/08/15/z-karta-gyvena-ir-miega-su-socialiniais-tinklais>
119. Wardle, C. (2017). Information disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policy making. Prieiga per internetą: <https://edoc.coe.int/en/media/7495-information-disorder-toward-an-interdisciplinary-framework-for-research-and-policy-making.html>
120. World Economic Forum (2022). *Global risks report*. Prieiga per internetą: <https://www.weforum.org/reports/global-risks-report-2022/>
121. X-752 Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo pakeitimo įstatymas. 2006/Nr. 82-3254. TAR. Žiūrėta: 2023 m. sausio 22 d.) Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.280580>
122. XI-2015 Dėl Valstybės pažangos strategijos "Lietuvos pažangos strategija "Lietuva 2030" patvirtinimo. 2012/ Nr. 61-3050. TAR. Žiūrėta: 2023 m. sausio 22 d. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.425517>
123. Герасимов, Б., Дробышева, В., Злобина, Н., Нижегородов, Е., Терехова, Г. (2018). Основы научных исследований. Москва: Форум.
124. Лукьянец, Н (2019). *Основы научно-исследовательской деятельности студентов*. Костанай: Костанайский филиал Челябинского государственного университета.

Praninskienė V. (2023). *Netikrų naujienų (angl. Fake news) e. erdvėje sklaidos įtaka nacionalinio saugumo užtikrinimui: pasaulinės patirties analizė* (magistro baigiamasis darbas). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas

## ANOTACIJA

Magistro baigiamajame analizuojama netikrų naujienų (angl. Fake news) e. erdvėje sklaidos įtaka nacionalinio saugumo užtikrinimui, įvertinami netikrų naujienų e. erdvėje sklaidos įtakos nacionaliniam saugumui valdymo aspektai pasaulyje ir Lietuvoje, atliekamas kiekybinis tyrimas, pateikiami kovos su netikrų naujienų sklaida būdai ir konstruojamas jų taikymo modelis. Pirmame skyriuje teoriškai nagrinėjama netikrų naujienų samprata, tipologija, sklaidos kanalai, jų įtaka bei nacionalinio saugumo užtikrinimo būdai netikrų naujienų sklaidos kontekste. Antrame darbo skyriuje išdėstomas tyrimo metodikos pagrindimas, tyrimo dalyvių atrankos strategija, kiekybinio tyrimo organizavimas, instrumentas, duomenų statistinės analizės metodai ir iškelta pagrindinė tyrimo hipotezė. Trečiame skyriuje pateikta netikrų naujienų e. erdvėje sklaidos įtakos nacionaliniam saugumui valdymo pasaulinės patirties analizė ir išskiriami apibendrinantys aspektai. Ketvirtame darbo skyriuje atlikta Lietuvos situacijos apžvalga: įvertinta netikrų naujienų sklaidos įtaką nacionaliniam saugumui ir jos valdymo priemonės. Penktame skyriuje analizuojamas kokybinis tyrimas, kurio tikslas – empiriškai identifikuoti subjektyvų Lietuvos socialinių tinklų auditorijos netikrų naujienų suvokimą, netikrų naujienų sklaidos poveikio bei valdymo būdų supratimą. Šeštame skyriuje pateikiamas sukonstruotas netikrų naujienų sklaidos valdymo modelis, išskiriami pagrindiniai reagavimo į netikras naujienas vektoriai, veikėjai bei būdai kaip galima sumažinti netikrų naujienų sklaidos įtaką nacionaliniam saugumui. Septintame skyriuje yra patvirtinama hipotezė ir daromos išvados. Aštuntame skyriuje yra pateikiami siūlymai, kokios priemonės gali sumažinti netikrų naujienų sklaidos e. erdvėje įtaką Lietuvos nacionaliniam saugumui bei iškeliamos empirinio tyrimo metu išryškėjusios problemos.

**Pagrindiniai žodžiai:** nacionalinis saugumas, netikrų naujienų sklaidos įtaka, pasaulio patirtis, netikrų naujienų sklaidos įtakos valdymo priemonės.

Praninskienė V. (2023). *The Impact of Fake News Spread on National Security: Analysis of Global Experience* (master thesis). Vilnius: Mykolas Romeris University

## ANNOTATION

The master's thesis analyzes the impact of fake news spread on national security, evaluates global experience and Lithuania's situation of combating fake news spread, a quantitative study is carried out, methods of combating the spread of fake news are presented and a model of their application is constructed. The first chapter theoretically examines the concept of fake news, typology, dissemination channels, their impact and ways of ensuring national security in the context of fake news dissemination. The second part of the work describes the justification of the research methodology, the strategy of selecting the research participants, the organization of the quantitative research, the instrument, the methods of statistical analysis of the data and the main hypothesis of the research. The third chapter presents analysis of the global experience of managing the impact of fake news spread on national security and generalizing aspects are distinguished. In the fourth thesis section, an overview of the situation in Lithuania was carried out: the impact of the spread of fake news on national security and its management measures were assessed. In the fifth chapter, a qualitative study is analyzed, the purpose of which is to empirically identify the subjective perception of fake news by the audience of Lithuanian social networks, the understanding of the impact of spreading fake news and management methods. The sixth chapter presents a constructed model for managing the spread of fake news, identifies the main vectors of response to fake news, actors and ways to reduce the impact of fake news on national security. The seventh chapter confirms the hypothesis and draws conclusions. The eighth chapter offers suggestions on what measures can be taken to reduce the spread of fake news impact on Lithuania's national security and the problems that emerged during the empirical research are raised.

**Key words:** national security, impact of fake news, global experience, measures for managing impact of fake news.

Praninskienė V. (2023). *Netikrų naujienų (angl. Fake news) e. erdvėje sklaidos įtaka nacionalinio saugumo užtikrinimui: pasaulinės patirties analizė* (magistro baigiamasis darbas). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas

## SANTRAUKA

Netikrų naujienų sklaidos poveikio nacionaliniam saugumui magistro baigiamojo darbo tema yra aktuali nei bet kada anksčiau: kai pasaulinis kompiuterinis tinklas tapo prieinamas plačiai auditorijai, atsirado daugiau galimybių gauti melagingą informaciją ir lengviau ją skleisti. Išanalizavus įvairią mokslinę literatūrą pastebėta, kad nagrinėjant netikrų naujienų temą autoriai savo tyrimus nukreipia į trys dimensijas: komunikaciją, informatiką arba politikos mokslus: galima teigti, kad yra nepakankamai atskleistas priemonių skirtu kovai su netikrų naujienų sklaida kompleksas per paminėtų dimensijų prizmę. Todėl yra formuluojama mokslinė problema: kokios priemonės gali sumažinti netikrų naujienų sklaidos e. erdvėje įtaką Lietuvos nacionaliniam saugumui pasaulinės patirties kontekste? Tyrimo objektas - netikrų naujienų e. erdvėje sklaidą. Šio tyrimo tikslas yra, įvertinus Lietuvos pajėgumus, išanalizuoti kokios priemonės gali sumažinti netikrų naujienų sklaidos e. erdvėje įtaką Lietuvos nacionaliniam saugumui pasaulio patirties kontekste ir sukonstruoti atsako į netikrų naujienų e. erdvėje sklaidą modelį. Taip pat buvo iškelti tyrimo uždaviniai: išnagrinėti teoriniu aspektu netikrų naujienų sampratą, netikrų naujienų e. erdvėje sklaidos įtaką nacionaliniam saugumui bei priemones nacionaliniam saugumui užtikrinti, išanalizuoti netikrų naujienų e. erdvėje sklaidos įtakos nacionaliniam saugumui valdymo pasaulinę patirtį, nustatyti netikrų naujienų e. erdvėje sklaidos įtakos nacionaliniam saugumui valdymo būdus Lietuvoje, empiriškai identifikuoti subjektyvų Lietuvos socialinių tinklų auditorijos netikrų naujienų suvokimą, netikrų naujienų sklaidos poveikio bei valdymo būdų supratimą. Tyrimo metodika: mokslinės literatūros analizė, statistinių duomenų analizė, kokybinė turinio (anglų k. Content) analizė, kiekybinio tyrimo duomenų statistinė analizė.

Empirinio tyrimo metu buvo iškelta hipotezė: Lietuvoje yra nepakankamas netikrų naujienų sklaidos valdymas. Atlikus pasaulio patirties, Lietuvos situacijos bei kokybinio tyrimo vertinimą netikrų naujienų sklaidos valdymo kontekste, buvo iš dalies patvirtinta tyrimo hipotezė, kadangi dauguma priemonių yra taikoma, bet ir yra taisytinių spragų. Empirinio tyrimo metu buvo išsiaiškinta, kad finansinių paskatų reklamoje mažinimo arba internetinės atskaitomybės skatinimo pastangų beveik nėra. Taip pat stebima nevienareikšmė situacija medijų raštingumo srityje: vykdoma trumpalaikė, daugiau projektinė veikla.

Magistro baigiamojo darbo pabaigoje pateiktas sukonstruotas netikrų naujienų sklaidos valdymo modelis, išvados bei siūlymai.



Praninskienė V. (2023). *The Impact of Fake News Spread on National Security: Analysis of Global Experience* (master thesis). Vilnius: Mykolas Romeris University

## SUMMARY

The topic of the master's thesis on the impact of the spread of fake news on national security is more relevant than ever: when the global computer network became available to a wide audience, there were more opportunities to obtain false information and it was easier to spread it. After analyzing various scientific literature, it was noticed that when examining the topic of fake news, the authors focus their research on three dimensions: communication, informatics or political sciences: it can be said that the complex of measures for combating the spread of fake news is insufficiently disclosed through the prism of the mentioned dimensions. Therefore, a research problem is formulated: what measures can reduce the spread of fake news impact on Lithuania's national security in the context of global experience? The object of the research is spread of fake news. The purpose of this study is to analyze the measures that can reduce the spread of fake news impact on Lithuania's national security in the context of global experience and to construct a response to the spread of fake news in Lithuania model. The main tasks of the study are: to examine the concept of fake news from a theoretical aspect, to analyze fake news impact on national security and to find out measures to ensure national security, to analyze global experience of fake news spreading management, to identify Lithuania's situation and methods of managing the spread fake news, to empirically identify the subjective perception of fake news by the audience of Lithuanian social networks, the understanding of the impact of spreading fake news and their management methods. Research methodology: analysis of scientific literature, statistical data analysis, content analysis, statistical analysis of quantitative research data.

During the empirical research, a hypothesis was put forward: there is insufficient management of the spread of fake news in Lithuania. After conducting an evaluation of the global experience, the situation in Lithuania and a qualitative study in the context of managing the spread of fake news, the research hypothesis was partially confirmed, since most of the measures are applied, but there are also gaps that need to be corrected. Empirical research has revealed that there are almost no efforts to reduce financial incentives in advertising or to promote online accountability. An ambiguous situation in the field of media literacy is also observed: short-term, more project-based activities are carried out.

At the end of the master's thesis, a constructed model of managing the spread of fake news, conclusions and suggestions are presented.

## PRIEDAI

### 1 FAKTŲ TIKRINIMO PROJEKTŲ PALYGINIMAS

Šalis	Projektas	Pelno / nepelno	Tikrinimo objektas	Edukacija	Formatas
Estija	Eesti Päevalehe Faktikontroll	Pelno	Nespecializuotas	Ne	Rubrika el. laikraštyje
Ispanija	El Objetivo	Pelno	Nespecializuotas	Ne	TV programa ir internetinė svetainė
Ispanija	Newtral Fact Checks	Pelno	Nespecializuotas	Ne	Internetinė svetainė
Ispanija	Verificat	Nepelno	Nespecializuotas	Taip	Internetinė svetainė
Ispanija	Maldita	Nepelno	Nespecializuotas	Taip	Internetinė svetainė
Ispanija	AFP Factual (Spain)	Pelno	Nespecializuotas	Taip	Internetinė svetainė
Ispanija	EFE Verifica	Pelno	Nespecializuotas	Ne	Internetinė svetainė
Kanada	Détecteur de Rumeurs	Nepelno	Mokslas	Taip	Internetinė svetainė
Kanada	Décodeurs	Nepelno	Nespecializuotas	Taip	TV programa ir rubrika el. laikraštyje
Kanada	AFP North America Fact Check (Canada)	Pelno	Nespecializuotas	Taip	Internetinė svetainė
Malaizija	AFP Fact Check (Malaysia)	Pelno	Nespecializuotas	Taip	Internetinė svetainė
Malaizija	Sebenarnya.my	Nepelno	Nespecializuotas	Taip	Internetinė svetainė
Singapūras	AFP Fact Check (Singapore)	Pelno	Nespecializuotas	Taip	Internetinė svetainė
Singapūras	askST	Pelno	Nespecializuotas	Ne	Rubrika el. laikraštyje
Suomija	FaktaBaari	Nepelno	Nespecializuotas	Taip	Internetinė svetainė

Suomija	AFP Faktantarkistus (Finland)	Pelno	Nespecializuotas	Taip	Internetinė svetainė
Jungtinė Karalystė	Reuters Fact Check	Pelno	Socialinė medija	Ne	Rubrika el. laikraštyje
Jungtinė Karalystė	Channel 4 FactCheck	Nepelno	Nespecializuotas	Ne	Rubrika el. laikraštyje
Jungtinė Karalystė	BBC Reality Check	Nepelno	Nespecializuotas	Ne	Rubrika el. laikraštyje
Jungtinė Karalystė	FactCheckNI	Nepelno	Nespecializuotas	Taip	Internetinė svetainė
Jungtinė Karalystė	Ferret Fact Service	Nepelno	Žymūs veikėjai	Taip	Internetinė svetainė
Jungtinė Karalystė	Full Fact	Nepelno	Nespecializuotas	Ne	Internetinė svetainė
Jungtinė Karalystė	Logically	Pelno	Nespecializuotas	Ne	Programėlė, Internetinė svetainė

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Duke Reporters' Lab, 2022 ir projektų internetinius puslapius.

## 2 PRIEDAS. MEDIJŲ RAŠTINGUMO INICIATYVŲ PALYGINIMAS

Šalis	Dokumentai	Valstybės iniciatyvos	Mokymo programos į kurias integruoti MR mokymai	Kitos iniciatyvos
Suomija	Media raštingumas Suomijoje. Nacionalinė medijų švietimo politika (angl. Media literacy in Finland. National media education policy)	KAVI (Suomijos žiniasklaidos švietimo institucija): Medijų edukacijos forumas; Medijų edukacijos mokykla; Medijų raštingumo savaitė	Ikimokyklinis ugdymas Pagrindinis ugdymas Bendrasis vidurinis ugdymas Suaugusiųjų ugdymas Laplandijos universiteto magistro studijas	Suomijos medijų švietimo draugija Suomijos visuomeninė žiniasklaidos bendrovė „YLE“ Europos kovos su hibridinėmis grėsmėmis kompetencijos centras
Estija	Medijų raštingumo integravimas mokyklose programą (angl. Integrating Media Literacy into the School Curriculum)  Medijų raštingumo strategija (Media Literacy Strategy) - projektas	HARNO (Švietimo ir jaunimo institucija): Medijų raštingumo savaitė; Kursai (Medijų studijos; Žmogaus šiuolaikinė informacinė aplinka)	Ikimokyklinis ugdymas Pagrindinis ugdymas Bendrasis vidurinis ugdymas	„Kūrybinis skaitymas ir rašymas: keitimasis mokymo strategijomis suaugusiųjų švietime“ – Erasmus+ suaugusiųjų strateginės partnerystės projektas, skirtas partneriams iš Lenkijos, Prancūzijos, Estijos, Italijos ir Kipro
Kanada	Skaitmeninė piliečių iniciatyva - strategija (angl. The Digital Citizen Initiative)	MediaSmarts: Medijų raštingumo savaitė	Pagrindinis ugdymas Bendrasis vidurinis ugdymas Suaugusiųjų ugdymas	Medijų raštingumo asociacija  Trečiųjų šalių organizacijos (valstybės finansavimas): Seminarai Mokymai
Jungtinė Karalystė	Internetinių medijų raštingumo strategija (angl. Online Media Literacy Strategy)	Ofcom: Medijų prasmė, programa	Pagrindinis ugdymas Bendrasis vidurinis ugdymas Suaugusiųjų ugdymas	170 organizacijų dalyvauja medijų raštingumo ugdyme: internetines platformas, pilietinės visuomenės organizacijas, naujų organizacijų, akademinė bendruomenė

Ispanija	Organinis švietimo įstatymas (angl. Organic Law of Education)	EducaMadrid - bendruomenės švietimo platforma	Pagrindinis ugdymas Bendrasis vidurinis ugdymas Bakalaureato programa	27 iniciatyvos: Seminarai Mokymai Konkursai
Singapūras	Infocomm Media 2025 strateginis planas	Medijų raštingumo taryba: Smart Nation iniciatyva	Pagrindinis ugdymas Bendrasis vidurinis ugdymas Bakalaureato programa	Trečiųjų šalių organizacijų iniciatyvos (valstybės finansavimas): Mokymai Konkursai
Malaizija	Nerasta	Malaizijos komunikacijos ir multimedijos komisija	Nerasta	Trečiųjų šalių organizacijų iniciatyvos: TechCamp Malaysia programa ME4A projektas

Šaltinis: sudaryta autorės

### 3 PRIEDAS. STRATEGINĖS KOMUNIKACIJOS PALYGINIMAS

Šalis	Institucija	Pagrindinės funkcijos	Projektai
Suomija	Ministro Pirmininko ofisas/ Komunikacijos departamentas, Strateginės komunikacijos komanda	Pagalba valdžios institucijoms siekiant atsparumui priešiskai informacinei veiklai gerinti.	„Finland Forward“ projektas, kurio tikslas – dialogo, bendradarbiavimo ir įvairių kampanijų pagalba padėti žmonėms susidoroti su kasdieniu gyvenimu, stiprinti žmonių atsparumą krizėms. Socialinių tinklų influenceriai dalijosi patikima informacija apie COVID-19 su gyventojų grupėmis, kurių kitu būdu pasiekti būtų neįmanoma.
Estija	Vyriausybės kanceliarija/ Strateginės komunikacijos skyrius  Gynybos pajėgos/ Strateginės komunikacijos centras	Situacijos suvokimo ugdymas, atsparumo priešiskai informacinei veiklai gerinimas, valdžios komunikacijos efektyvumo ir efektyvumo garantavimas krizės metu.  Tiesioginės komunikacijos projektų organizuojamų žiniasklaidos komunikacijos kanalams rėmimas.	COVID-19 metu buvo sudarytas viešojo ir privataus sektorių ekspertų, kurie gali padėti krizių komunikacijos srityje, rezervinis sąrašas.
Kanada	Federalinės tarybos kanceliarija/ Ryšų su visuomene biuras	Visuomenės stiprinimas, dalinantis informacija bei analitika, naujų technologijų ir naujų žiniasklaidos priemonių naudojimo rėmimas, mokymų teikimas.	Mokymosi sesija – „Dezinformacija: įrodymais pagrįsta komunikacija po 2020 m.“
Jungtinė Karalystė	Vyriausybės komunikacijos tarnyba/ Strateginės komunikacijos komanda	Visuomenės informavimas apie viešąsias paslaugas, politikos aiškinimasis, kova su dezinformacija ir netikromis naujienomis bei šalies interesų stimuliavimas tarptautiniu mastu.	RESIST priemonių rinkinys skirtas padėti viešojo sektoriaus komunikacijos specialistams, politikos pareigūnams, vyresniesiems vadovams ir specialiesiems patarėjams atsakyti į dezinformaciją naudojant gerąją praktiką
Ispanija	Valstybės komunikacijos sekretoriatas	Vyriausybės informavimo politikos koordinavimas, jos nustatymo kriterijų parengimas, valstybės institucinės komunikacijos politikos skatinimas, koordinavimas bei komunikacijos valdymas krizinėse situacijose.	„Veiksmų prieš dezinformaciją tvarka“, kurios tikslas yra dezinformacijos kompanijų stebėjimas bei užkardymas, aktyvus aktorius.
Singapūras	Komunikacijos ir informacijos ministerija	Valdyti strateginę informaciją analizuojant tendencijas žiniasklaidoje ir žmonių suvokimą apie aktualijas, sudaryti	„Info On Wheels“ iniciatyva, kuria siekiama įtraukti, rinkti bei skleisti išsamią informaciją per tiesioginį bendravimą. Apmokyti pareigūnai

		intervencijos planą, kuris turi būti pateiktas suinteresuotosioms šalims, kad padėtų aktyviai ir veiksmingai spręsti esamas problemas bei efektyviai koordinuoti ir įgyvendinti komunikacijos valdymą nelaimės/krizės/rinkimų metu.	išaiškino žmonėms šalies politiką, viziją, su COVID-19 susijusius apribojimus.
Malaizija	Malaizijos komunikacijos ir multimedijos ministerija/ Strateginės komunikacijos padalinys	Komunikacinių technologijų, kibernetinio saugumo ir žiniasklaidos sektorių plėtra, Vyriausybės informavimas ir viešosios komunikacijos politikos rengimas. Gebėjimą laiku ir tiksliai informuoti piliečius nacionalinės krizės metu.	2020 metais ministerija naudojo Gov.sg socialinę žiniasklaidą ir internetinius kanalus, kad laiku pateiktų visuomenei svarbius pranešimus apie COVID-19: užsikrėtimo atvejų statistiką, dezinformacijos paaiškinimus, taip pat patarimus dėl gerosios higienos praktikos ir socialinės atsakomybės.

Šaltinis: sudaryta autorės.

## **4 PRIEDAS. ANKETA „NETIKRŲ NAUJIENŲ (ANGL. FAKE NEWS) SKLAIDOS POVEIKIS“**

Gerb. Respondente,

esu Mykolo Romerio universiteto Kibernetinio saugumo valdymo studentė. Šiuo metu atlieku tyrimą magistro baigiamajam darbui, kurio tikslas yra įvertinti socialinių tinklų auditorijos netikrų naujienų suvokimą, sklaidos poveikį bei atsakomųjų priemonių vertinimą.

Anketa yra anoniminė, o gauti duomenys bus naudojami tik baigiamajame magistro darbe.

Dėkoju už skirtą laiką!

### **1. Kaip dažnai atpažįstate melagingą informaciją/naujienas?**

- Dažnai
- Kartais
- Retai
- Niekada

### **2. Kur daugiausiai pastebite netikras naujienas?**

- Socialiniuose tinkluose (Facebook, Twitter, Instagram...)
- Vaizdo dalijimosi socialiniuose tinkluose (YouTube, Vimeo, Vevo)
- Programėlėse (Telegram, Messenger, Viber...)
- Televizijoje
- Spaudoje
- Radijuje
- Kitas variantas (įrašyti)

### **3. Ar Jums kada nors teko pasidalinti naujienomis socialiniuose tinkluose nepatikrinus jų autentiškumą, o tik remiantis skambia antrašte?**

- Taip
- Ne



4. Sureitinguokite, kas, Jūsų nuomone, dažniausiai platina netikras naujienas (1 - daugiausiai platina, 8 - mažiausiai):

	1	2	3	4	5	6	7	8
Politinės partijos								
Užsienio vyriausybės								
Eiliniai piliečiai								
Komercinės organizacijos								
Žiniasklaida								
Internetiniai troliai/botai								
Tarptautinės organizacijos								
Valstybės valdžios institucijos								

5. Jūsų nuomone, kokio rimtumo žala atneša toliau išvardyti netikrų naujienų tipai?

	Visiškai nežalingos	Mažai žalingos	Vidutiniškai žalingos	Labai žalingos
Naujienos neturinčios faktinio pagrindo, bet pateiktos kaip tikra informacija				
Naujienos, kai vaizdo ar vaizdo įrašo pagalba siekiama sukurti melagingą istoriją				
Naujienos sukurtos politinio subjekto, siekiant paveikti visuomenės nuomonę				
Naujienos, kurios yra specialiai sukurtos siekiant pritraukti daugiau svetainės lankytojų ir padidinti svetainių reklamos pajamas				
Naujienos, kurios remiasi žurnalistų šališkumu ir įsitikinimais, kai pateikti faktai gali būti iškraipyti arba išgalvoti				
Naujienos sukurtos naudojant nepatikimą informaciją arba nepatikimus šaltinius				
Reklama pateikiama kaip naujienos				
Klaidinga arba neišsami informacija, kuri platinama siekiant manipuliuoti faktais bei suklaidinti				
Melagingi vaizdo įrašai, sukurti panaudojant dirbtinį intelektą, kai yra tiksliai imituojami žmonių veidai, judesiai ir balsai				

**6. Kurios iš pateiktų sričių labiausiai nukentėjo nuo netikrų naujienų sklaidos per pastaruosius metus:**

	<b>Visiškai nenukentėjo</b>	<b>Mažai nukentėjo</b>	<b>Vidutiniškai nukentėjo</b>	<b>Stipriai nukentėjo</b>
Ekonomika				
Valstybinis saugumas				
Verslas				
Politika				
Mažumos (pvz. tautinės, religinės...)				
Pramogų sektorius				
Socialiniai santykiai (pvz. bendravimas)				
Imigracija (pvz. pabėgėliai)				

**7. Kas turi būti atsakingas už netikrų naujienų sklaidos sustabdymą (pasirinkite iki 3 variantų)?**

- Valstybės valdžios institucijos
- Eiliniai interneto vartotojai
- Internetinių platformų valdytojai
- Internetinių platformų valdytojai
- Žiniasklaidos atstovai
- Verslas
- Užsienio vyriausybės
- Kitas variantas (įrašyti)

**8. Kaip manote, kurie iš šių kovos su netikromis naujienomis būdų yra efektyviausi:**

	<b>Visiškai neefektyvu</b>	<b>Mažai efektyvu</b>	<b>Vidutiniškai efektyvu</b>	<b>Labai efektyvu</b>
Faktų tikrinimas				
Netikrų naujienų aptikimas				
Profesionalios ir nepriklausomos žiniasklaidos stiprinimas				
Piliečių medijų raštingumas				
Valstybės valdžios institucijų teikiama patikimą ir aiški oficiali informacija				
Finansinių paskatų reklamoje mažinimas/skaidri reklama				
Internetinės atskaitomybės skatinimas (pvz. interneto vartotojų identifikavimas)				

**9. Kokiais būdais Jus saugojatės nuo netikrų naujienų sklaidos?**

**10. Jūsų lytis?**

- Vyras
- Moteris

**11. Jūsų amžius**

- 15 – 19
- 20 – 29
- 30 – 39
- 30 – 39
- 40 – 49
- 50 – 59
- 60 – 69

**12. Gyvenamoji vieta:**

- Miestas
- Miestelis
- Kaimas

**13. Jūsų išsilavinimas:**

- Nebaigtas vidurinis
- Vidurinis
- Aukštesnysis
- Aukštasis

**14. Pagrindinis užsiėmimas:**

- Studentas/moksleivis
- Darbininkas
- Specialistas/tarnautojas
- Vadovas
- Pensininkas
- Namų šeimininkas
- Bedarbis